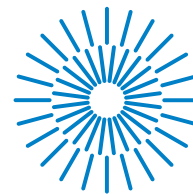

Diplomová práce

Kolonialismus a postkolonialismus ve výuce zeměpisu na 2. stupni ZŠ

<i>Studijní program:</i>	N0114A300076 Učitelství pro 2. stupeň základních škol
<i>Studijní obory:</i>	Anglický jazyk Zeměpis
<i>Autor práce:</i>	Bc. Anna Thieleová
<i>Vedoucí práce:</i>	doc. Mgr. Martin Fárek, Ph.D. Katedra geografie

Liberec 2023

Zadání diplomové práce

Kolonialismus a postkolonialismus ve výuce zeměpisu na 2. stupni ZŠ

<i>Jméno a příjmení:</i>	Bc. Anna Thieleová
<i>Osobní číslo:</i>	P20000931
<i>Studijní program:</i>	N0114A300076 Učitelství pro 2. stupeň základních škol
<i>Specializace:</i>	Anglický jazyk Zeměpis
<i>Zadávací katedra:</i>	Katedra geografie
<i>Akademický rok:</i>	2021/2022

Zásady pro vypracování:

Práce je zaměřena na téma důležité, ale v českém prostředí vyučované jen okrajově. V teoretické části autorka zpracuje aktuální podněty zahraničního studia kolonialismu a postkolonialismu v geografii. Na vybraných příkladech ukáže dlouhodobé souvislosti a význam studia této problematiky v současnosti. Vzhledem k druhému oboru se autorka zaměří na kolonialismus britský. Cíle praktické části jsou dva: 1) dotazníkovým šetřením a kvalitativními rozhovory zjistit, zda a jak na vybraných školách probíhá výuka k těmto tématům, 2) vyhodnotit vybrané učebnice a další zdroje výuky, na základě toho připravit příkladovou hodinu a doporučit další materiály.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování práce:

tištěná/elektronická

Jazyk práce:

čeština

Seznam odborné literatury:

- BĚLÍK V., JANIŠ K., 2008. Motivační náměty do výuky zeměpisu. Hradec Králové: Gaudeamus.
- BOGAERTS, E., RABEN, R., 2012. Beyond Empire and Nation: The Decolonization of African and Asian societies 1930s-1970s. Leiden: Brill.
- ČAPEK, R. 2015. Moderní didaktika. Lexikon výukových a hodnoticích metod.
- GAVORA, P., 2010. Úvod do pedagogického výzkumu.
- GIKADI, S., 2004. Poststructuralism and Postcolonial Discourse. The Cambridge Companion to Postcolonial Literary Studies. Ed. Neil Lazarus. Cambridge a New York: Cambridge UP.
- HEMPHILL, D., BLAKELY, E., 2015. Narratives of Progress and the Colonial Origins of Schooling. Counterpoints 456: 1-28.
- HIDDLESTON, J. 2009. Understanding Postcolonialism. New York: Routledge.
- CHRÁSTKA, M., 2007. Metody pedagogického výzkumu.
- CHRISMAN, L. 2004. Nationalism and Postcolonial Studies. The Cambridge Companion to Postcolonial Literary Studies. Ed. Neil Lazarus. Cambridge a New York: Cambridge UP.
- JAZEEL, T., 2012. Postcolonialism: Orientalism and the Geographical Imagination. Geography 97:1: 4-11.
- JAZEEL, T., 2012. Postcolonial Spaces and Identities. Geography 97.2: 60-67.
- KALHOUS, Z., OBST, O. 2002. Školní didaktika. Vyd. 1. Praha: Portál.
- SAID, E. W., 1994. Culture and Imperialism. New York: Vintage Books.
- ZORMANOVÁ, L. 2014. Obecná didaktika: pro studium a praxi. Vyd. 1. Praha: Grada.

Vedoucí práce:

doc. Mgr. Martin Fárek, Ph.D.

Katedra geografie

Datum zadání práce:

9. června 2022

Předpokládaný termín odevzdání: 28. dubna 2023

L.S.

prof. RNDr. Jan Pícek, CSc.
děkan

doc. RNDr. Kamil Zágorský, Ph.D.
vedoucí katedry

V Liberci dne 12. června 2022

Prohlášení

Prohlašuji, že svou diplomovou práci jsem vypracovala samostatně jako původní dílo s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé diplomové práce a konzultantem.

Jsem si vědoma toho, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu Technické univerzity v Liberci.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti Technickou univerzitu v Liberci; v tomto případě má Technická univerzita v Liberci právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Současně čestně prohlašuji, že text elektronické podoby práce vložený do IS/STAG se shoduje s textem tištěné podoby práce.

Beru na vědomí, že má diplomová práce bude zveřejněna Technickou univerzitou v Liberci v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů.

Jsem si vědoma následků, které podle zákona o vysokých školách mohou vyplývat z porušení tohoto prohlášení.

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla poděkovat panu docentu Fárkovi za vedení mé diplomové práce, užitečné rady a cenné připomínky, kterými tuto práci obohatil.

Dále bych ráda poděkovala mé rodině a přátelům za jejich bezmeznou podporu a trpělivost.

Anotace

Diplomová práce „Kolonialismus a postkolonialismus ve výuce zeměpisu na 2. stupni ZŠ“ pojednává o tématu kolonialismu a postkolonialismu z geografického pohledu a jejím cílem je zjistit, zda a případně jak je téma vyučováno. Teoretická část práce obsahuje přehled základních pojmů a historických událostí z tohoto období a teorie, které se tématem zabývají. Na konci teoretické části jsou rozebírány dopady dekolonizace a nástupu supervelmocí. Praktická část upřesňuje ukotvení tématu v českém školství a pomocí výzkumu zjišťuje, jak učitelé toto téma vyučují či nevyučují. V rámci praktické části jsou porovnány dvě vybrané učebnice a navrženy vhodné materiály pro výuku. V neposlední řadě je vytvořena příkladová hodina na toto téma, které je inspirované metodou CLIL.

Klíčová slova

Britské impérium, CLIL, Commonwealth, dekolonizace, globalizace, imperialismus, impérium, kapitalismus, kolonialismus, nekolonialismus, postkolonialismus, supervelmocí

Annotation

The Master's thesis titled "Colonialism and Postcolonialism in Teaching Geography at Lower Secondary School" discusses the topic of colonialism and postcolonialism from a geographical perspective, with the aim of determining whether and how the subject is taught. The theoretical part of the thesis provides an overview of key concepts and historical events of this period, as well as theories that address the topic. The end of the practical part examines the impacts of decolonization and the rise of superpowers. It specifies the integration of the topic within the Czech educational system and, through research, investigates how teachers approach teaching this subject. Two selected textbooks are compared, and suitable teaching materials are proposed within the practical section. Lastly, an exemplary lesson on this topic is created, inspired by the Content and Language Integrated Learning (CLIL) method.

Key words

British Empire, capitalism, CLIL, colonialism, Commonwealth, decolonization, Empire, globalization, imperialism, neocolonialism, postcolonialism, Superpowers

Obsah

Úvod.....	7
1 Metodologie.....	9
2 Teoretické ukotvení a základní přehled tématu.....	10
2.1 Analýza kolonialismu a jeho důsledky v geografii.....	10
2.2 Analýza vybraných teorií.....	14
2.2.1 Teorie světového systému.....	14
2.2.2 Multipolární svět.....	16
2.2.3 Teorie závislosti.....	17
2.3 Vybrané problémy rozvoje koloniálního systému a jeho proměn.....	17
2.3.1 Portugalsko.....	20
2.3.2 Španělsko.....	20
2.3.3 Francie.....	21
2.3.4 Nizozemsko.....	22
2.3.5 Británie.....	22
2.4 Koloniální svět.....	24
2.4.1 Konflikty.....	24
2.4.2 Vrcholné imperialistické období.....	28
2.5 Britské impérium.....	28
2.5.1 Počátky.....	29
2.5.2 Suroviny z kolonií.....	29
2.5.3 Dobývání Irska.....	30
2.5.4 Dobývání Ameriky.....	31

2.5.5	Otrokářství.....	35
2.6	Americká válka za nezávislost.....	36
2.6.1	Dozvuky války za nezávislost.....	37
2.7	Rozšiřování Kristova království.....	39
2.7.1	Dobývání Východu.....	41
2.8	Vrchol impéria.....	41
3	Nástup supervelmocí a nekolonialismu.....	42
3.1	Neokolonialismus.....	43
3.2	Konec impéria.....	44
3.3	Dekolonizace.....	45
3.3.1	Indické hnutí za nezávislost.....	46
3.3.2	Nezávislost Irska.....	47
3.3.3	Nezávislost Afriky.....	47
3.3.4	Commonwealth.....	48
4	Praktická část.....	50
4.1	Základní východiska pro výuku kolonialismu.....	50
	Rámcový vzdělávací program.....	50
	Školní vzdělávací program.....	53
4.2	Dotazníkové šetření.....	55
4.2.1	Respondenti.....	56
4.2.2	Důvody nezařazení do výuky zeměpisu.....	56
4.2.3	Souvislosti, ve kterých téma vyučují.....	57
4.2.4	Zhodnocení.....	58
4.3	Rozhovory.....	58

4.3.1 Respondenti.....	58
4.3.2 Obsah hodin.....	59
4.3.3 Způsoby výuky.....	60
4.3.4 Materiály a zdroje.....	61
4.3.5 Důvody, proč toto téma vyučují.....	62
4.3.6 Důležité momenty.....	63
4.3.7 Souvislost s 21. stoletím.....	64
4.3.8 Shrnutí.....	64
4.4 Vybrané výukové materiály a metody výuky.....	65
4.4.1 Učebnice.....	65
4.4.2 Materiály a metody.....	68
4.5 Příkladová hodina.....	71
Závěr.....	74
Seznam použitých zdrojů.....	77
Seznam tabulek.....	83
Seznam příloh.....	105

Úvod

Tématem této diplomové práce je *kolonialismus a postkolonialismus ve výuce zeměpisu na druhém stupni základní školy*. Toto téma je pro mě nejen důležité, ale i zajímavé. Hojně jsme dlouhodobé důsledky kolonialismu diskutovali v předmětu Globální, regionální a lokální témata, a jelikož studuji také anglický jazyk, je pro mě britský kolonialismus velice významné téma.

Otázka kolonialismu je velmi důležitá a v posledních desítkách let se mnoho autorů snaží rozebrat jednotlivé ekonomické, sociální i kulturní rozměry tohoto tématu. Kolonialismus ovlivnil mnoho faktorů ve světě, ať už se jedná o vzdělávání, ekonomiku, politiku, zemědělství či rozložení obyvatelstva na zemi. Kolonialismus vytvořil ve světě nerovné vztahy mezi kolonizujícími mocnostmi a kolonizátory, které de facto přetrvávají do dnes. V 70. letech se začaly důsledky kolonizace a dekolonizace více objevovat v historických studiích a poté i v literatuře. V té se začalo pohlížet na kolonialismus z neevropských pohledů a tedy negativně. (Lester, 2009, s. 175 – 179)

Tato problematika se v posledních letech dostává více do povědomí veřejnosti. Jako příklad si můžeme uvést indického esejistu Pankádže Mišru, který se snaží o vnesení nového pohledu na kolonialismus. Říká, že je téma kolonialismu zidealizováno západními médii a mimo jiné také poukazuje na fakt, že si Západ myslí, že je středobodem všeho dění a příliš nevnímá změny, které se odehrávají jinde ve světě. Ve svých člancích se snaží do této problematiky vnést nezápadní pohled a pohlížet na toto téma i ze zkušenosti africké, asijské a arabské. (Lindner, 2020, s. 48 – 49)

Kolonialismus a postkolonialismus je téma důležité pro předmět zeměpisu, je to téma rozsáhlé, ale podstatné pro pochopení geopolitických vazeb i vývoje jednotlivých států. Je klíčové vědět, jak tato kapitola dějin ovlivňuje dnešní svět. V práci se budu zaměřovat zejména na britský kolonialismus, ale uvedu i další souvislosti. Má práce má pohlížet na toto téma jako na součást zeměpisných předmětů a zjistit, zda se toto téma ve výuce zeměpisu na základních školách vyučuje a pokud ano, tak jakým způsobem a do jaké hloubky.

Cílem teoretické části je seznámení se s problematikou kolonialismu a postkolonialismu v rámci geografických studií. Nejdříve se věnuji analýze kolonialismu a jeho důsledkům, zde uvádím konkrétní termíny a definice, které jsou nutné k pochopení tohoto tématu a dále navazuji vybranými teoriemi. Práce poté pokračuje výčtem historických událostí, které vedly k rozpuku evropského kolonialismu a po analýze důležitých konfliktů se věnuji britskému impériu a jeho vzestupu. Na konci teoretické části rozebírám neokolonialismus, nástup supervelmocí a dopady dekolonizace na dnešní svět.

Praktická část se pak zabývá zjišťováním, jak probíhá aktuální výuka zeměpisu na druhém stupni základní školy. Výzkum má potvrdit či vyvrátit mé hypotézy. Nejprve se zaměřuji na ukotvení této problematiky v českém školství. A dále se věnuji výzkumu, na začátku práce jsem stanovila tyto hypotézy:

1. Učitelé zeměpisu na základní škole toto téma v zeměpise nevyučují vůbec nebo jen okrajově.
2. Učitelé ho nevyučují proto, že nemají dostatečnou časovou dotaci a téma je zavedeno pod dějepisnými předměty.
3. Učitelé, kteří nemají vystudovaný zeměpis, toto téma nezmiňují, učitelé kteří zeměpis vystudovaný mají, toto téma vyučují.

Ty poté skrze dotazníkové šetření a kvalitativní rozhovory vyvrátím či potvrdím. V závěru praktické části pomocí vybraných výukových materiálů vytvářím příkladovou hodinu.

1 Metodologie

Cílem práce je zjistit jaké postavení má téma kolonialismus a postkolonialismus ve výuce zeměpisu na druhém stupni základní školy. Prvním bodem bylo hlubší seznámení se s touto problematikou, historickým vývojem, průběhem událostí, dopady na dnešní svět a teoriemi, které je vysvětlují. K tomu jsem využila rešerši literatury, článků i internetových zdrojů.

Dalším krokem bylo ukotvení tématu v Rámcovém vzdělávacím programu pro základní školství a to v předmětu zeměpisu i dějepisu, jelikož má kolonialismus spojitost s oběma předměty. Nadcházejícím krokem byl rozbor Školního vzdělávacího programu. Pro tyto účely jsem použila analýzu RVP ZV a ŠVP vybrané školy.

Následně jsem pro svůj výzkum využila metodu dotazníkového šetření, sesbírala odpovědi od 142 respondentů a poté generalizovala výsledky dotazníku. Pro konkrétnější informace jsem pak zvolila metodu polostrukturovaného rozhovoru, které jsem uskutečnila s 12 respondenty a pak vyhodnotila odpovědi.

A v neposlední řadě došlo ke zhodnocení dvou edic učebnic, kde jsem využila analýzu a porovnání. A následně jsem popsala vhodné výukové materiály a vytvořila příkladovou hodinu na toto téma, k tomu jsem využila didaktických metod.

Při tvorbě mapy jsem využila program ArcGIS online od společnosti Esri.

2 Teoretické ukotvení a základní přehled tématu

2.1 Analýza kolonialismu a jeho důsledky v geografii

Základní pojmy

Existuje mnoho definic kolonialismu, které se ve své podstatě od sebe ovšem příliš neliší. Podle Kratochvíla a Druláka (s. 120, 2009) je kolonialismus „fenomén, při kterém dochází k rozšíření národní suverenity na území ležící za hranicemi původního státu“. Dále dodávají, že dobyvatelé plně kontrolují veškeré politické, ekonomické i administrativní procesy na nově nabytém území. Ali (s. 112, 2018) definuje kolonialismus jako využití dominantnosti nad ostatními státy a říká, že kolonizátor využívá přírodní i lidské zdroje ke svému vlastnímu obohacení.

Evropský kolonialismus lze rozdělit na dvě období a to na *předmonopolistické a imperialistické*. V prvně zmiňovaném období začínal proces kolonizace. V této etapě jsou nejvíce aktivní Španělé a Portugalci, kteří se svými zámořskými objevy zasloužili o poznávání neznámých, neobjevených konců světa. Následuje fáze akumulace kapitálu, kdy se nejvíce rozpíná Británie. Je založena Východoindická společnost a intenzivně se rozvíjí obchod. Ke konci této etapy dochází k častým bojům o nezávislost či získání dalších území. Druhé období se nazývá *imperialistické* a je charakterizováno snahou imperialistických mocností o nové rozdělení světa. (Stamberger, 1963, s. 321 - 325)

Mezi termíny kolonialismus a kolonizace je rozdíl. Kolonizace je proces osídlování a kultivace neobydlených území. Tyto praktiky byly využívány již ve starověkém Řecku. S termínem kolonialismus se setkáváme od 15. století, kdy dochází k expandování zejména evropských národů na území mimo vlastní hranice a jedná se o určitou formu nadvlády. (Ferro, 2007, s. 11)

S termínem kolonialismus se úzce pojí také termín imperialismus. Kratochvíl a Drulák (s. 99, 2009) ho definují jako „sociální jev či proces, který vystihuje nerovné vztahy mezi některými státy či národy a hegemony (držiteli moci), kteří je kontrolují.“ Termíny kolonialismus a imperialismus se často zaměňují. Ahmad (2012, s. 99) říká, že imperialismus je důsledkem kolonialismu, nikoli jeho synonymem, jelikož je více syste-

matický a efektivní. Na druhou stranu Said (1994, s. 9) popisuje imperialismus jako dominanci metropolitních center nad vzdálenými územími a kolonialismus je podle něj skoro vždy následkem imperialismu.

Důvody pro kolonizaci mohou být různé, například přelidnění, ekonomická krize, náboženské omezování, sociální neklid či potřeba nových zdrojů. (Ahmad, 2012, s. 99) Podle Saida (1994, s. 7) je pro lidi přirozené získávat území, jelikož všechno, co potřebujeme k životu, získáváme ze země. Zjednodušeně je imperialismus usazování se na cizích územích, která člověku nepatří, jsou vzdálená a obývaná jinými lidmi.

Pokud mluvíme o imperialismu, musíme také zmínit hegemonii. Hegemonie označuje působení určitého aktéra z pozice moci v mezinárodním systému. Tento aktér poté může svou převahou rozhodovat o mezinárodním systému a pravidlech. (Kratochvíl, aj. 2009, s. 88, 89) Jiné definice říká, že je hegemonie nadvláda jedné skupiny nad druhou, kdy jedna skupina vnucuje své hodnoty, idey a kulturu skupině, které je podřízená. (Rosamond, 2020)

Dalším důležitým termínem, který je nutné zmínit je kapitalismus. Weber upozorňuje na to, že kapitalismus není touha po zisku, ta je zakořeněná ve všech lidech. Říká, že kapitalismus je specifický typ hospodářského jednání, kde se jedná spíše o péči o zisk a to zisk obnovovaný. Dále dodává, že jde o zisk nenásilný. Pokud usilujeme o kapitalistický výdělek, tak se jedná o užitečné využití peněz tak, aby byl výdělek větší než původní kapitál. (Weber, 1997, s. 227, 228)

Antikolonialismus je hnutí, kdy kolonizované národy usilují o zrušení kolonialismu. Je to aktivní boj a odpor proti snahám kolonizátorů zabrat jejich území. (Ashcroft, aj. 2007, s. 11, 12)

Postkolonialismus se zabývá následky kolonialismu na kulturu a společnost. Termín se používá více obecně a zahrnuje efekty a reakce Evropského kolonialismu od 16. století až dodnes. (Ashcroft, aj. 2007, s. 168, 169)

Někdy se postkolonialismu také říká období po nezávislosti, které popisuje sociální, kulturní a politické události od pádu evropských mocností, zejména po konci druhé světové války. Přestože období kolonialismu skončilo, kolonie i koloniální mocnosti stále

existují a užívají si ekonomických i politických výhod, které jim přináší moderní kapitalismus. (McEwan, 2009, s. 327)

Při analýze kolonialismu je nutné uvést i termín thallasokracie neboli mořská mocnost, tento pojem zavedl Mahan. Cílem této mocnosti je kontrolovat důležité strategické body a základny, kterými pak kontrolují moře a oceány. Typické je mít jedno centrum, pro Britské impérium by to byl Londýn. Britské impérium ovšem není klasická thallasokracie ale raději koloniální říše. (Pilous, 2018)

Mahan dále ukazoval na to, jak je zásadní kontrolovat mořské cesty. V minulosti se stejně jako dnes většina zboží převážela po oceánech a mořích. Je proto nutné mít dobré loďstvo, tím se může kontrolovat obchod na moři a obchod je hlavním zdrojem bohatství a moci nad ostatními zeměmi. Důležité faktory pro získání námořní moci jsou geografická poloha, a to velikost a vhodnost pobřeží, aby bylo možné stavět základny a přístavy. Dále je to propojenost jednotlivých moří a oceánů, ale také splavnost řek. Důležitou roli hrají i demografické údaje, větší populace znamená větší loďstvo, dále charakter národa a vlády, zda se země chce stát námořní mocí. Významným bodem Mahanovy teorie jsou *škrtící body*, neboli oblasti kde dochází ke koncentraci námořní dopravy. Z geografického hlediska jsou to zejména průplavy a průlivy, hlavně Gibraltar, Suezský, Panamský průplav a Bospor a Dardanely. (Pilous, 2018)

Důsledky

Kolonialismus přinesl evropským mocnostem mnoho výhod. Veliké bohatství v podobě nerostných surovin, látek, koření i nové pohledy na svět. Vykořisťovaným národům na druhou stranu přinesl utrpení, zvěrstva, útlak a potupu. Tyto národy byly obírány o zdroje, které potřebovaly ke svému ekonomickému a hospodářskému rozvoji. Ty ale byly odváženy do Evropy a proto jsou některé z těchto zemí dodnes hospodářsky zastalé, došlo tak k utvoření nerovnoměrného světového systému. Nebylo odváženo pouze bohatství v podobě nerostných surovin, ale také potraviny a lidé jako zdroj levné pracovní síly. Protože se národy s tímto útlakem nesmířily, je období kolonialismu také obdobím válek a konfliktů mezi uchvatiteli a bránícími se národy. (Stamberger, 1963, s. 5 – 8)

Dalším důsledkem kolonialismu byl rychlý hospodářský rozkvět v Evropě. Z kolonií se dováželo nerostné bohatství a to pomohlo rozvoji manufaktur i zemědělské výroby v Evropě. Rozkvětu také dosáhl zahraniční obchod a luxusní zámořské zboží se nestalo výsadou pouze šlechty. (Stamberger, 1963, s. 28 – 29)

Mnoho produktů později v Evropě zdomácnělo, například brambory, kukuřice či různé druhy fazolí. Dalšími druhy rostlin, které byly Evropanům neznáme, jsou například kakao, avokádo, papriky či dýně. Evropané naopak do Ameriky přivezli rýži, pšenici, oves, hroznové víno či olivy. Rostlinná potrava se tak stala mnohem více provázanější, brambory a kukuřice se dostaly do Číny. Mimo jiné kolonisté také do Ameriky zavlekli evropské nemoci jako jsou spalničky nebo neštovice a tyfus, které se staly pro původní obyvatelé smrtelné. (Tindall, aj. 1994, s. 12)

Jedním z důsledků kolonizace je i globalizace. Tu Kratochvíl a Drulák (s. 83, 2009) definují jako „univerzální proces vytvářející politické, ekonomické a kulturně-sociální vazby, jež přesahují státy s národními společnostmi i regionální hranice“. Globalizaci lze chápat pozitivně jako pomyslné krácení vzdáleností mezi kontinenty, jako snazší přístup k více zdrojům, otevření ekonomiky bez hranic, přístup k inovacím, zvýšení rychlosti přenosu informací. Je tu ovšem i opačný pohled, kdy může docházet k prohlubování ekonomických i sociálních nerovností mezi jednotlivými národy. (Robertson, 1992, s. 8 – 10)

Said říká, že globální dosah imperialismu z 19. a 20. století stále ovlivňuje naši dobu. Díky moderním impériím máme globalizovaný svět, který je plný elektronických komunikačních systémů a také máme světový trh i dostupnost zdrojů a mnoho možností pro cestování. (Said, s. 5, 6)

Prosperita států je přímo spojena s integrací na světový trh a volným pohybem zboží. Právě zkracujícími se vzdálenostmi, klesajícími náklady na přepravu a uvolněním kapitálu se zvyšují možnosti a příležitosti. Dochází také k šíření svobody slova, lidé mají svobodu volby, získávají více nezávislosti a osvojují si různé pohledy a názory na svět. (Norberg, 2006, s. 9 - 15)

Dále mluvíme o rasismu jako negativním důsledku kolonializace. Kořeny rasismu pramení přímo v kolonialismu. Dobyvatelé kolonií byli evropští běloši, kteří si do nových kolonií přivedli otroky, zejména pak z Afriky. V Asii si Evropané chtěli zase podrobit mongoloidní rasu. Vzniklo tedy přesvědčení, že je bílá rasa nadřazena všem ostatním a že příslušníci ostatních ras jsou představiteli nižší kultury. K těmto lidem přistupovali jako k méněcenným a snažili se je ‚civilizovat‘, tedy přizpůsobit svým tradicím, přesvědčení i náboženství. Po několika staletích anglosaská rasa vládne de facto dodnes. (Ferro, 2007, s. 34, 35)

2.2 Analýza vybraných teorií

Pohled na kolonialismus má různé perspektivy. Uvedu jen nejdůležitější z nich, které jsou pro toto téma zásadní.

2.2.1 Teorie světového systému

Teorie Immanuela Wallersteina se snaží v široké perspektivě vysvětlit dynamiku kapitalistické světové ekonomiky jako totálního sociálního systému. Teorie světového systému čerpá inspiraci z mnoha jiných teorií, těmi nejdůležitějšími jsou teorie závislosti, marxismus a škola Annales. Světový systém je sociální systém, který má zábrany, strukturu, pravidla a souvislosti. Wallerstein ho nazývá organismem, který se soběstačně mění. A dělba práce je v něm důležitým aspektem, který je společně s výměnou základního zboží nezbytný pro život obyvatel. (Martínez-Vela, 2001, s. 1 – 3)

Důležitými termíny jsou jádro a periferie. Periferie se zaměřuje na práci a centrum je orientováno na jmění. Jádro jsou tedy vyspělé země, které jsou mocné a bohaté a vykořisťují méně vyspělé, chudé a slabé periferní společnosti. Rozdíl v moci je nezbytný k zachování systému, protože tato nerovnoměrnost vede ke kumulaci kapitálu. Hegemonie udržuje rovnováhu a podporuje svobodné obchodování, pokud je to v jejich prospěch. Imperialismus poté referuje k nadřazenosti jádrových států nad slabých periferních oblastí. (Martínez-Vela, 2001, s. 3 – 4)

Wallerstein později přidal k jádru a periférii také třetí oblast nazvanou semi-periferie. Ta se nachází na rozhraní periferie a jádra. V 16. století byli v semi-periferiích a

periferiích využívání otroci jako levná pracovní síla a to pod větším nátlakem jádra. Proto je expanze Evropy hlavně důvodem pro hledání levné a tvárné pracovní síly. (Kearns, 1988, s. 287, 288)

Základem teorie světového systému jsou trhy, ovšem opravdový svobodný trh neexistuje, protože by pak nemohlo docházet k hromadění kapitálu. Výhodné je proto vytvářet tzv. kvazi-monopoly. To znamená, že trhu vládne několik velkých firem, a proto je na trhu méně soutěživosti. Příkladem kvazi-monopolu mohou být například patenty. Nejvíce inovativní technologie pak sdílí jen několik firem. Kvazi-monopoly se ovšem časem vyčerpají, ale stihnou nahromadit dostatek kapitálu a přeměrovat ho do nového výnosného oboru. Poté, co se kvazi-monopoly vyčerpají a trh se nasytí, začne se poptávka zmenšovat a je nutné nalézt možnosti, jak snížit výrobní náklady. Nejlepším řešením je přemístění výroby do oblastí semi-periferie a následně periferie. U vzniku nových odvětví dochází nejdříve k expanzi a poté ke stagnaci a přesunu výroby jinam. Jádro musí být silné, aby zvládlo nerovný přeliv kapitálu. Jelikož v jádru dojde k zachování či zvýšení platů na úkor periferií. Dělbá práce je tedy spíše geografická než dělbá povolání. V jádru se rozvíjí technologie a periferie dodávají pracovní sílu. Tok kapitálu do jádra prohlubuje rozdíly mezi periferií a jádrem. (Horáček, 2019, s. 3 – 9)

Wallerstein rozděluje teorii světového systému do čtyř fází. První fáze, roky 1450 – 1640, jádrovými oblastmi se díky začátku kolonizace stává Portugalsko a Španělsko. Později moc přebírá Nizozemí a síly se přesouvají ze Středozeří na severozápad Evropy. Ve druhé fázi, roky 1640 – 1750, dochází v Evropě ke změnám, Anglie se dostává k moci a semi-periferií se stává severovýchodní Evropa a kolonie v Americe. V průběhu třetí fáze, která probíhala v letech 1750 – 1914, je Anglie bezpochyby jádrem, ale je vyřazena Spojenými státy Americkými v 80. letech 19. století a z Číny a Indie se stává periferie, na druhou stranu se k moci dostává Japonsko. Následuje poslední fáze, tedy období po první světové válce, svět nemá kam expandovat a to vyvolává napětí v Evropě. USA rozšiřuje svoji moc a v Asii jsou na vzestupu asijské tygři. V současnosti je jádrem západní Evropa, Severní Amerika, Austrálie a Japonsko. Semi-periferií se stala středovýchodní Evropa, Rusko a část latinské Ameriky a východní Asie. Zbytek světa je periferií. Světový systém se ale nachází v současné době v krizi. Hlavními aktéry krize jsou odměny zaměstnanců, které se snižují, dále zvyšování nákladů, jak vstupních mate-

riálu, tak i skrytých, jako je například nakládání s odpadem a v neposlední řadě to jsou daně, které se postupně zvyšují. (Horáček, 2019, s. 3 – 9)

2.2.2 Multipolární svět

Francis Fukuyama po ukončení Studené války věřil, že svět se stal *monopolární*, že je v harmonii a že v něm nehrozí už žádné světové konflikty. Podle tohoto modelu se svět začne více globalizovat a stane se jednotným místem, kde ke konfliktům dochází maximálně v zemích třetího světa. Jiní věřili, že je svět stále rozdělen na dva póly, ať už to je Západ a Východ, bohaté a chudé země, moderní civilizace a barbari atd. Jiní vidí svět po studené válce jako anarchistický a bez řádu. Huntington ale na světovou politiku po Studené válce pohlíží jinak. (Huntington, 2001, s. 19 – 25)

Do období Studené války měla světová politika svého lídra a to Západ, kam patřila například Velká Británie, Francie, Španělsko, Rakousko a Spojené státy. Západ mezi sebou spolupracoval i soupeřil a hlavně dobýval ostatní civilizace. Během Studené války byla světová politika *bipolární*. Svět se rozdělil na tři bloky, bohatší a demokratické země vedené USA, které soupeřily s o něco chudším komunistickým blokem vedeným Sovětským svazem a třetí skupinou byly chudé země, které byly nezávislé jen krátce a definovaly se jako neutrální. Po konci války však podle Huntingtona nabyla politika *multipolárního* charakteru, roli začínají hrát kulturní rozdíly a ne ty ideologické či ekonomické. Světové dění stále ovlivňují národní státy a přestože se snaží získat moc i bohatství, klade se důraz i na kulturní orientaci. Ke střetům a bojům bude docházet především uvnitř států, mezi kmeny a etniky. Jsou to konflikty kulturní či civilizační. Kultura se stává buď pojítkem nebo ohniskem konfliktů. Globální politika je stále bojem Západu a nezápadních civilizací, jedná se ale o kulturní konflikt. Dnes je svět rozdělen do sedmi nebo osmi hlavních civilizací. Jsou to civilizace čínská, japonská, hinduistická, islámská, západní, ruská, latinskoamerická a někdy se uvádí i africká. Lidé nejsou rozdělováni politicky, ale kulturně, Západ ztrácí převahu a moc se přesouvá do nezápadních kultur, svět nabývá multipolární podoby. (Huntington, 2001, s. 13 – 17, 37 – 40)

2.2.3 Teorie závislosti

Základem teorie závislosti je marxistická analýza o nerovnosti ve světovém systému. Vysvětluje proč je nevyvinutost Globálního Jihu výsledkem rozvoje Globálního Severu. Zdroje jsou z periferií přiváděny do center, kde dochází k ekonomickému růstu. Po konci období kolonialismu, nastupuje období neokolonialismu a z něj nejvíce čerpají Británie, USA, Francie a Rusko, kteří zasahují do záležitostí jiných států a získávají nad nimi ekonomickou kontrolu skrze měnové instituce, válečné výhrůžky, misionářské zásahy či strategické investice. Spojené státy americké se mimo jiné zaměřily na Vietnam v období druhé světové války či na oblast okolo Panamského průplavu. Francie uplatňuje svou moc zejména v bývalých afrických koloniích. Rusko, které bylo Sovětských svazem, se stalo hegemonem ve východní Evropě a Británie se soustředila na své bývalé kolonie po celém světě. (Ahmad, 2012, s. 106 – 110)

2.3 Vybrané problémy rozvoje koloniálního systému a jeho proměn

Dějiny moderního kolonialismu jsou velmi komplexní téma, které se prolíná bezmála osmi stoletími. Budu se tedy zabývat jen tím nejdůležitějším a pokusím se historii tohoto období zjednodušit.

Expanze Evropy a první náznaky imperialismu začínají už křížáckými výpravami za osvobození Svaté země a to roku 1085. Poslední Křížová výprava se uskutečnila v roce 1270 do Tunisu. Boje se vedly hlavně proti Arabům a po nich proti Osmanským Turkům. (Ferro, s. 13, 16)

Rok 1500 je důležitým historickým mezníkem, který mnoho historiků bere jako rozhraní mezi předmoderní a moderní dobou. Další tři až čtyři století po roce 1500 jsou někdy označovány jako období Evropské hegemonie, také známé jako *kolumbovská éra* či *epocha Vasca de Gamy*. Nelze si ale nalhávat, že se tak stalo ze dne na den. (Kennedy, 1996, s. 21, 46)

Ještě v roce 1500 Evropa netušila, že brzy ovládne skoro celý zbytek světa. Evropa nepřevyšovala Orient v žádném směru, byla politicky roztržštěná a neměla tolik úrodné půdy ani nerostného bohatství jako například Čína či Indie. Evropa se potýkala s tureckými pozemními nájezdníky z východu a osmanským loďstvem z jihu. Evropa byla

rozdrobena do malých knížectví a království, a neschopna spojit síly ke společnému boji proti islámu. Asijské státní celky vynikaly na poli kultury a vědy, ať už to byla matematika či technika. (Kennedy, 1996, s. 21, 22)

V 16. století se Osmanská říše prudce rozvíjela a expandovala na západ. Křesťanství v Evropě bylo ohroženo a nejen Osmanskou říší, ale i Persie byla na vrcholu rozkvětu a spolu s ostatními muslimskými zeměmi kontrolovala Hedvábnou stezku do Číny. Muslimové se postupně dostali do Indie a dále se rozrostl jejich počet v Africe. (Kennedy, 1996, s. 28)

Osmanská říše byla v té době větší než Římská říše v době svého největšího rozmachu. Zavedla jednu oficiální víru, kulturu i jazyk na celém svém území. Nakonec ale ztroskotala na sérii neschopných sultánů, centralizaci, konzervatismu, ortodoxii a despotismu. Došlo k uzavření země, ztrátě obchodních příležitostí, zvyšování daní a nedostatku příležitostí pro expanzi. Odmítání cizích technologií a léčebných metod vedlo k morovým epidemiím a pádu ekonomiky. Říše spěla k zániku a nedokázala se bránit útokům Maráthů, Afgánců ani Východoindické společnosti. (Kennedy, 1996, s. 29 – 33)

Evropané přišli rychle na to, že do Číny nevede žádná severovýchodní nebo severozápadní cesta, a aby se vyhnuli Osmanské říši, vydali se na moře, objevili Indický a Tichý oceán. To znamenalo mnoho nových objevů ve vědě, zlepšila se kartografie, navigační tabulky a barometr či kompas pomohly k lepší orientaci na moři. Díky expanzi a šíření se rozvíjely i jiné vědy, astronomie, fyzika, matematika, lékařství. Zlepšovalo se strojírenství i zbrojení bylo rychlejší, toto všechno vedlo k evropské nadvláde. (Kennedy, 1996, s. 50, 51)

Pohnutkami, které vedly Evropany k poznávání světa, byly zvěsti o tajemných zemích oplývajících bohatstvím, odkud pocházelo vzácné koření, neznámé druhy dřeva, brokátové látky, tajuplné léky i drahokamy. Svou roli hrála i touha po moci a po objevování a rozšiřování území. Mezi první objevitele nepatřili jen odvážní mořeplavci či dobrodruzi, ale i obchodníci, kteří toužili lehce zbohatnout získáním nového zboží. (Stamberger, 1963, s. 13)

Počátky moderního kolonialismu se datují již od 12. století, většího rozkvětu však dosáhl až ve století 15., v tomto období dochází v Evropě k velkým změnám. Evropou hýbaly reformační i renesanční myšlenky. Církev má v té době nevídanou moc, lidé platili odpustky i daně. Ale také vzkvétá umění, architektura, literatura a filozofie, vzdělání je přístupnější kvůli zakládání univerzit, které se nesoustředí jen na vzdělávání kněžích, ale i na výchovu učenců. Rozmach zažívá také věda, zejména pak nová idea, že Země není středem vesmíru. Rozvoj vědy a vzdělání vedl ke zpochybňování praktik církve a následnému vzniku hnutí protestantská reformace v čele s Martinem Lutherem. (Churchill, 1998, s. 13-17)

Evropa se postupně dostala na vrchol a to i přesto, že byla po pádu Římské říše prakticky bez přestání rozdrobena. Příčinou bylo velké množství pohoří, údolí a velký nedostatek úrodných nížin, kde by bylo možné založit velkou říši a obdělávat půdu. Klima mělo také velký vliv na rozdílné druhy výrobků a surovin, které se buď v určitých oblastech získávaly nebo je bylo potřeba dovážet. Vznikaly tak různé dopravní a obchodní cesty, zejména po řekách, které byly nejsnadnější pro přepravu. Rozkvétal i námořní obchod, ze kterého se pak vyvinul i rybářský průmysl v oblastech vzdálenějších od břehů Evropy. Jedním z důležitých ekonomických tahů, které dostaly Evropu na vrchol, byla i možnost získání úvěrů a bankovníctví jako takového. Tato rozmanitost krajiny i vývoje vedla k decentralizaci moci mezi menší území. V Evropě také chyběl jeden centrální vládce, a proto nedocházelo k omezování či vykořisťování obchodníků a podnikatelů, a tak mohlo docházet k rozvoji ekonomiky. Dalším důležitým aspektem byl mír, díky kterému docházelo k rozvoji ekonomiky. Také v Evropě nedošlo k nadvládě jednotlivých zemí, jelikož byl ekonomický i technický růst tak rychlý, že žádná země nedokázala mít náskok, být vojensky nadřazena a převzít tak nadvládu. Evropa později získala převahu jak na ekonomickém poli, tak i ve vojenské technologii. Evropané se zaměřili na zlepšování výroby lodí i na jejich vyzbrojování. Díky těmto moderním lodím měli možnost ovládnout obchodní trasy na moři. Evropa tedy dosáhla takového úspěchu díky více mocenským centrům bez centralizace Evropy do jednoho bodu, to znamenalo i větší svobodu slova, přebírání nových informací i experimentů. (Kennedy, 1996, s. 36 – 39, 47)

2.3.1 Portugalsko

Portugalci začali se svými výpravami již roku 1415, a to do Afriky. Princ Jindřich Mořeplavec vysílal ozbrojené lodě na pobřeží západní Afriky. Jeho cílem nebylo ovšem nerostné bohatství, ale především otroci, díky kterým nesmírně zbohatl. Bohatství z afrického zlata a obchodů s otroky stačilo k uspokojení tužeb a potřeb a zastavilo tak snahy o nalezení cesty do bájně Indie na několik let. (Stamberger, 1963, s. 17)

Až roku 1488 Bartolomeo Diaz při svých výpravách podél západního pobřeží Afriky objevil, že se pobřeží stáčí u velkého mysu na sever, pojmenoval jej Mys bouří, ale portugalský král jej přejmenoval na mys Dobré Naděje, jak ho známe dnes. Cesta do Indie se otevřela. (Churchill, 1998, s. 17)

Portugalci do Indie připluli až v roce 1498 v čele s admirálem Vasco da Gama. Výhodou pro Portugalce bylo to, že tehdejší vládce neměl příliš velkou moc a že Indie nebyla sjednocenou zemí. Portugalsko postupně odrazilo útoky arabského a egyptského loďstva a stalo se tak vládcem Indického oceánu. Během následujících let obsadilo Portugalsko většinu ostrovů a mělo v Indickém oceánu na 52 vojenských základen. Portugalci se poté vydali na východ, kde obsadili řadu ostrovů a Japonsko a stali se tak vládci velké koloniální říše. (Stamberger, 1963, s. 18 - 19)

Portugalci netoužili tolik po dobývání území, jako po ovládnutí námořního obchodu, ze které ho jim plynulo nesmírné bohatství. S každou lodí, která neměla povolení, nakládali jako s lodí pirátskou a tak získávali zboží snadno a nesmírně bohatli. (Ferro, 2007, s. 41 - 42)

2.3.2 Španělsko

Ital Kryštof Kolumbus se pod vlajkou Španělů pokoušel o objevení nové cesty do Indie a rozhodl se vydat přes Atlantský oceán. Místo Indie ovšem po tříměsíční plavbě objevil v roce 1492 nový kontinent, Ameriku. Ta byla pojmenována po Amerigu Vespuccim, španělském mořeplavci a obchodníkovi, který jako jeden z prvních tvrdil, že se nejedná o Indii, ale o Nový Svět. Amerika nebyla na první pohled tak bohatá jako Indie, ale přesto přinesla Španělům nové suroviny jako například burské oříšky, bram-

bory, fazole, ananas, tabák či kakao a také předměty původních obyvatel, například mokasíny, kánoe, nebo hru lakros, ale i drogy. (Tindall, aj. 1994, s. 9 - 12)

Dobytelé vymáhali od domorodců velké daně, které tito nebyli schopni splácet a proto odcházeli pryč a také hojně umírali na evropské nemoci. Proto Španělé začali z nedostatku pracovních sil vozit v 16. století do Ameriky africké otroky. Španělé postupovali s dobýváním Ameriky, snažili se zmocnit aztéckého království v Mexiku, jež oplývalo velkým množstvím zlata. Zprávy o nesmírném bohatství v Americe vyvolaly v Evropě zlatou horečku a tisíce obyvatel toužících po bohatství se vydaly do Ameriky hledat zlato. Španělům dobytí Aztécké říše nestačilo, chtěli se zmocnit také říše Inků. Touha po bohatství, moci a novém území vedla k drancování a plenění měst a také k vyvražďování původních obyvatel. (Stamberger, 1963, s. 20 - 26)

Zatímco se Španělé soustředili na Střední a Jižní Ameriku, Francouzi a Britové se zaměřili na pobřeží Severní Ameriky. Kolonizace Severní Ameriky začala v 17. století nabírat větší rozmach. Dobytelé od domorodců odkupovali rozsáhlá území za směšné ceny a původní obyvatelstvo, které odmítalo pracovat jako otroci, bylo vyvražďováno a nebo vytlačováno na západ až za řeku Mississippi. (Stamberger, 1963, s. 27)

2.3.3 Francie

Původním cílem Francouzů nebylo dobývat kolonie, do Severní Ameriky je přivedl hlavně rybolov, který následoval obchod s kožešinami. Námořník Jacques Cartier se při svých putováních snažil objevit cestu do Tichého oceánu, místo toho ale našel v roce 1535 cestu po řece sv. Vavřince. (Ferro, 2007, s. 58)

První kolonizační pokusy podnikli Francouzi v roce 1534, většina z nich ovšem nebyla příliš úspěšná. Teprve až na počátku 17. století, se Samuelu de Champlainovi začalo dařit zakládat nové osady poblíž Québecu a v dnešním Novém Skotsku. Francouzi smlouvali s domorodci o cenách kožešin a misionáři se snažili domorodcům kázat, ale byli přitom ohleduplní jejich hodnotám a tradicím. Po výpravě Roberta Cavaliera na počátku 18. století se Francouzi dostali po řece Mississippi až k Mexickému zálivu, kde založili kolonii New Orleans. (Tindall, aj 1994, s. 16 - 17)

2.3.4 Nizozemsko

Výhodou Nizozemců byly jejich lodě, prohlašovali se za národ, který je spojen s mořem. Jejich úspěšná flotila byla výsledkem několika faktorů. Měli vhodné a pokročilé technologie na výrobu lodí, nízké náklady a také střídavé, ale drsné námořníky. (Ferro, 2007, s. 61 – 62)

Nizozemsko ovládlo na počátku 16. století obchod se španělskými koloniemi a v polovině 17. století se jejich loďstvo stalo nejsilnějším na světě, protože bohatství, které přicházelo z kolonií, využívali na zdokonalování a rozšiřování výroby lodí. Díky tomu se stali světovou námořní velmocí. (Stamberger, 1963, s. 30)

V roce 1602 založili Nizozemci *Spojenou východoindickou společnost* a jejich touha vydělat peníze a zbohatnout byla tak silná, že nahradili Portugalce v pozici nejbohatších kolonizátorů. Kolonizace začala v Malajském souostroví, kde J. P. Coen založil v roce 1619 Batavii (dnešní Jakarta). Zaměřili se i na Jižní Afriku, kde pod vedením Jana van Riebeecka zřídili roku 1652 kolonii Kapsko, kde pěstovali obilí a chovali koně. Kapsko byla první osídlená kolonie v Africe a zdejší kolonisté si začali říkat Búrové. (Ferro, 2007, s. 62 – 64)

Toho Nizozemci dosáhli i přesto, že byli politicky pod nadvládou Španělska. Snažili se o nezávislost a roku 1567 povstali proti španělské vládě. Mimo jiné taky napadali španělské obchodní lodě. Nezávislosti ovšem dosáhli až roku 1648. (Tindall, aj. 1994, s. 17)

2.3.5 Británie

Británie začala s uplatňováním své námořní moci asi o 100 let později než Portugalci a Španělé. Obchodníci se sice snažili nalézt cestu na Dálný východ, ale na rozdíl od ostatních mořeplavců nedosáhli žádných hmatatelných výsledků. Británie raději sázela na jistotu obchodování s Nizozemím. (Churchill, 1998, s. 18)

První náznaky, že začne Británie usilovat o kolonie, nastaly, když se do Anglie dostalo hnutí reformace. Reformace v Anglii proběhla za vlády Jindřicha VIII., který chtěl anulovat své manželství, protože mu manželka neporodila dědice. Papež toto od-

mítl a tak král přerušil styky s Římem a založil si vlastní anglikánskou církev a nechal se rozvést. Po smrti syna a výměně dvou náhradních panovnic se na trůn dostala dcera Jindřicha VIII. Alžběta I. Alžběta nemohla být katoličkou, a tak se anglikánská církev stala protestantskou. (Tindall, aj. 1994 s. 15, 16)

V 16. století se stala Anglie soukenickou velmocí. Začaly se zakládat velké továrny a vznikaly obchodní podniky s výhradním právem na obchodování v určitých oblastech. Londýn se stává jedním z hlavních ohnisek peněžnictví a obchodu. (Stamberger, 1963, s. 31)

Jedním z důvodů, proč Británie otálela s výpravami do Ameriky, bylo i to, že se britská koruna snažila udržet příměří se Španělskem. Příměří bylo stejně přerušeno a válka mezi Anglií a Španělskem byla následkem událostí z roku 1568. Alžbětina katolická sestřenice Marie uprchla do Anglie a jako dcera Jindřicha VIII. si nárokovala trůn a stala se prostředníkem španělsko-katolických intrik, jejichž cílem bylo svrhnout Alžbětu z trůnu. Ta na naléhání vlády nechala Marii v roce 1587 setnout hlavu. Poté se Filip II. Španělský rozhodl pro invazi do Anglie. Nechal postavit válečnou flotilu známou jako Španělská Armada. Hodlal se vylodit v Británii a Angličany porazit. Armada však byla roku 1588 v bitvě u Gravelines rozprášena anglickým loďstvem. (Tindall, aj. 1994, s. 17)

Při bojích proti Španělsku docházelo také k mnohým pirátským výpravám. Mezi nejslavnější mořeplavce a korzáry v této době patřili především John Hawkins, který se věnoval obchodu s otroky, dále Francis Drake, který obeplul svět a vyplenil přitom mnohé španělské osady, vedl též mnoho pirátských výprav proti španělskému loďstvu. Walter Raleigh se též účastnil mnoha výprav proti španělskému loďstvu, v Indii pomáhal budovat základy britského panství a prozkoumal východní pobřeží Severní Ameriky. Všichni tito piráti byli královnou Alžbětou I. za své hrdinské činy pro korunu povýšeni do šlechtického stavu. (Stamberger, 1963, s. 31, 32)

Zjištění, že Španělské loďstvo není neporazitelné, otevřelo Anglii cestu do Ameriky. Kolonizace Britů začíná roku 1584, Sir Walter Raleigh objevuje ostrov Roanoke a vybírá jej jako vhodné místo k budoucímu anglickému osídlení. Královna Alžběta osídlovací výpravy všemožně podporovala. Po její smrti se dostává na trůn královský rod

Stuartovců. Během let panování této dynastie se odehrálo mnoho politických i náboženských nepokojů. V Severní Americe vzniká třináct kolonií (viz příloha 1). (Tindall, aj. 1994, s. 18)

2.4 Koloniální svět

Objevení Ameriky a Indie pomohlo rozkvětu obchodu, přístavy v Londýně, Antverpách a Amsterdamu nabyly nebyvalého významu. Obchody byly oboustranné, do Evropy se dovážel cukr, tabák, mořské ryby, barviva i kožešiny, a naopak se vyvážely skleněné korálky, anglická sukna, německé kovy a vlněné látky. Tento obchod podporovala španělská i portugalská koruna, v Británii ale vláda poskytovala pouze patenty obchodníkům za určitý podíl na zisku. Později začaly vznikat různé akciové společnosti, které odváděly část akcií králi. Mezi nejvýznamnější z nich patřila *Britská východoindická společnost*. Byly tu samozřejmě i jiné, například mezi britské patřila *Africká, Levantská, Západoindická společnost* či *Společnost Hudsonova zálivu*, francouzské společnosti čítaly například *Kanadskou, Východoindickou* či *Senegalskou*. Nizozemci měli též *Východoindickou* a také *Islandskou společnost* a Švédí opět *Východoindickou* a *Společnost Jižních moří*. Často bylo těžké rozlišit, zda se jedná o čistě obchodní společnosti nebo zda se jedná o pirátství. Tyto obchodní společnosti měly určitá privilegia, která jim uděloval král, tzv. *charter*. Tato výsada jim zaručovala, že nikdo jiný nesměl obchodovat v určené oblasti, pokud by se o to někdo pokusil, byl by pronásledován ozbrojenými loděmi. (Stamberger, 1963, 28 – 30)

Založení *Britské východoindické společnosti* v roce 1600 někdy bývá označováno jako začátky Britského impéria, jelikož Alžběta I. podepsala této společnosti monopol na všechnen obchod východně o Mysu Dobré naděje. Později za krále Karla II. nabyla tato společnost takových pravomocí, že se prakticky stala vládcem Indie. (Stamberger, 1963, s. 33)

2.4.1 Konflikty

Úsilí o získání nových území a velkého bohatství se samozřejmě neobešlo bez bojů. Velkou roli v těchto konfliktech také hrála politika a vládní uzpůsobení jednotlivých zemí v průběhu kolonizace světa.

Soupeření mezi Španělskem a Portugalskem

Kvůli prosperitě Španělů v Africe se mezi Španěly a Portugalci vytvořilo napětí. Portugalci totiž měli podle papežského rozhodnutí z let 1452 až 1456 právo na všechna nově objevená území na východ a na jih od mysu Bojador až do Indie. Španělé vyzvali papeže Alexandra VI. Borgia o přehodnocení. V roce 1443 tedy papež rozhodl, že demarkační linie povede Atlantským oceánem 100 mil od Azorských a Kapverdských ostrovů. Tak došlo k prvnímu rozdělení světa mezi dvě katolické velmoci. Po podepsání smlouvy v Tordensillas v roce 1494 byla demarkační linie posunuta o 270 mil na západ, Portugalsku tedy patřil celý Atlantský oceán a část Brazílie a Španělsku všechny země objevené na západ od této čáry. Pozdější smlouva v Zaragoze z roku 1529 určovala demarkační linii v Tichém oceánu. Díky posunutí této hranice pak v roce 1500 dobyli Portugalci i dnešní Brazílii. (Stamberger, 1963, s. 22 – 23)

Rivalita mezi Španělskem a Portugalskem pokračovala v 16. a 17. století, zejména v boji o Ameriku. Portugalsko získalo v roce 1763 kolonii Sacramento a později nabývá moci nad ostrovem Santa Catarina, ale ztrácí ostrov Fernando Poó, který získávají až ve 20. století Španělé. Jedním z důvodů tohoto napětí byl i fakt, že Portugalsko bylo pod nadvládou Španělska během let 1580-1640. (Ferro, 2007, s. 76 – 77)

Soupeření mezi Nizozemskem a Portugalskem

Portugalci přišli o mnoho závislých území kvůli Peršanům či Arabům, největší ránu jim ovšem zasadili Nizozemci. Ti se postupně zmocňovali portugalských držav, v roce 1652 obsadili Kapsko, a tím i výhodné pozice Mysu dobré naděje a započali tak búrskou kolonizaci v jižní Africe. Podmanil si Guyanu a oblast Sergipe a Maranhão. Portugalsko po získání nezávislosti od Španělska se v roce 1640 snažilo Nizozemce z oblasti okolo Surinamu vyhostit, Nizozemcům ale Curaçao a část Gyuany zůstala. Portugalcům se dále příliš nedařilo, nakonec se usadili na Timoru, kam se ovšem roku 1613 dostali také Nizozemci a Portugalce vyhnali na sever a východ ostrova. (Ferro, 2007, s. 77 – 79)

Soupeření mezi Anglií a Nizozemím

Nizozemci dosáhli vrcholu kolonizace kolem roku 1625. Amsterdam byl středobodem obchodu, Nizozemci dokázali získat převahu ve většině oblastí hospodářského života; rybolovu, výrobě olejů, textilním průmyslu, rafinaci cukru a zejména výrobě lodí. Anglii tedy poráželi na poli obchodu, protože dokázali prodávat zboží levněji než Angličané a obchodovali po celém světě. (Ferro, 2007, s. 79)

Začátkem otevřených konfliktů mezi Nizozemci a Angličany byla tzv. *navigační akta* (Acts of Navigation) z roku 1651, která vydal Cromwell. Tato listina říkala, že zboží dovezené do Anglie musí být přivezeno pouze na lodích britských nebo na lodích zemí, odkud zboží pochází. Náklady přivezené na cizích lodích podléhaly vysokým clům. (Stamberger, 1963, s. 35)

Následné války mezi těmito dvěma rivaly probíhaly v letech 1652 – 1653, 1664 – 1667 a 1672 – 1674. Po válkách opustili Nizozemci Nový Amsterdam, ze kterého se následně stal New York. Toto byla zásadní rána, která ukončila nizozemskou nadvládu a Anglie začala v Severní Americe budovat kolonie. Další pohroma přišla v letech 1780 – 1784, Nizozemci ztrácejí Cejlon a následně i Kapsko ve prospěch Británie. (Ferro, 2007, s. 80, 81)

Soupeření mezi Španělskem, Francií a Anglií

Po smrti španělského krále Karla II. měl španělský trůn podle závěti připadnout vnukovi Ludvíka XIV. To se ovšem nelíbilo zbytku Evropy a tak Evropa na začátku 18. století začala válčit proti Francii. Válčilo se v Itálii, Německu, Nizozemí a na mořích i v koloniích. Jako kompromis byla v Utrechtu roku 1713 podepsána smlouva, která říkala, že Filip V. (vnuk Ludvíka XIV.) si ponechá Španělsko, ale zřekne se nároků na francouzský trůn. Díky této smlouvě zůstávají španělské kolonie v Americe pod svrchovaností Filipa V. (Ferro, 2007, s. 81)

Anglické pašerácké obchodování mezitím roste, zaměřují se na pobřeží Mexika a odkupují tzv. *asiento*. To bylo výhradní právo na dodávání otroků do španělských kolonií. Anglie tedy proniká do španělských kolonií spíše ekonomicky díky výhodným

smlouvám než vojensky. Dále také získali právo tzv. *navó de permiso*, to zaručovalo, že jedna anglická loď může v Americe volně obchodovat. Angličané mají právo využívat všechny přístupové cesty do Španělska a využívají jich naplno a bohatnou. Přesto se jim ale nelíbilo, jak Španělé urovnávají spory, které sami vyvolali protiprávním jednáním a dorostlo až do takové míry, že roku 1739 byla vyhlášena válka proti Španělsku a Francie se přidala na stranu Španělska. (Ferro, 2007, s. 82, 83)

Soupeření mezi Francií a Anglií

Cílem obou zemí bylo vytvořit si vlastní impérium. Na konci 17. století ještě Francie stále nahlížela na Anglii jako na svého spojence. Konflikty se vyhrotily, když se stal zájem státu důležitější než vnitřní neshody v jednotlivých státech. V Indii Francouzi vy cítili napětí v jednotlivých koloniích, a proto se generální guvernér Joseph François Dupleix rozhodl vzít jednotlivé vládcy pod svoji ochranu výměnou za to, že jim vládcí budou odvádět daně nebo jim podstoupí některá území, šlo tedy vlastně o koncept protektorátu. Tento způsob fungoval až do roku 1750, kdy Angličané nechávali Dupleixe v Indii volně operovat, protože si mysleli, že se Dupleix „porazí sám“ a to kvůli sporům s Indii. Později Angličané v čele s guvernérem Saundersem na Dupleixe zaútočili a Francie tak byla poražena, jelikož Dupleix jednal bez vědomí své společnosti a nemohl tak zažádat o pomoc. V Indii zůstalo v roce 1763 pouze 5 francouzských obchodních osad. (Ferro, 2007, s. 83 - 91)

Rozeprě o kolonie v Indii a Americe vedly k *sedmileté válce* (1756 – 1763), které se účastnili evropské mocnosti. V Indii a v Americe poražená Francie musela Anglii přenechat území na levém břehu řeky Mississippi a Kanadu. (Stamberger, 1963, s. 35, s. 322)

V severní Americe vyhrála Anglie spory o kolonie z toho důvodu, že na rozdíl od Francouzů měla v Americe větší zájmy a Londýn výpravy do kolonií v Americe podporoval. Roku 1740 bylo v amerických koloniích na milion britských obyvatel a francouzských asi jen 80 tisíc. Boje probíhaly v koloniích i na moři až do roku 1763, kdy vláda Ludvíka XV. podepsala Pařížskou smlouvu a Francie se tak vzdala Kanady ve prospěch Anglie a Luisiany ve prospěch Španělska. Podpisem této smlouvy také oficiálně končí

sedmiletá válka a znamená začátek nadvlády Británie v zámoří. (Ferro, 2007, s. 88. - 91)

2.4.2 Vrcholné imperialistické období

Kapitalismus se v poslední třetině 19. století dostal do vrcholného stádia; imperialismu. Evropské mocnosti měly velké množství kapitálu, které začala investovat i do méně vyspělých zemí na Východě. Investice však nesměřovaly do průmyslu, ale do infrastruktury. V koloniích postupně došlo k úpadku zemědělské výroby a miliony lidí zůstaly bez obživy, což vedlo k hladomorům. Kolonie byly vedeny různými způsoby, buď přímo, tzv. *korunní kolonie*, a spravovali je guvernéri. Patřili mezi ně například některé provincie Britské Indie či Alžírsko. Druhou formou byly *protektoráty*, v nich vládli místní vládci, kteří byli ochotni spolupracovat s kolonizátory. Byl zde ovšem rezident, který měl právo vetovat všechna rozhodnutí a ministerstvo pro kolonie. Příkladem jsou provincie Britské Indie a Keňa. A třetí formou byli *samostatné kolonie*, v nich žilo větší procento evropského obyvatelstva. Těmi se staly Kanda, Austrálie či Nový Zéland. Britské impérium tyto samostatné kolonie nazývalo *dominia*. Poslední skupinou jsou země, které si sice zachovaly svou samostatnost, ale byly tak moc hospodářsky závislé na evropských mocnostech, že by se daly označit za *polokolonie* či *závislé země*. Příkladem jsou Persie a Čína. (Stamberger, 1963, s. 86 – 89)

2.5 Britské impérium

Nyní se více zaměřím na Britské impérium a to, jak dosáhlo takového úspěchu. Termín Britské impérium se používá od roku 1875 a v době svého největšího rozmachu se o něm říkalo, že to je impérium, nad kterým slunce nezapadá. A to proto, že v roce 1923 vládlo čtvrtině světové populace, skoro všem oceánům a zabíralo čtvrtinu pevniny (viz příloha 2). (Anděl, 2012, s. 21)

Británie byla v globální nadvládě zejména díky své geografické poloze, jelikož byla země obklopena mořem, nemusela se tolik zaměřovat na pozemní vojsko a mohla soustředit všechny své finance na budování a zdokonalování loďstva. Byla tedy námořně svrchovanou zemí. Británie byla i finančně důvěryhodná, i kvůli tomu, že v roce 1694 založili respektovanou Anglickou banku (The Bank of England). Dalšími důvody byly

obchodnická zdatnost a diplomatické umění. Britové si uvědomili, že bude výhodnější s domorodci pouze obchodovat a ze začátku se snažili konfliktům s původními obyvateli spíše vyhýbat. Nenutili obyvatelstvu svou víru, ale šířili jazyk, způsoby držení půdy, bankovníctví, obecné právo, náboženství, sporty, ideu svobody a další. (Ferguson, 2022, s. 24, 33 – 35)

2.5.1 Počátky

Podle Ferra (2007, s. 65, 66) se „již koncem 16. století rýsovaly dvě tváře anglického impéria: buď šlo o námořní základny, nebo o osídlování kolonisty. To znamená, že na jedné straně existovaly kolonie zabývající se obchodem, a na straně druhé země osídlené kvůli víře a kvůli usazení těch, kteří nic nemají(...)“

Prvními pokusy o budování Britského impéria byly pirátské a lupičské výpravy proti španělským lodím a držávám. Z pohledu britské vlády to bylo výhodné a tak byly tyto pirátské výpravy podporovány a Alžběta I. je zařadila do strategie boji proti Španělsku. Přestože byla Anglie oproti Španělsku a Portugalsku na začátku expanze pozadu, zvládla se rychle dostat na vrchol a to proto, že se učila rychle. Zlepšili se ve výstavbě lodí, později bylo zdokonaleno i dělostřelectvo. Díky zpřístupnění map a lepší znalosti geometrie a matematiky se britští navigátoři stali mistry svého oboru. Z počátku šlo Británii jen o obchodování, později se ovšem zaměřili i na samotné osídlování. (Ferguson, 2022, s. 33, 39 – 41, 93)

Sir Walter Raleigh jednou řekl, že „kdo vládne moři, vládne obchodu; kdo vládne obchodu, vládne bohatství světa, a tudíž i světu samému...“ A to je to, co Británie udělala. (Ferro, 2007, s. 65) Jedním ze strategických bodů byl Gibraltar, ten Britové získali roku 1714. A později získala Britskou Indii a tak se postupně stala námořní velmocí světa. (Anděl, 2012, s. 21)

2.5.2 Suroviny z kolonií

Impérium se později rozrostlo díky produkci a dovozu nových surovin. Cukr se stal velmi oblíbeným produktem dováženým z Ameriky a od poloviny 18. století až do dvacátých let 19. století byl nejvíce dováženým zbožím do Británie. Mnoho importovaných surovin ze zámoří nemohlo pokrýt britskou poptávku, kromě cukru to byl také tabák,

káva a čaj. Dovoz čaje z Číny stoupal, až se stal na počátku 18. století masově užívaným. Dalším oblíbeným produktem se stal tabák, který se dovážel z Ameriky. Lidé byli okouzleni jeho údajnými léčivými účinky, které hlásali dodavatelé tabáku, aby zvýšili jeho prodej. Koncem 17. století se stalo kouření tabáku módní a docházelo tak k jeho hromadné spotřebě. Anglie se stala hlavním centrem exportu těchto látek, zboží se dováželo z kolonií do Anglie a odtud bylo opětovně vyvezeno (zejména do severní Evropy). (Ferguson, 2022, s. 42 – 45)

Dalším oblíbeným spotřebním zbožím se staly nové druhy látek, v důsledku toho došlo na začátku 17. století v Británii ve společnosti ke změně a po úpravě zákonů už nebylo oblečení a móda vázána na společenské postavení lidí. Mezi oblíbené látky dovážené z Indie patřilo hedvábí, potištěná bavlna, taft i mušelín, kaliko. (Ferguson, 2022, s. 45)

Angličané stavěli základny nebo obchodní stanice pro Východoindickou společnost, kterým říkali *faktorie*, byli to obchodní osady, které byly často opevněné. (Ferguson, 2022, s. 54)

Válčení, udržování nově nabytých území a vydržování armády a námořnictva stálo Británii jmění. Británie tedy bojovala a dobývala, aby mohla splatit dluhy a úroky z předchozích bitev, tím se Británie ocitla v bezvýhodné situaci. Prostředky pro boje proti Francii byly získávány zejména prostřednictvím půjček, proto bylo nutné vybírat stále větší daně, kterými se měly splácet úroky z půjček. Zdaněný byl hlavně alkohol, hedvábí, tabák a dále například škrob, koně, svíčky či mýdlo. Daně měli platit výrobci, ti ale místo toho zdražili výroky o daň, tím se vyhnuli placení daní, tu uhradili obyčejní lidé. Největší ránu ale utrpěli v Indii, z Indie totiž Britové vyváželi peníze i suroviny, výsledkem byl nedostatek potravin vyústující v hladomory v letech 1783 – 1784. (Ferguson, 2022, s. 76 – 79)

2.5.3 Dobývání Irska

Na začátku 17. století se Británie rozhodla kolonizovat Irsko a když se roku 1541 Jindřich VIII. prohlásil irským králem, začala systematická kolonizace, která pokračovala pod vládou královny Marie a Alžběty I. Britská koruna věděla, že je osidlování

Irska důležité, jelikož bylo Irsko římskokatolického vyznání a mohlo se tak spojit se Španělskem a plánovat svržení britské koruny. Cílem osidlování bylo vytvoření nové a prosperující kolonie, mnoho z osadníků nevydrželo náročnou práci a drsné podmínky Irska a vrátili se do pohodlné Anglie. Obyvatelé Irska se osidlování bránili, a když britská koruna potlačila několik katolických vzpour, byla kolonizace Irska obnovena za vlády Jakuba I.. V průběhu osidlování byla irská půda zabavována a rozdělována mezi skotské a anglické kolonizátory. Ti dostali ty největší a nejúrodnější kusy půdy a stavěli zde protestantské kostely a opevnění. Katolíci byli vyhnáni do močálovitých částí země, jednalo se vlastně o náboženské a etnické vyloučení Irů a katolíků. Tyto kolonizační taktiky nemohly vyústit v nic jiného, než konflikty mezi protestanty a katolíky, přesto bylo osidlování částečně úspěšné a v Irsku se usadilo mnoho anglického a skotského obyvatelstva. Tento úspěch dodal Británii odvalu k tomu, aby se pokusila kolonizovat i Ameriku. (Ferguson, 2022, 90 – 93)

Ke strategickému spojení Irska a Británie došlo oficiálně v roce 1800, kdy byla podepsán zákon o spojení Británie a Irska. Bylo to rozhodnutí, které přispělo k upevnování moci impéria. (Judd, 1999, s. 63)

2.5.4 Dobývání Ameriky

Počáteční záměrem kolonizace Ameriky bylo získat nerostné bohatství; zlato a stříbro, tento záměr byl poté vystřídán touhou po pěstování plodin, které se daly vyvážet; kukuřice, brambory, ananas či kakao. Na americké půdě se dařilo i neamerickým plodinám, jako je pšenice, rýže, banány a cukrová třtina. Následně se přidal chov zemědělských zvířat; skotu, prasat, ovcí i koní. (Ferguson, 2022, s. 93)

Za vlády Alžběty I. se Británie rozhodla osidlovat Ameriku, bylo to zhruba 100 let poté, co kolonizace v Americe probíhala pod taktovkou Španělů a Portugalců. V roce 1587 byla založena první britská osada v Americe a to na ostrově Roanoke v zálivu Chesapeake. Kolonie byla později v roce 1607 nazvána Sirem Raleighem *Virginie*, na počest královny Alžběty I., které se přezdívalo panenská královna. Osada na ostrově Roanoke bohužel nevydržela dlouho a to zejména kvůli sporům s původními obyvateli. (Ferguson, 2022, s. 93)

Roku 1606 byla Jakubem I. založena *Virginská společnost* se dvěma pobočkami; První londýnskou kolonií a Druhou plymouthskou kolonií. Původním cílem bylo získat zlato a jiné druhy zboží pro zbohatnutí, nakonec se ale hlavním zbožím a zdrojem zisků stal tabák. (Tindall, aj. 1994, s. 18)

První úspěšnou osadou ve Virginii byl Jamestown, který se stejně jako osada Roanoke na začátku potýkal s mnoha komplikacemi, zde to byly nemoci malárie, mor a žlutá zimnice, které byly důvodem toho, že většina obyvatel nepřežila první rok v nové osadě. Ale nakonec se Jamestown vzpamatoval a to díky vůdci Johnu Smithovi, který uzavřel mír s původními obyvateli. Přesto neměla osada vyhráno, jelikož chyběli zkušenější řemeslníci i farmáři, kteří by v osadě pracovali. A proto nabídla Virginská společnost osadníkům veliké pozemky s minimálním nájmem a lákala na to, že se zde dá snadno pěstovat tabák. To byla cesta k úspěchu, protože tabák není nijak těžké pěstovat, jen to trvá delší dobu. A poněvadž tabák po nějaké době půdu vyčerpá, začala se Virginie rozšiřovat na západ. (Ferguson, 2022, s. 93 – 96)

Virginie následně prožila úspěšný rok 1619, došlo v něm k prvnímu všeobecnému shromáždění a také byli na holandské lodi přivezeni první Afroameričani do Ameriky. Roku 1624 se Virginie stává královskou kolonií a přestože zažívala kolonie úspěchy, stále docházelo ke konfliktům s původními obyvateli a to mezi lety 1622 – 1644, kvůli častým bojům populace osady kolísala. Roku 1634 lord Baltimore zakládá vlastní kolonii zvanou *Maryland*, která sloužila jako útočiště pro katolíky. Zakládající listina vzešla v platnost již roku 1632 a díky ní mohly být se souhlasem svobodných lidí vydávány zákony. Stejně jako u Virginie byl osud kolonie závislý na tabáku. (Tindall, aj. 1994, s. 20)

Pouhá vidina zisku z tabáku ovšem nestačila k tomu, aby do Ameriky přijelo dostatečné množství osadníků. Mnoho Britů do Ameriky připlulo, nýbrž toužili po náboženské svobodě. (Ferguson, 2022, s. 96)

Puritáni byli lidé, jejichž náboženské představy se neshodovaly s těmi, které zavedla Alžběta I. Za její vlády byla anglikánská církev protestantská, většina organizace zůstala stejná jako za vlády jejího otce Jindřicha VIII., ale přesto došlo k určitým změnám. Jednou z nich bylo, že kněží mohli uzavírat manželství a namísto Bible se při bohoslužbách používala tzv. *Knihy společných modliteb*. Náboženství v Anglii tak mělo určitou

volnost. To se ovšem nelíbilo puritánům, kteří toužili po tom, aby byly dodržovány původní praktiky. Toužili po očistění anglikánské církve od katolických vlivů a navrácení Bible. Puritáni byli frustrováni, že se jim nedaří reformovat církev a rozhodli se emigrovat do Ameriky. (Tindall, aj. s. 15-16)

Churchill (1998, s. 82) o puritánech říká, že jsou „demokratičtí v teorii a organizaci, avšak v praxi navýsost netolerantní vůči komukoli, kdo se od nich názorově odlišoval (...).“

Skupina puritánů říkající si *poutníci ze Scrobby* z Nottinghamu se rozhodla opustit Anglii a zkusit zapustit kořeny jinde. Nejdříve se vydali do Nizozemska, ale po deseti letech se rozhodli zkusit štěstí v Americe, jelikož slyšeli, že je to krajina nedotčená člověkem, a to jim vyhovovalo. Do Ameriky připluli v roce 1620 na lodi *Mayflower* společně s dalšími jedinci, kteří se nechali nalákat Virginskou společností a toužili spíše po materiálním obohacení než po náboženské svobodě. Nepřipluli ovšem do Virginie, ale do dnešní Nové Anglie. Chladné severní pobřeží bylo bohaté na rybolov, zejména na tresky a tak zde založili osadu Plymouth. (Ferguson, 2022, s. 96, 97)

Poutníci poté uzavřeli *Mayflowerskou smlouvu*, které stanovovala, že si obyvatelé osady po dohodě zvolí vlastní vůdce, které budou poslouchat. Tato smlouva posloužila jako model pro další osadníky, kteří do Ameriky připluli a stala se tradicí vlády založené na dohodě. Začátky vzniku osady byly těžké, mnoho obyvatel zemřelo na různé nemoci či strádání. Pomohli jim až domorodci, kteří jim ukázali jak pěstovat kukuřici, díky tomu osadníci přežili zimu a jako díky uspořádali pro původní obyvatele oslavu, ta je dnes známá jako *Den díkuvzdání*. (Tindall, aj. 1994, s. 22, 23)

Nedaleko Plymouthské kolonie se začalo tvořit nové osídlení, které dostalo jméno *Massachusetts*. Hlavním úmyslem tohoto uskupení byla úcta k Bohu, ale na rozdíl od puritánů v Plymouth, stále doufali, že je možné anglikánskou církev očistit. Roku 1629 byla založena *Společnost Massachusettské zátoky* a pod vedením guvernéra Johna Winthropa se stala útočištěm pro puritány, kteří toužili žít v plné zbožnosti. (Tindall, aj. 1994, s. 23, 24)

Rozpuk Nové Anglie byl výsledkem dvou faktorů: puritánství a touhy po zisku. *Společnost Massachusettského zálivu* vzkvétala díky rybolovu, prodeje kožešin a farmaření. Nové Anglii se také dařilo z demografického hlediska, docházelo totiž k rychlé reprodukci a rozrůstání kolonie. S růstem kolonií a prosperitou se také zvětšovaly plantáže, které bylo nutné obdělávat. Problémem byl fakt, že se nevědělo, komu vlastně půda patří. Podle evropských přistěhovalců domorodci půdu neobdělávali, a proto na ni neměli nárok. Často tedy docházelo k vyhnání původních obyvatel za účelem rozšíření plantáží. Aby si Angličané tyto hanebné skutky obhájili, začali neobhospodařovaným oblastem říkat *terra nullius*, tedy země nikoho. Pokud nebyla země obdělávána a oplocená, pak byla podle Britů volná pro zábor. Původní obyvatelé byli vyháněni, pokud bránili zabírání půdy. Pokud se nebránili britské kolonizaci, byli tolerováni, někteří z nich byli pro jednotlivé společnosti prospěšní, protože jim dodávali kožešiny či vyráběli korále, které se používaly jako platidlo mezi osídlenci a původními obyvateli. V průběhu 16. a 17. století došlo k vyhlazení poloviny původních obyvatel. Podle odhadů žilo v roce 1500 na území dnešního USA okolo 2 milionů obyvatel, v roce 1820 to bylo už jen 325 tisíc. Důvodem tohoto rapidního poklesu nebyly pouze boje a cílené vyvražďování, ale i nemoce, které do Ameriky zavlekli Evropané, jako tyfus, spalničky, neštovice, záškrt, chřipka a později i žlutá zimnice z Afriky. Pro některé Angličany to bylo znamením od Boha, který jim „pomáhá“ s vyhlazováním původního obyvatelstva, aby se udělal prostor pro Angličany. Důsledkem čehož byla jak nadvláda kolonizátorů, tak i nedostatek pracovních sil, který způsobil rozsáhlou migraci, a to nejen otroků z Afriky, ale i Evropanů. (Ferguson, 2022, s. 93, 97 – 99)

Později byla roku 1636 založena kolonie na *Rhode Islandu*, která se stala první kolonií, kde byla náboženská svoboda ukotvena zákonem. Dále byla založena kolonie *Connecticut* lidmi, kteří hledali lepší půdu dále na západě. A severně od Massachusetts byla založena kolonie *New Hampshire*. Během pouhých 12 let se Británie zmocnila oblastí, na něž si dělali nárok Nizozemci a vznikly zde kolonie *Severní a Jižní Karolína*, *New York*, *New Jersey* a *Delaware*. Kolonie *Georgie* (1732) se měla stát útočištěm pro chudé a pronásledované a také jako vojenská obrana proti Floridě, které byla okupována Španěly. (Tindall, aj. 1994, s. 25 – 32)

Britská koruna začala rozdávat pozemky za zásluhy a jako splátky dluhů. Například William Penn dostal část území, které pojmenoval *Pennsylvánie*, to mělo být svobodné pro všechny vyznavače monoteistického náboženství. Protože byl Penn chytrý obchodník, věděl, že musí do kolonie přilákat mnoho lidí a začal levně rozprodávat půdu, a to nejen Britům, ale všem Evropanům. Mezi lety 1689 – 1815 do Ameriky emigrovalo přes milion Evropanů. Půda a nové budování světa potřebovalo ovšem i pracovníky a řemeslníky, a ne jen vlastníky půdy. Británie se tedy rozhodla pro radikální řešení. (Ferguson, 2022, s. 101, 102)

2.5.5 Otrokářství

Zatímco první Britští přistěhovalci cestovali do Ameriky za vidinou svobody a bohatství, ti druzí sem přijeli nabízet své pracovní síly. Ze začátku lidé podepisovali kontrakty, tzv. *indenture*, které stanovily, že člověk bude v Americe určitou dobu pracovat a tím zaplatí dluh za cestu do Ameriky. Podepsáním tohoto kontraktu vlastně ztratil svobodu na určité časové období a stal se otrokem. Tito lidé pracovali jak na plantážích, tak i jako řemeslníci či vychovatelé. (Ferguson, 2022, s. 102 – 104)

Problém s nedostatkem pracovní síly nastal i kvůli tomu, že se původní obyvatelé nenechali zotročit pro práci. Hlavní pracovní silou na plantážích s bavlnou, cukrovou třtinou a tabákem se tak stali otroci, které dováželi jak Britové, Francouzi, Portugalci i Nizozemci. Největších zisků ale v tomto obchodu dosahovalo právě Britské impérium. Celkem bylo podle odhadů z Afriky násilně odvedeno až 60 milionů obyvatel. (Stamberger, 1963, s. 47, 48)

Jen málo lidí se v té době zamýšlelo nad etickými otázkami souvisejícími s otroctvím a pokud nad nimi někdo přemýšlel, byl umlčen zisky, které jim práce otroků na plantážích s cukrovou třtinou či tabákem vynášela. Do Severní Ameriky cestovalo mnoho Evropanů, ti se zde zvládli vcelku snadně aklimatizovat, podnebí zde bylo hodně podobné tomu evropskému a práce na plantážích s tabákem nebyla tak náročná. To znamenalo, že úmrtnost otroků nebyla natolik markantní, aby vyvolávala obavy z nedostatku pracovních sil. Problém nastal ale v Karibiku, kde bylo těžké snášet tropické podnebí a práce na plantážích s cukrovou třtinou byla velmi náročná. A tak migrace z Evropy v 18. století začala v karibské oblasti klesat. Británie proto začala do Karibiku

vozit africké otroky, kteří zvládali namáhavou práci na plantážích i tropické podnebí. V období od roku 1662 až do roku 1807 bylo jen samotnými Brity do Ameriky přivezeno tři a půl milionu otroků z Afriky. Je důležité zmínit, že otroci nebyli vykořisťováni jen pracovně. Mnoho plantážníků si vybíralo africké otrokyně jako sexuální oběti. Špatná hygiena, nedostatečná strava a nesnesitelné pracovní podmínky samozřejmě vyvolávaly mnoho vzpour a protestů. (Ferguson, 2022, s. 105 – 108, 113, 114)

2.6 Americká válka za nezávislost

Zatímco se Británie radovala z úspěchů rostoucího a prosperujícího impéria, v Americe se začaly probouzet nacionalistické tendence. Kolonisté si de facto vládli sami a začali o sobě smýšlet spíš jako o Američanech než o Britech. (Tindall, aj. 1994, s. 74)

Američtí obyvatelé byli nespokojeni s britskými zákony a zákazy a začali revoltovat a bouřit se. Středisko odporu proti britské vládě vzniklo roku 1765 v Bostonu pod názvem *Synové svobody*. Vzbouřenci z Bostonu převlečeni za původní obyvatele roku 1773 vysypali do moře čaj, který dovezla loď Východoindické společnosti. Tento počín byl jedním z konfliktů, který rozpoutal touhu po nezávislosti. (Stamberger, 1963, s. 51, 52)

Nevraživost dále rostla kvůli útlaku Britské koruny a tak se roku 1774 sešel první kontinentální kongres, který se usnesl, že chce mít stejná práva jako Britové v Anglii. Boje vypukly roku 1775 v Lexingtonu v Massachusetts, kde se domobrana postavila britským vojákům. A přestože byla domobrana poražena, zažehla tak plamínek naděje pro ostatní kolonisty a odpor sílil. Revoluce rostla a 4. července 1776 byla schválena a podepsána *Deklarace nezávislosti*, ve které se poprvé objevil název *Spojené státy*. Násilí nepáchali pouze britští vojáci a kolonisté mezi sebou, ale docházelo také k bojům mezi samotnými kolonisty, těmi rebelujícími a těmi, kteří zůstali věrní koruně. (Ferguson, 2022, s. 116 – 123)

Boje nadále pokračovaly, ke klíčovému okamžiku došlo roku 1778, kdy do války vstoupila Francie a o dva roky později se připojilo i Španělsko a Nizozemí. Díky nim došlo k přeskupení síly a George Washington v roce 1781 vyhrál u Yorktownu. Oficiální

ukončení války bylo zpečetěno podepsáním smlouvy ve Versailles v roce 1783. (Judd, 1999, s. 49)

2.6.1 Dozvuky války za nezávislost

Británie se pomalu stávala světovou velmocí a vypadalo to, že bude nejvíce vydělavat na monopolních společnostech v Severní Americe, ovšem Občanská válka o nezávislost z let 1775 – 1783 donutila Británii, aby se soustředila na východní polokouli. (Anděl, 2012, s. 21)

Mnoho politiků se strchovalo o osud Británie a předpovídali její úpadek. Britské impérium však začalo prosperovat z americko-anglického obchodu a rychle se také rozvíjel průmysl. Británie v Severní Americe zakládala další kolonie, například provincie Dolní a Horní Kanada, Newfoundland, Ostrov prince Eduarda či Britská Kolumbie. V Indii vydělávala Východoindická společnost jmění na obchodu s čajem. A v Tichém oceánu objevuje mořeplavec James Cook nové oblasti. (Judd, 1999, s. 49 – 51)

Austrálie

Roku 1788 byla dovezena první loď se zločinci do nově objeveného kontinentu Austrálie. Pustá a neosídlená krajina Austrálie nevypadala v porovnání s prosperujícími koloniemi v Severní Americe příliš slibně. Ze začátku se stala vězením, na odsouzené zde čekala jen těžká práce a nepříznivé podmínky. Postupem času do Austrálie začali přicházet i svobodní osadníci a to díky vidině zbohatnutí, tato země byla totiž bohatá na zlato. Země a příroda se zdála kolonistům velmi podivná a jiná než na jakou byli zvyklí. Roční období byla obráceně a žila zde podivná zvířata jako klokani či ptakopysk. Původní obyvatelé Austrálie připadali kolonistům jako necivilizovaní a nejubožejší tvorové na světě. Postupně sem noví obyvatelé přivezli typická evropská hospodářská zvířata, nejvíce se zde rozšířili ovce a králíci, to způsobilo zničení původního životního prostředí, jelikož se pásli na zdejší zeleni. Později přestaly i deportace vězňů do Austrálie. Britské obyvatelstvo nechtělo, aby jejich daně byly využívány na odvoz vězňů, když se do Austrálie stěhovali kolonisté dobrovolně. Přesto není pochyb o tom, že Austrálie byla vybudována na nechtěných pracích vězňů. Postupně do kolonií v Aus-

trálii začalo emigrovat zhruba 15 000 obyvatel ročně. Růst Austrálie zařídil obchod s vlnou a zlato. (Judd, 1999, s. 51 – 58)

Kanada

Kanada byla známá tím, že je věrná koruně, protože sem během občanské války prchalo mnoho obyvatel, kteří zůstali věrní Británii. Začaly ovšem vznikat názory, že by se Kanada měla osamostatnit stejně jako Spojené státy. A také hrozilo riziko, že Spojené státy se pokusí zmocnit Kanady. (Ferguson, 2022, s. 139) Kanadu však ovládla Británie, při nástupu královny Viktorie na trůn se začali bouřit anglicky i francouzsky mluvící obyvatelé v Kanadě, zhruba v oblasti dnešního Quebecu a Ontaria. Povstání z roku 1837 nebylo nijak vojensky významné, ale přesto vyvolalo reakci a bylo doporučeno, aby v Kanadě byla zavedena odpovědná vláda. Toto vedlo k vytvoření konfederované Kanady. Roku 1855 byly všechny východní kanadské kolonie autonomní v rámci Britského impéria. Roku 1856 se k nim přidaly i západní kolonie. A později roku 1867 došlo ke schválení zákona o Britské Severní Americe a došlo tak k ustanovení federace Horní a Dolní Kanady, Nového Brunšvicka a Nového Skotska. (Judd, 1999, s. 72 – 76, 78)

Otroctví

Pro otroky byl boj o nezávislost spíše zdržením při jejich cestě za svobodou. Přestože bylo otroctví zrušeno v některých severovýchodních státech, tak na jihu stále vzkvétalo, jelikož otroci byli nutní pro práci na plantážích. Boj za nezávislost nepřinesl štěstí ani původnímu obyvatelstvu. Byl přijat zákon, který udával Appalačské pohoří jako hranici pro britské osídlení. Původní obyvatelé tak museli odejít za Appalačské pohoří a začít tam nový život. (Ferguson, 2022 s. 129, 130)

Lidé se odvraceli od otrokářství buď kvůli křesťanské víře či kvůli osvícenství. Nejdříve bylo otrokářství zrušeno v Pensylvánii v roce 1780 a postupně následovaly ostatní státy na severu. Roku 1807 byl zrušen obchod s otroky a již roku 1833 bylo otroctví nelegální na celém území Britského impéria. Následně byly donuceny ke zrušení otroctví i vlády Portugalska a Španělska. Šlo ovšem jen formální ukončení, v realitě se s otroky dále obchodovalo, nejvíce v jižních státech Spojených států a v Latinské Americe. (Ferguson, 2022, s. 148 – 151)

Před dvěma a půl stoletím dováželi Britové do Ameriky otroky z Afriky a na konci 18. století je začali posílat zpět a dávat jim svobodu. (Ferguson, 2022, s. 146)

Je paradoxní, že v období války za nezávislost a hlásání svobody a rovnocennosti, se těší ve Spojených státech otroctví největšímu rozkvětu. Konečné zrušení otroctví přinesl rok 1865, kdy byl přijat 13. dodatek ústavy. Ale v Mississippi bylo otroctví oficiálně zrušeno až v roce 2013. (Černá, 2013)

2.7 Rozšiřování Kristova království

V 16. století začala Británie rozšiřovat své území a jedním z jejích cílů bylo také prosazovat protestanství. Británie totiž byla silně vysazena proti španělskému katolictví. (Ferguson, 2022, s. 34)

Jedním z cílů Kryštofa Kolumba bylo také šíření náboženství, toužil po znovudobytí Jeruzaléma křesťany. Ke konci 19. století je kristianizace chápána jako úloha civilizační, protože jedině křesťanství je podle dobyvatelů tím správným náboženstvím pro civilizaci. (Ferro, 2007, s. 18, 24)

Afrika byla pro Británii především zdrojem levé pracovní síly. Afriku považovali za necivilizovanou a plnou chaosu, přitom byly některé africké předkoloniální kultury mnohem vyspělejší, než ty, na které Evropané narazili v Americe či Austrálii. Přesto si Evropané mysleli, že je nutné Afriku civilizovat a to podle představ křesťanských. Britové dvě století vedli války, kolonizovali a obchodovali s jinými kulturami. V 19. století se rozhodli rozšiřovat i britskou kulturu. A tak začali do Afriky vysílat misionáře, kteří pod rouškou toho, že šíří slovo boží, šířili i britský vliv. Misionáři vyplouvali jak do Afriky, tak i na Nový Zéland. (Ferguson, 2022, s. 145, 151 - 153)

Lékař a duchovní David Livingstone byl vyslán jako misionář do jižní Afriky a když zjistil, že je těžké obrátit domorodce na víru, rozhodl se stát cestovatelem a Afriku probádat. Prozkoumal poušť Kalahari a našel vodopády, které pojmenoval Viktoriiny na počest královny Viktorie a procestoval celý kontinent. Jeho hlavním cílem ale bylo najít dopravní tepnu, která by zaopatřila svobodný obchod a zbavila Afriku otroctví. Podle něj bylo důležité zaměřit se na jiná africká bohatství, jako bylo železo, káva, bav-

na, cukr i zlato a ukončit tak obchod s otroky. Chtěl, aby se svobodná práce stala hlavním zdrojem příjmu, a tím zkrachoval obchod s otroky. Jeho vizí bylo, že se v okolí Viktoriiniých vodopádů založí nová britská prosperující kolonie, které bude šířit britskou civilizaci do Afriky. Kolonie by měla pěstovat zejména bavlnu, která by se poté převážela po řece Zambezi, jako hlavní tepně svobodného afrického obchodu. (Ferguson, 2022, s. 154 – 163)

V Indii bylo šíření božího slova mnohem náročnější, jelikož zde byly kultury s náboženstvími, která byla mnohem více zakořeněna než u civilizací v Africe. Východoindická společnost měla charakter spíše státu, ale přesto podporovala vzájemnou toleranci mezi indickou a britskou kulturou a náboženstvím. Společnost se zaměřovala hlavně na obchod a proto nemělo smysl se snažit Indy převést na křesťanskou víru. Misionáři byli dokonce Východoindickou společností od tohoto úmyslu odrazováni. Ovšem roku 1813 byl po snaze evangelíků přijat zákon o Východní Indii a tak do Indie začali proudit misionáři. Ze začátku nebyli misionáři vůbec podporováni, ale od nástupu nového biskupa v roce 1823 získali více podpory. Podle misionářů byla náboženství a tradice, které Indové vyznávali, krutá, barbarská a naprosto nevyhovující. Bylo zde nutné zavést britskou kulturu. Jedním z hlavních obřadů, které se Britům hnusily a chtěli je zakázat, byl obřad *sati*. To je rituální sebeupálení vdovy na hranici manžela. Dále byly zavedeny v Indii nové předpisy o nových turbanech, zastřihávání vousů a zákazu nosit odznak kasty. Snahy Britů o narušení těchto tradic vyvolaly v roce 1806 vzpouru ve Vélúru. Později, v roce 1857, došlo k tak velkému vyhocení, že vypuklo Velké indické povstání. Záminkou pro boje byla fáma, že jsou náboje natřeny vepřovým a hovězím tukem, indiští vojáci, kteří vyznávali hinduismus a budhismus, nesměli podle náboženství tyto druhy masa požit, a jelikož se musely konce nábojů před použitím ukousnout, tak Indové přestali britské velitele poslouchat. Vzpoura se šířila od severozápadu a vzbouřenci zabíjeli každého Evropana, na kterého narazili. Důvodem ale byl spíše koloniální útlak Východoindické společnosti, nespokojenost vojáků a zásah Británie do indické kultury. Británie se chtěla pomstít za zvěrstva, která údajně Indové páchali na Evropanech a tak se kázání začala zaměřovat na pomstu a nikoli vykoupení . A tak došlo k dalšímu brutálnímu zabíjení, a to indických vzbouřenců. Původní myšlenka směřující k rozšíření křesťanství a modernizaci Indie nakonec vedla k barbarizaci Británie. Od roku 1857 ne-

měla být Indie vedena Východoindickou společností, ale britskou korunou a také nemělo docházet k další christianizaci, ale Indie měla být vedena v souladu s tradicemi. (Ferguson, 2022, s. 164 – 169, 173 – 179, 181)

2.7.1 Dobývání Východu

Po napoleonských válkách usilovalo Rusko, Británie, Francie a Rakousko o rozdělení polorozpadlé Osmanské říše. Různé dohady a spory nakonec vyvolaly *krymskou válku* v roce 1854, ta ukotvila vliv Francie a Británie v Turecku. Později se roku 1878 na berlínském kongresu rozhodlo o přidělení Kypru Británii, Rusku připadlo Batumi, Kars a Ardahan a Rakousko zabralo Bosnu a Hercegovinu. Rusko a Británie se snaží upevňovat svoji moc ve Střední Asii, cílem Británie je vytvoření ochrany Indie před útoky ze severozápadu. Rusko zde ovšem rychle upevňovalo svou moc. Británii se moc nedařilo a rozhodla se tedy zaměřila na Čínu, do které začala dovážet opium, to se nelíbilo čínské vládě a ta zakázala všechen obchod s britským impériem. Nakonec situace vyvrcholila v roce 1840 *opiiovou válkou*. Po dohodách a vyjednávání nakonec Angličané získali volný přístup na čínský trh. V Africe se mezitím Francie snaží ovládnout Alžírsko a Británie se pokouší o rozšiřování svého vlivu v Egyptě. (Stamberger, 1963, s. 68 – 71, 73 – 77)

Opiové války probíhaly v letech 1841 až 1856, výdělky z prodeje indického opia v Číně byly hlavním zdrojem kapitálu pro britskou vládu v Indii. Ve stejné době, kdy se impérium snaží zastavit obchod s otroky v Africe, tak v Asii rozšiřuje obchod s narkotiky. (Ferguson, 2007, s. 192, 193)

2.8 Vrchol impéria

Britské impérium bylo od roku 1815 globální mocností. Britové byli obratní v námořnictví, finančnictví i v obchodu a diplomacii. Průmyslově přesahovali většinu států a na rozdíl od většiny zemí se nevěnovala budování armády, ale budovala námořnictvo a rozšiřovala své impérium. (Kennedy, 1996, s. 192, 196, 197)

Británie byla koncem 18. století technologicky napřed před zbytkem světa, vládli parnímu stroji a železu. V první polovině 19. století měla největší světové námořnictvo

a díky tomu i světové oceány. Díky parníkům se mohlo britské impérium pohybovat mnohem rychleji mezi svými závislými územími a upevňovat tam tak svůj vliv. Británie se stala první supervelmocí. (Ferguson, 2007, s. 192 – 194, 247)

Roku 1869 byl oficiálně otevřen Suezský průplav, který propojoval Středozemní a Rudé moře a zkracoval tak vzdálenost do Indie, na Dálný Východ i do Austrálie. Největší prospěch z tohoto projektu měla Británie, snažila se odvrátit francouzský vliv a začala se míchat do politických záležitostí Egypta. Situace vyvrcholila v roce 1882, kdy došlo k vojenské intervenci a nakonec byly do konfliktu vtaženy i Súdán, Bahrajn či Omán. Impérium tento vpád prezentovalo jako urovnávání vnitřních záležitostí Egypta, ale ve skutečnosti upevňovala Británie svou moc. Egypt byl pod vládou Británie dalších 70 let. Po převzetí vlády nad Egyptem se musela britská vláda starat i o správu Súdánu, ten byl dobyt v roce 1898 a o rok později dostal statut kondominia. (Judd, 1999, s. 113 – 123)

Impérium dosáhlo největšího rozkvětu za vlády královny Viktorie, tedy mezi lety 1837 až 1901. Roku 1876 je Indie opět pod vládou Britského impéria a od roku 1882 ovládá říše také Suezský průplav. Impérium bylo organizačně dobře vedeno, bylo známé pro své technologické úspěchy a bylo významné ekonomicky i politicky. Ve viktoriánském období se o impériu říká, že je to říše, nad kterou slunce nikdy nezapadá. (Anděl, 2012, s. 21, 22)

3 Nástup supervelmocí a nekolonialismu

V 21. století byly staré formy kolonialismu nahrazeny více efektivními způsoby podmaňování. Po konci studené války přichází různé formy nového světového řádu. Sever se snaží vést země třetího světa, to ale vedlo k nové formě nekolonialismu. V tomto systému vládou bohatí a soupeří vzájemně mezi sebou o moc a bohatství, zatímco ostatní slouží a trpí. Sever se tak de facto stal managerem světové ekonomiky a vnucuje svůj vliv Jihu. (Chomsky, 1994. s. 4,5, 178)

3.1 Neokolonialismus

Termín neokolonialismus se používá v souvislosti s jakoukoli formou kontroly nad bývalými koloniemi a rychle se uchytil po skončení dekolonizace. V současnosti se používá i termín neoimperialismu, což je proces, kdy se kapitalistické státy snaží kontrolovat rozvojové země. (Ashcroft, aj. 2007, s. 146, 147)

Ali (2008, s. 113) říká, že kolonialistické období skončilo po druhé světové válce, ale kolonialismus jako takový neskočil, jen se přeměnil v neokolonialismus, který je finálním stádiem imperialismu.

V podstatě je neokolonialismus zachování vazeb mezi bývalými koloniemi a jejich kolonizátory. Státy, které byly koloniemi, jsou oficiálně nezávislé, ale přesto jsou na původních dobytých závislí. Mnoho zemí nemělo dostatečné zázemí na to, aby se stalo nezávislou zemí, chyběla infrastruktura, kapitál i nedostatečný počet zkušených pracovníků. Dalším problémem byly uměle vytvořené hranice, které vedly k bojům o území a etnických konfliktům. Proto se země západu, zejména USA, rozhodly znovu vměšovat do záležitostí těchto zemí a přebraly kontrolu nad ekonomikou. (Warf, 2007, s. 328, 329)

Fanon nahlíží na problém neokolonialismu více psychologicky a říká, že je následkem mnoha let rasistického utlačování, a že kolonizované národy, zejména v Africe, byly brány jako podřadné. Obyvatelé pak ztratili svou kulturu a sounáležitost a brali si vzor z evropské kultury. Podle něj by se tedy dalo neokolonialismu předejít skrze ideové osvobození. (Langan, 2018, s. 9, 10)

Diana Haag uvádí čtyři kritéria, podle kterých se dá určit míra vlivu neokolonialismu v určité zemi. Jsou to ekonomický vliv, politické zásahy jiných zemí, finanční závislost a přítomnost vojenských sil na území státu. Pokud jsou naplněna alespoň 3 kritéria, tak se dá mluvit o neokolonialismu v této zemi. (Haag, 2012, s. 12 – 14)

3.2 Konec impéria

Mnoho lidí interpretovalo rozpad impéria jako výsledek odporu nacionalistických hnutí v koloniích impéria, jednalo se však o narůstající moc ostatních mocností, které vyvolávaly hrozbu. (Ferguson, 2007, s. 315)

Postupem času se začala říše rozpadat, jelikož byla příliš velká na to, aby ji dokázala vládnout jen jedna země. Na scénu také přichází noví aktéři, kteří se snaží o rozšíření území a získání nadvlády. Jsou to Německo a USA, kteří impérium předčili na poli ekonomickém už na konci 19. století. (Anděl, 2012, s. 21, 22)

Koncem 19. století je celý svět rozdělen mezi deset největších mocností. Pokud některé z nich toužily po novém území, musely vést války s ostatními mocnostmi. Vzniká tak otázka o *novém rozdělení světa*. Roku 1914 vypukla první světová válka. Říjnová revoluce poté vyvolává revoluční hnutí proti kapitalismu v Evropě i Asii. (Stamberger, 1963, s. 118, 144, 160)

Británie se v roce 1926 stala Britským impériem, tj. společenstvím, které sdružovalo samostatné státy, které ale stále zůstávaly v impériu. Závislá území byla součástí impéria a dominia byla rovnocennými členy společenství. Toto společenství dalo základ pozdějšímu Commonwealthu. (Judd, 1999, s. 291)

Hospodářská krize z roku 1929 vyvolala i problémy v politických vztazích a fašismus se dostává k moci. A roku 1939 Německo začalo druhou světovou válku. Ta skončila roku 1945 a koloniální národy mají vlastní osvobozené hnutí a žádají o nezávislost. (Stamberger, 1963, s. 199, 201, 212, 220)

Po druhé světové válce je poražené Německo nahrazeno novou supervelmocí – Sovětským svazem a to se společně s USA stává novými světovými mocnostmi. (Anděl, 2012, s. 21, 22)

Suezská krize z roku 1956 byla jednou z nejnáročnějších krizí během rozpadu impéria. Izrael zahájil útok proti Egyptu a britská vláda následně požadovala ukončení bojů přijmutím okupace Suezského průplavu. Když to egyptská vláda omítla, rozhodly se francouzské a britské síly pro invazi do Egypta a uzavřela Suezský průplav. Boje

byly zastaveny kvůli tomu, že Spojené státy tento vpád nepodpořily a mohlo tak dojít k finanční krizi britské libry. Tato krize ukázala, jak je Britské společenství nesjednocené a Británie ztratila svůj diplomatický vliv na Středním východě (Judd, 1999, s. 370 – 372, 375)

Budování Britského impéria, které zabralo bezmála tři století, se pak rozpadlo během 30 let. Bez něj bychom ovšem neměli parlamentní demokracii ve většině zemí světa, rozšíření křesťanství a hlavně anglický jazyk, kterým dnes mluví přibližně každý sedmý člověk na světě. A přes všechna negativa Britského impéria se díky němu rozšířil volný obchod, přesun pracovních sil ve světě a také pomohlo k rozvoji některým méně vyspělým oblastem díky přísunu kapitálu a technologií. (Ferguson, 2007, s. 376, 381 - 383)

3.3 Dekolonizace

Po ukončení období kolonialismu dochází k procesu dekolonizace. To je změna režimu, kdy se mění vztahy mezi koloniálními mocnostmi a bývalými koloniemi. Bývalé kolonie si stanovují novou vládu a jurisdikci. Důvody pro dekolonizaci jsou nacionalistická hnutí, dopady druhé světové války a tlak z venčí. Dekolonizace je proces, který trvá někdy i roky a nemůže být dosažen jediným činem. (Ahmad, 2012, s. 110, 111)

Dekolonizace je tedy proces rozpadu koloniálních říší a získávání nezávislosti bývalých kolonií, ke kterému hojně docházelo po konci druhé světové války. Dekolonizace je také často provázena řadou hnutí, která hlásají nezávislost. Často byly boje za nezávislost spojeny i s násilím. Při procesu dekolonizace dochází k politickým, ekonomickým i ideologickým změnám, ale většinou ti stejní lidé, kteří sloužili koloniálním mocnostem, nyní stojí v čele nezávislých zemí. (Warf, 2006, s. 88, 329)

Ferro (2007, s. 33) říká, že „dekolonizace tedy často spočívala pouze ve změně svrchovanosti. Došlo samozřejmě k nahrazení jedné politické moci druhou, ale jinak přetrvaly všechny možné ekonomické vazby, jež dřívější závislosti udržovaly při životě (...). Tato změna přinesla také zvýšený oboustranný tok osob, takže dávné vztahy trvaly i nadále, byť ve změněné podobě (...).“

Ve většině zemí, které byly pod koloniální nadvládou, se vytvořily politické a myšlenkové trendy zaměřené na nacionalismus. Cílem bylo odstranit koloniální nadvládu a založit nezávislý stát s vlastní národní identitou. Některé země zůstaly politicky sjednocené a zaměřené na občanský nacionalismus, například Jižní Afrika. Na druhou stranu některé státy se od nacionalismu občanského odvrátily a zaměřily na vnitřní etnické výzvy, které někdy končily rozpadem států, například Súdán. (Forrest, 2006, s. 33)

3.3.1 Indické hnutí za nezávislost

Většinou je proces dekolonizace spojen s násilím a boji, výjimkou je ale například hnutí za nezávislost v Indii v čele s Mahátma Gándhím. (Ahmad, 2012, s. 111)

Nespokojenost a odpor Indů vůči nadvládě Británie započala již ve druhé polovině 19. století. V roce 1857 vypuklo Velké Indické povstání, které skočilo výhrou Británie a vyhlášením královny Viktorie indickou císařovnou. (Judd, 1999, s. 88, 102)

Indie proto dále toužila po nezávislosti, proto se Indický národní kongres rozhodl usilovat o účast ve správě Indie. Po povstáních z roku 1919 a brutálním zásahu Britů se více Indů přidalo na stranu Indického národního kongresu. V této době přichází na scénu Mahátma Gándhí, který prosazoval nenásilný odpor vůči Británii. (Hapalová, 2023)

Gándhí si vzal příklad z hinduismu a snažil se nenásilně propagovat nezávislost. Jeho taktikou bylo například držení hladovky či nehybné ležení. Gándhího kampaně zahrnovaly solný pochod i kampaň „opust’te Indii“. Výsledkem bylo, že Británie nemohla o ničem v Indii rozhodnout, dokud s tím nesouhlasil Indický národní kongres. Nápad na vytvoření svobodného muslimského státu vznikl již v roce 1933, Gándhí ovšem tuto ideu neschvaloval, považoval všechny za rovnocenné. (Ferro, s. 341 – 345)

Přesto samostatný národ vznikl a to díky tomu, že politik Muhamad Alí Džinnáh neústupně usiloval o vytvoření státu, který by byl islámský. Britská vláda přestala v Indii fungovat v roce 1947, kdy došlo k rozdělení Indie. A tak 15. srpna 1947 vznikly dva nové svobodné státy Indie a Pákistán. Došlo k tomu ovšem v období bojů a zmatků, jelikož byly oba státy vytvořeny uměle. Boje a náboženské neshody vedly k mnoha masakrům. Roku 1948 došlo také k vyhlášení nezávislosti Cejlonu a Barmy a naneštěstí byl v tom samém roce zastřelen Mahátma Gándhí extremistickými hinduisty. A později se bri-

tská vláda stáhla i z oblasti Palestiny, kde docházelo k bojům mezi Araby a Židy a kde nakonec vznikl nový stát Izrael. (Judd, 1999, s. 336 – 339)

3.3.2 Nezávislost Irska

Irsko bylo od dob, kdy vládla Tudorovská dynastie pod útlakem britské koruny a toužilo po nezávislosti. A Irové, kteří byli zejména katolického vyznání, byli utlačováni protestanty. (Frank, 2006, s. 48, 49)

Mezi lety 1845 a 1849 Irsko zasáhla další rána, Velký irský hladomor. Ten byl způsobený neúrodou brambor. Výsledkem byla ztráta 1,8 milionu obyvatel Irska, jak úmrtností, tak i emigrací. Nezávládnutí situace Britskou korunou vyvolala vlny nacionalismu po celém Irsku. (Mokyr, 2023)

V Irsku se v průběhu konce 19. a začátku 20. století vytvořilo mnoho nacionalistických hnutí, která toužila po autonomii a docházelo i k mnoha politickým neshodám. Naneštěstí byly tyto pokusy o nezávislost Irska neúspěšné a Británie pouze dělala drobné či větší ústupky, aby Irsko zůstalo součástí království. Až situace vyvrcholila ve *Velikonoční povstání* v roce 1916. (Frank, 2006, s. 85, 90, 95 - 97)

V roce 1916 irští povstalci v Dublinu vyvolali vzporu, obsadili poštu a dožadovali se vlastního Irského státu. Britská vláda reagovala rychle a nekompromisně, popravila 15 povstalců, to vyvolalo reakce zbytku obyvatel Irska a povstalci získali sympatie veřejnosti. Británie po mnoha bojích a dohadách přiznala Irsku statut dominia v roce 1921, dominium se jmenovalo Svobodný irský stát. (Judd, 1999, s. 257 – 260, 271)

Irové ale toužili po republice a být definitivně nezávislími na Británii a tak začala v roce 1923 občanská válka, ve které zvítězili přívrženci Británie a Irsko zůstalo závislým dominiem pod názvem Svobodný Irský stát. Naděje na připojení Ulsteru padly a Severní Irsko se odtrhlo a stalo se součástí Britského království. Oficiálně je Irsko parlamentní demokracií od roku 1937. (Frank, 2006, s. 100, 101, 130)

3.3.3 Nezávislost Afriky

Po konci druhé světové války získala většina Britských a Francouzských Afrických kolonií nezávislost, protože v 50. letech neprodukovaly kolonie takové zisky, aby je

bylo výhodné udržovat dále pod svoji nadvládou. Do roku 1966 byla většina států v Africe svobodná (viz příloha 3). Vztahy mezi koloniálními mocnostmi a kolonizovanými státy se změnily, vznikly nové možnosti pro vyjednávání a moc a vliv mocností v Africe upadal. Docházelo k politickým i ekonomickým změnám a přenosu moci zpět do rukou afrického lidu, který byl tolik desetiletí pod nadvládou evropských mocností. Těžce vy-
dřená nezávislost s sebou ale přinesla mnoho problémů, většina z nich byla důsledkem kolonialismu. Uměle rozdělené hranice států v různorodé Africe, problémy v politickém uskupení, kmenové rozepře i národní cítění jednotlivých obyvatel (viz příloha 3). (Smith, aj., 2017, s. 1 – 5)

3.3.4 Commonwealth

Po rozpadu Britského impéria bylo nutné vyřešit vztahy mezi Británií a bývalými závislými územími. Řešením se stal *Commonwealth*, který pomohl zmírnit rozpad impéria při procesu dekolonizace. Protože Británie chtěla, aby původní kolonie zůstaly stále částečně pod jejím vlivem, a aby státy zůstaly závislé na Británii alespoň ekonomicky. (Anděl, 2012, s. 22)

The Commonwealth je společenství s dobrovolným členstvím, které má za cíl pomáhat demokracii, chránit životní prostředí, rozvoj a udržování míru ve státech, které jsou jejími členy. Commonwealth je jedním z nejstarších politických uskupení, jelikož jeho počátky sahají již do období Britského impéria. Commonwealth byl založen roku 1926, kdy se na konferenci sešli představitelé Austrálie, Kanady, Indie, Irska, Newfoudlandu, Nového Zélandu a Jižní Afriky a dohodli se na tom, že jsou rovnocennými členy Britského impéria, ale Británie jim nevládne. Přestože je hlavou Commonwealthu král nebo královna Spojeného království, je to role pouze symbolická a každý člen společenství si může zvolit vlastní hlavu státu. (The Commonwealth, 2023)

Po vstupu Británie do Evropské unie v roce 1973 se vztahy více uvolnily. Commonwealth opustilo Irsko v roce 1949 a Zimbabwe v roce 2003, členství bylo zrušeno pro Pákistán, Nigérii a Fidži. Na druhou stranu se ke společenství přidal Mosambik a Rwanda, země, které původními koloniemi nebyly. (Anděl, 2012, s. 22)

Naposledy se do společenství připojil Gabon a Tonžská republika v roce 2022 a nyní Commonwealth tvoří 56 zemí. Z toho 21 v Africe, 13 v Karibské oblasti a Americe, 11 v Pacifické oblasti, 8 v Asii a 3 Evropské země. (The Commonwealth, 2023)

Ale společenství má nyní spíše už jen symbolickou hodnotu. Přesto jsou kulturní pozůstatky impéria patrné skoro ve všech zemích, ať už se jedná o jazyk, státní správu, soudnictví, metrický systém či jízdu vlevo. (Anděl, 2012, s. 22)

Není pochyb o tom, že Britské impérium pomohlo k volnému pohybu zboží, kapitálu i pracovní síly a že zavedlo britské způsoby norem a právních systémů do zbytku světa. (Ferguson, 2007, s. 23)

4 Praktická část

V praktické části popíšu, zda se téma kolonialismus a postkolonialismus vyučuje na druhém stupni na základních školách v České republice. A zjistím, kterým tématům se učitelé věnují.

V úvodu praktické části jsem využila internetové zdroje, převážně pro zpracování informací z Rámcového vzdělávacího programu, který tvoří základní podklad pro výuku na základní škole. Dále jsem využila metody dotazníku pro získání největšího možného množství dat od učitelů zeměpisu na základních školách v České republice. A pro podrobnější rozbor daného tématu jsem využila metody polostrukturovaného rozhovoru.

Pro souhrn vhodných materiálů do výuky zeměpisu na téma kolonialismus jsem využila jak odpovědi z dotazníků od respondentů, tak i internetové zdroje a rešerši učebnic zeměpisu pro základní školy od různých nakladatelství. Při tvorbě příkladové hodiny jsem využila didaktických metod a sesbíraných materiálů a pro tvorbu map jsem využila ArcGis online.

4.1 Základní východiska pro výuku kolonialismu

Rámcový vzdělávací program

Rámcový vzdělávací program (dále RVP) je oficiální národní dokument vytvořený Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy České republiky (MŠMT) na základě zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání. RVP slouží jako podklad pro tvorbu školních vzdělávacích programů (dále ŠVP) pro předškolní, základní i střední vzdělávání. V České republice je školní docházka na základní školy povinná podle § 36 až 43 školského zákona. A Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání (dále RVP ZV) udává normu vzdělávání pro základní školy. (RVP ZV, 2021)

Nedávno prošel RVP ZV úpravou a v lednu 2021 byla předvedena jeho upravená verze. V této úpravě došlo k přidání digitální kompetence a byl připojen vzdělávací obor

informatika. Zahájení výuky podle nového RVP ZV bylo povinné od 1. 9. 2023 na prvním stupni a na druhém je povinné až od 1. 9. 2024. (MŠMT, 2022)

Na úkor toho, že byly přidány nové kompetence, byly ovšem odebrány některé výstupy z jiných předmětů. V zeměpisu došlo k několika změnám, ale z těchto změn se kolonialismu týká okrajově oblast *geografických informací, zdrojů dat, kartografie a topografie*, kde byl zcela vyškrtnut výstup:

„Z-9-1-04 vytváří a využívá osobní myšlenková (mentální) schémata a myšlenkové (mentální) mapy pro orientaci v konkrétních regionech, pro prostorové vnímání a hodnocení míst, objektů, jevů a procesů v nich, pro vytváření postojů k okolnímu světu,“ (RVP ZV, 2021, s. 81)

A z *regionů světa* byl vyřazen výstup:

„Z-9-3-01 rozlišuje zásadní přírodní a společenské atributy jako kritéria pro vymezení, ohraničení a lokalizaci regionů světa,“ (RVP ZV, 2021, s. 83)

K vyškrtnutí dalších výstupů nedošlo, ale dva výstupy byly zkráceny. A to v oblasti *společenské a hospodářské prostředí* byl výstup Z-9-4-01 zkrácen na:

„Z-9-4-01 posoudí na přiměřené úrovni prostorovou organizaci světové populace; její rozložení, strukturu, růst, pohyby a dynamiku růstu a pohybů, zhodnotí na vybraných příkladech mozaiku multikulturního světa“ (RVP ZV, 2021, s. 83)

Všechny tyto výstupy se alespoň okrajově dotýkají tématu kolonialismus a byly vyřazeny z nové verze RVP ZV. Tvorba myšlenkových map je nezbytná pro utvoření postojů k okolnímu světu a to je bezpochyby důležité pro pochopení obsáhlého tématu kolonialismu. Dále se tématu dotýkal i vyškrtnutý výstup o rozlišování společenských atributů a vymezení regionů, jelikož kolonialismus výrazně zasáhl i do této oblasti. A v neposlední řadě byl zkrácen výstup o světové populaci a už v něm nejsou zařazeny příklady z multikulturního světa, přitom je multikulturní společnost důsledkem kolonialismu.

Kolonialismus a postkolonialismus je v RVP ZV zařazen spíše pod výstupy z dějepisu. Z oblasti *člověk v dějinách* tomu odpovídá minimální výstup:

„D-9-1-01p chápe význam dějin jako možnost poučit se z minulosti“ (RVP ZV, 2021, s. 58)

Z oblasti *objevy a dobývání, počátky nové doby* tomu odpovídají výstupy:

„D-9-5-03 popíše průběh zámořských objevů, jejich příčiny a důsledky“ (RVP ZV, 2021, s. 59)

„D-9-5-03p popíše důsledky objevných cest a poznávání nových civilizací pro Evropu,“ (RVP ZV, 2021, s. 60)

Z oblasti *modernizace společnosti* to je výstup:

„D-9-6-04 vysvětlí rozdílné tempo modernizace a prohloubení nerovnoměrnosti vývoje jednotlivých částí Evropy a světa včetně důsledků, ke kterým tato nerovnoměrnost vedla; charakterizuje soupeření mezi velmocemi a vymezí význam kolonií“ (RVP ZV, 2021, s. 60)

Pokud pomineme antisemitismus, tak z oblasti *moderní doby* můžete také začadit výstup:

„D-9-7-04 na příkladech vyloží antisemitismus, rasismus a jejich nepřijatelnost z hlediska lidských práv“ (RVP ZV, 2021, s. 61)

Z hlediska postkolonialismu můžeme zařadit výstup z oblasti *rozdělený a integrující se svět*:

„D-9-8-01 vysvětlí příčiny a důsledky vzniku bipolárního světa; uvede příklady střetávání obou bloků“ (RVP ZV, 2021, s. 61)

„D-9-8-03 posoudí postavení rozvojových zemí“ (RVP ZV, 2021, s. 61)

„D-9-8-04 prokáže základní orientaci v problémech současného světa“ (RVP ZV, 2021, s. 61)

Dějepis se tématu věnuje poměrně více, začíná se již zámořskými objevy, dále popisuje nerovnoměrnosti vývoje v jednotlivých regionech a také hovoří o následcích kolo-

nialismu jako je rasismus a problémy světa v 21. století. Jednou ze zásadních částí je výstup, který hovoří o nerovnoměrnosti vývoje a o soupeření mezi velmocemi.

Po zkrácení RVP ZV můžeme v zeměpisu téma kolonialismus a postkolonialismus zařadit pod výstupy z oblasti *regiony světa*:

„Z-9-3-02 porovnává a přiměřeně hodnotí polohu, rozlohu, přírodní, kulturní, společenské, politické a hospodářské poměry, zvláštnosti a podobnosti, potenciál a bariéry jednotlivých světadílů, oceánů, vybraných makroregionů světa a vybraných (modelových) států“ (RVP ZV, 2021, s. 83)

„Z-9-3-03 zvažuje, jaké změny ve vybraných regionech světa nastaly, nastávají, mohou nastat a co je příčinou zásadních změn v nich“ (RVP ZV, 2021, s. 83)

Dále výstupy z oblasti *společenské a hospodářské prostředí*:

„Z-9-4-05 porovnává státy světa a zájmové integrace států světa na základě podobných a odlišných znaků“ (RVP ZV, 2021, s. 83)

„Z-9-4-06 lokalizuje na mapách jednotlivých světadílů hlavní aktuální geopolitické změny a politické problémy v konkrétních světových regionech“ (RVP ZV, 2021, s. 83)

Přestože v dějepise odpovídá mnohem více výstupů tématu kolonialismu a postkolonialismu a zeměpis se této oblasti zájmu dotýká ve výstupech spíše okrajově, nepochybně toto téma do zeměpisu patří. Je nutné pro pochopení jednotlivých souvislostí ve světě a k pochopení regionálních vazeb z pohledu politické geografie. Také k pochopení charakteristik jednotlivých států, ať už se jedná o politické uspořádání, oficiální řeč či náboženství.

Školní vzdělávací program

Školní vzdělávací program (dále ŠVP) je kurikulární dokument, který si každá základní škola tvoří sama na podkladě RVP ZV. Dokument pak schvaluje a vydává ředitel školy. ŠVP je veřejný dokument, který často bývá zveřejněn na stránkách příslušné školy. (MŠMT, 2022)

MŠMT pak poskytuje školám Manuál pro tvorbu ŠVP. Ten uvádí obsah, metodiku, postupy, podle kterých se ŠVP tvoří. ŠVP by měl obsahovat identifikační údaje a charakteristiku školy, dále charakteristiku ŠVP, učební plán, učební osnovy a v neposlední řadě hodnocení jak žáků, tak i autoevaluaci školy samotné. (Zormanová, 2014, s. 79, 80)

Na příkladu ŠVP základní školy Studánka v Pardubicích lze ukázat, jak téma kolonialismus a postkolonialismus zařadit do výuky zeměpisu. V této škole je časová dotaz zeměpisu 2 hodiny týdně v každém ročníku.

Z průřezových témat (viz příloha 4) se u kolonialismu prolíná zejména osobnostní a sociální výchova a výchova demokratického občana. Nejvíce se ovšem do tématu hodí kulturní diferenciaci z oblasti multikulturní výchova. Z průřezových témat, která jsou v tabulce znázorněna, byla odstraněna průřezová témata týkající se environmentální výchovy, jelikož pod téma kolonialismu nespádají.

V 6. ročníku jsou zařazeny do výuky tematické okruhy: geografické informace, zdroje dat, kartografie a topografie, terénní geografická výuka, praxe a aplikace, přírodní obraz Země, životní prostředí, regiony světa. V tomto ročníku se o kolonialismu poprvé zmiňují u obyvatelstva Austrálie, kdy hovoří o rasovém složení v Austrálii a dále když probírají Australský svaz (viz tabulka 1).

V 7. ročníku jsou zařazeny do výuky tematické okruhy: geografické informace, zdroje dat, kartografie a topografie, životní prostředí, regiony světa. V sedmém ročníku je toto téma probíráno u regionu Afriky, kde se vyučuje obyvatelstvo, rasy a národnosti složení a také konflikty, ke kterým na kontinentu dochází. U Ameriky se hovoří o obyvatelstvu a jeho rasovém složení, to samé platí pro Kanadu, kde je ještě přidáno učivo o úředních jazycích a politických vztazích mezi Velkou Británií a Kanadou. U Střední Ameriky se mluví o historickém vývoji, který byl bezpochyby ovlivněn evropským kolonialismem. U regionu Asie není téma vůbec uvedeno (viz tabulka 2).

V 8. ročníku jsou zařazeny do výuky tematické okruhy: geografické informace, zdroje dat, kartografie a topografie, regiony světa, společenské a hospodářské prostředí, mezinárodní vztahy, globální svět. Zde se tématu dotýká pouze učivo o rasách, ná-

rodech, jazycích a náboženstvích a jedním z předmětů výuky je i vysvětlení příčin rasismu (viz tabulka 3).

V 9. ročníku probírají na základní škole Pardubice Studánka Českou republiku, kde se tématu kolonialismus už nevěnují.

4.2 Dotazníkové šetření

Dotazník jsem vytvořila na online stránce Survio, která nabízí šablony pro vytvoření dotazníkové šetření. Odkaz na online dotazník jsem pak nahrála do několika facebookových skupin, kde jsou členy učitelé ze základních škol, učitelé přírodovědných předmětů nebo přímo učitelé zeměpisu. Dále jsem odkaz posílala přímo svým bývalým spolužákům z vysoké školy, kteří už učí a poprosila jsem je o rozeslání dotazníku jejich kolegům na základní škole.

Chráska uvádí (2016, s. 158), že je dotazníkovému šetření „vytýkáno, že nezjišťuje to, jací respondenti skutečně jsou, ale jen to, jak sami sebe vidí nebo chtějí, aby byli viděni.“ Přesto to je nejjednodušší a nejrychlejší způsob, jak získat co nejvíce dat od učitelů z celé republiky, obzvláště, když je dotazník veden online formou a dostane se snadno ke všem respondentům. Chráska dále utváří (2016, s. 169), že je pro dotazované důležité, aby nebyli jejich odpovědi použity proti nim a proto je vhodné užívat dotazníky anonymně, a to jsem také udělala.

V dotazníkovém šetření jsem nasbírala 142 odpovědí. Většina dotazovaných odpověděla, že kolonialismus vyučuje, ale při bližším zkoumání dat, jsem zjistila, že dotazník rozpracovalo, ale nedokončilo 75 respondentů. Je možné, že oněch 75 respondentů přestalo dotazník vyplňovat poté, co viděli otázku, zda toto téma učí a pokud ho neučili, tak dotazník raději nedokončili. Přestože jsem měla v úvodu i u otázky poznámku, že dotazník je možné vyplnit i pokud téma nevyučují, protože jsou odpovědi pro moji práci stejně hodnotné. Je samozřejmě pravděpodobné, že dotazník přestali vyplňovat i u jiné otázky, ale výsledky dotazníku to přeci jen ovlivnit mohlo.

Dotazník se skládal z devíti otázek. Přičemž se šest otázek týkalo demografické stránky a 4 přímo tématu. Jednou z otázek bylo, zda je jejich vystudovaný obor země-

pis, abych zjistila, zda je nějaká korelace mezi vystudovaným oborem a tím, jestli tento předmět vyučují. Další otázky měly zjistit, zda učitelé toto téma vyučují a pokud ne, tak proč a pokud ano, tak na jaké téma se zaměřují (kompletní dotazníkové šetření viz příloha 5). Průměr vyplnění dotazníku byl 3 – 5 minut.

4.2.1 Respondenti

Učitelskou praxi kratší než pět let mělo 69 respondentů, praxi v rozmezí pět až dvacet let poté mělo 57 respondentů a nejméně se mi povedlo nasbírat odpovědi od učitelů s praxí delší než dvacet let, těch bylo 18.

Nejvíce respondentů bylo ve věkové kategorii třicet až čtyřicet let, od dva respondenty méně, tedy 52 jich bylo v kategorii méně než třicet let. A 38 respondentů bylo v kategorii více než jednačtyřicet let.

Pokud předpokládám, že většina učitelů začíná s praxí už na vysoké škole případně hned o jejím dokončení, je pak z porovnání těchto dvou kategorií vidno, že někteří dotazovaní nezačali svou učitelskou praxí hned po vysoké škole nebo učitelskou praxí přerušili.

Převážná většina, tedy 120 dotazovaných mělo zeměpis jako vystudovaný obor, pouze 24 z nich ne. Nejčastější aprobace byl zeměpis v kombinaci s matematikou (22 respondentů), s tělesnou výchovou (18 respondentů), s dějepisem (17 respondentů), s přírodopisem (14 respondentů) a se základy společenských věd (14 respondentů). Konkrétní rozpis aprobací respondentů viz tabulky 5, 6 a 7.

4.2.2 Důvody nezařazení do výuky zeměpisu

Jako důvod, proč téma nemají zařazené ve výuce, 21 respondentů uvedlo, že téma kolonialismus ve výuce zeměpisu nemá v plánech, ani ho nevyučuje. Respondenti mohli v této otázce vybrat více odpovědí nebo případně napsat odpověď vlastní. Mezi nejčastějšími důvody byl uveden nedostatek času, tedy nedostatečná hodinová dotace, tento důvod uvedlo jedenáct respondentů. Dále osm učitelů uvedlo, že si myslí, že je toto téma dostatečně rozvedeno v hodinách dějepisu a proto není nutné se mu věnovat v hodinách zeměpisu. Dalších pět respondentů také vybralo možnost, že to nemá souvis-

lost s výukovým plánem a pouze jeden uvedl, že toto téma nepovažuje v hodinách zeměpisu za podstatné.

Z těchto respondentů nemají vystudovaný zeměpis pouze tři respondenti. Zbylých 18 respondentů zeměpis vystudovaný má. Z dotazovaných, kteří mají zeměpis vystudovaný, sedm uvedlo, že si myslí, že je téma dostatečně rozebráno v dějepise. Sedm uvedlo, že nemají dostatečnou časovou dotaci. Tři uvedli jak nedostatek času, tak že se téma probírá v dějepise. A jeden uvedl, jak nedostatek času, tak že to není v plánech.

Ze tří dotazovaných, kteří zeměpis vystudovaný nemají, uvedl jeden, že učí na speciální škole a proto nemá prostor se tomuto tématu věnovat. Druhý uvedl, že učí jen deváté ročníky, kde se probírá Česká republika. A poslední uvedl, že toto téma nepovažuje za důležité.

Z výsledků můžeme vidět, že nejvíce učitelů uvedlo nedostatečnou časovou dotaci hodin zeměpisu. Je tedy pravděpodobné, že by se tomuto tématu učitelé zeměpisu věnovali, pokud by měli více času v hodinách nebo toho téma považují za dostatečně probrané v hodinách dějepisu.

4.2.3 Souvislosti, ve kterých téma vyučují

Nejvíce toto téma zmiňují u kolonizujících mocností, například u Velké Británie či Španělska (102 odpovědí), o něco méně pak u bývalých kolonií (95 odpovědí) a nejméně respondentů toto téma zmiňuje u politické geografie (23 odpovědí). Přestože z dotazníku vyplývá, že nejvíce se učitelé věnují tématu o kolonizátorů, v rozhovorech většina dotazovaných uvedla, že se o tématu zmiňuje nejvíce u oblastí, které byly kolonizovány.

Učitelé dále uváděli, že se o tématu zmiňují v souvislosti s úředními jazyky. To zmínili tři respondenti, další respondent v kombinaci s jazyky uvedl i vlajky států. Dva respondenti uvedli, že mají v devátém ročníku téma kolonialismus veden pod jednou vyučovací hodinou, kde se baví o dopadech a souvislostech s dnešním světem. Devět učitelů uvedlo, že se také zabývá souvislostmi, příčinami a dopady kolonialismu na dnešní svět. Jeden dotazující probírá kolonialismus z hlediska globalizace, rozdíly mezi minulostí a současností a jeden učitel uvedl, že téma zmiňuje v rámci vývoje politické mapy světa, utváření dnešní mapy přes historický vývoj.

4.2.4 Zhodnocení

Z dotazníkového šetření vyplývá, že 85,4% dotazovaných kolonialismus a postkolonialismus v hodinách zeměpisu na základní škole zmiňuje. Zbytek učitelů zeměpis nevyučuje z důvodu nedostatečné časové dotace nebo ho považuje za téma spíše dějepisné a nikoli zeměpisné. A z výsledků je patrné, že neexistuje žádná korelace mezi tím, zda je učitel vzdělán v předmětu zeměpis/geografie nebo není, ani s délkou praxe nebo druhým vystudovaným oborem. Nejčastěji je téma probíráno u kolonizujících mocností a také u kolonizovaných oblastí, ale jen velmi málo učitelů se již zabývá dopady kolonialismu na dnešní svět i politickou geografii 21. století, které z tohoto historického období vyplývá.

4.3 Rozhovory

Protože dotazníkové šetření podává jen omezený pohled na danou problematiku a nedovoluje vysvětlení jednotlivých odpovědí, zvolila jsem jako doplňující variantu pro získání konkrétnějších odpovědí metodu polostrukturovaného rozhovoru (viz příloha 6). Ta umožňuje navázání osobního kontaktu a větší otevřenosti u odpovědí. Respondentům jsem pokládala stejné otázky, ale možnosti odpovědí jsou různé a dotazovaný je může dovysvětlit či doplnit. (Chrásková, 2016, s. 158, 176, 177)

4.3.1 Respondenti

Respondenty pro rozhovory jsem získala prostřednictvím dotazníků, kde jsem požádala dotazované, zda by uvedli svoji e-mailovou adresu, pokud by byli ochotní udělat rozhovor na toto téma. Získala jsem 22 e-mailových adres, ale rozhovor se mi podařilo uskutečnit pouze s deseti z nich. Dva další respondenty jsem pak získala díky osobním vztahům, ať už to byli bývalí spolužáci z vysoké školy nebo kolegové ze školy, kde jsem měla svou pedagogickou praxi.

Pouze dva rozhovory jsem vedla osobně, zbytek byl proveden skrze online hovory, buď přes Google Meet nebo Microsoft Teams, dvě interview jsem vedla přes telefonní hovor. Osobní setkání nebylo ve většině případů možné z důvodu velké vzdálenosti mezi dotazovaným a dotazujícím, jelikož mi rozhovor nabízeli lidé z celé České republiky.

Respondenty mám z dvanáct různých krajů i různých věkových kategorií, stejně tak mám respondenty s různými aprobacemi. Z důvodu zachování anonymity nebudu přiřazovat konkrétní odpovědi ke konkrétním rozhovorům. Ale informace o respondentech uvedu do tabulky (viz tabulka 8).

4.3.2 Obsah hodin

Všichni respondenti uvedli, že učí kolonialismus po regionech a nemají jej pod jedním tématem, jelikož se prolíná všemi ročníky. Obsahy ročníků se trochu liší, ale ve své podstatě jsou stejné.

Kromě dvou respondentů se o kolonialismu začínají učitelé zmiňovat u Afriky. Následují regiony Austrálie a Amerika. Dva dotazovaní uvedli, že se o kolonialismu už u Evropy nezmiňují, že se zaměřují hlavně na kolonizované oblasti a na výhody, nevýhody a dopady útlaku. Ostatní uvedli, že se u evropských zemí o kolonialismu zmiňují alespoň okrajově. Pro všechny dotazované je důležitější se o kolonialismu zmiňovat u kolonizovaných oblastí než u mocností, které kolonizují. Dále se pět respondentů ke kolonialismu vrací u témat světového hospodářství, obyvatelstva, náboženství či politické geografie v 9. ročníku, kde hovoří o tom, proč je na světě rozšířené křesťanství, o úředních jazycích a politických i kulturních dopadech na kolonizované země. Dva z respondentů mají toto obecné téma již v 6. ročníku a proto se o tématu poprvé zmiňují ještě před tématem Afrického kontinentu. Téma se tedy prolíná všemi ročníky kromě 9. či 8., kde učitelé vyučují Českou republiku. Ovšem jeden z respondentů, který má v kombinaci se zeměpisem i dějepis, uvedl, že když zmiňuje Sudety, tak o ní mluví jako o oblasti kolonizované. Zde došlo k jinému vysvětlení pojmu kolonizace a nejedná se o kolonialismus jako takový. Zbytek se o kolonizaci u České republiky vůbec nezmiňuje.

Nejvíce téma rozebírají u Afriky, Ameriky a Austrálie, kde se zmiňují jak o zámořských plavbách, tak o útlaku původního obyvatelstva, či vlivu politickém i kulturním. Z respondentů se o kolonialismu v Asii zmiňuje jen pět respondentů a to pouze v souvislosti s Indií.

Jeden dotazovaný uvedl, že mají ve škole jak předmět zeměpis, tak i zeměpisný seminář a že v hodinách klasického zeměpisu se zaměřují spíše na fakta a v seminářích se věnují zajímavostem a věcem navíc, tam mají například zařazená témata kolonialismu.

4.3.3 Způsoby výuky

Deset dotazovaných uvedlo, že výuku vedou zejména frontálně s pomocí prezentací. Prezentace se ovšem liší, čtyři uvedli, že je používají jako pomůcku pro studenty, aby si z nich mohli psát poznámky do sešitu, další dva je mají spíše jako osnovu, ke které potom doplňují výklad z hlavy a jeden uvedl, že je využívá jako vizuální pomůcku, kde má zejména obrázky, fotografie či mapy, k fotografiím poté učitel vypráví příběh a mapy a tabulky interpretují žáci sami. Jeden z dotazovaných uvedl, že používá metodu 5 na 5, kdy na jednom slidu má maximálně pět odrážek o pěti slovech.

Dva učitelé uvedli, že se frontální výuce snaží naprosto vyhýbat a vedou hodiny spíše individuální prací studentů a ti pak pracují s atlasem, pracovními listy, učebnicí nebo internetem. Deset dotazovaných uvedlo, že používají pracovní listy a to buď k opakování nebo i k ukotvení nových pojmů. Devět učitelů také používá práci s mapou, zejména pak mapy o objevitelských cestách, o zámořských objevech a také hledání zeměpisných názvů, které jsou pojmenovány na počest jejich objevitelů či britských vládců. Další tři dotazovaní využívají také práci s textem, zejména pak aktuální články a vedou na jejich podkladu diskuze. Pět také uvedlo, že se snaží do hodin začlenit i skupinovou práci, dva dodali, že to je ale poměrně časově náročné.

Jeden respondent uvedl, že se zaměřuje více na emoce a příběhy spojené s kolonialismem, buď vypráví příběhy k fotografiím nebo se snaží zapojovat i besedy se zajímavými osobnostmi (například uvedl, že naposledy měli ve škole politoložku, které je odborníci na Turecko).

Pouze jeden z dotazovaných uvedl, že na toho téma dělá i projekt. Projekt je na téma obyvatelstvo Ameriky, kde se baví o původních obyvatelích Ameriky, dopadech evropského kolonialismu na jejich životy a i na otroctví a rasismus ze strany Evropanů. Zbytek respondentů uvedl, že projekty jsou časově náročné a dotace hodin zeměpisu

není dostatečná k tomu, aby bylo možné projekty do hodin zařazovat. Pokud projekty dělají, tak až na konci školního roku a ne na téma kolonialismus.

Šest učitelů uvedlo, že v hodinách také používají badatelské metody či problémové vyučování. Například zapojují žáky do čtení a interpretací grafů a tabulek, dále využívají práci s textem, vyvozování závěrů a diskuze o výhodách a nevýhodách jednotlivých kolonizovaných zemí. Jeden učitel také uvedl, že diskutují o tom, proč je kolonialismus špatný, jak by se zachovali oni a proč.

Čtyři učitelé také hovořili o provázanosti tohoto tématu s dějepisem, ale uvedli, že když se kolonialismus poprvé vyučuje v rámci Afriky, tak v hodinách dějepisu ještě kolonialismus neprobírali, takže s žáky vlastně začínají úplně nové téma.

A je důležité zmínit, že všichni uvedli, že záleží na počtu žáků ve třídě, dynamice i věku žáků a až podle toho vybírají styl výuky, který je nejvhodnější. Poznamenali také, že způsoby výuky často mění během hodiny a snaží se je kombinovat, aby hodiny nebyly nudné.

4.3.4 Materiály a zdroje

Pouze tři respondenti uvedli, že učebnici během hodin využívají, ale dva z nich že pouze velmi sporadicky. A druzí dva byli mladí učitelé, kteří teprve s výukou zeměpisu začínají a řekli, že jí používají jako osnovu, které se mohou při výuce držet a nemusí tolik nahlížet do tematických plánů. Ostatní uvedli, že učebnice se žáky o hodinu vůbec nepoužívají, maximálně je používají učitelé sami jako zdroje příprav nebo informací do prezentací.

Mezi tituly se objevily učebnice z edice Nová škola, která byla jako jediná používána při hodině se žáky, poté učebnice Hravý zeměpis od nakladatelství Taktik, edice Současný svět, dále učebnice od nakladatelství SPN a jeden respondent uvedl učebnici od nakladatelství Fraus a jeden uvedl nakladatelství Prodos. Jeden z respondentů uvedl, že na základní škole mají v každém ročníku jinou edici učebnic a další dva dotazovaní uvedli, že jsou učebnice staré a proto je v hodinách nepoužívají vůbec.

Jeden dotazovaný uvedl, že má učebnice interaktivní verzi, která je pro žáky velmi poutavá, ale licence je moc drahá a škola ji nezaplatí, takže má osobní účet, ze kterého čerpá zdroje a nápady do svých hodin. Druhý uvedl webovou stránku Mozaik či Padlet, které slouží k vytváření interaktivního obsahu a prezentací.

Všichni respondenti uvedli, že pracují se školními atlasy, slepými mapami i internetovými atlasy. Kromě atlasu od seznam.cz uvedli i Google Maps.

Dalším oblíbeným materiálem jsou pracovní listy, ty si učitelé tvoří sami nebo je převezmou, ale upravují je pro své potřeby. Čerpají z internetu, učebnic i z vlastních poznámek. Poté také využívají článků a autentických textů z různých internetových zdrojů. Mezi oblíbené internetové zdroje uvedli iDnes, National Geography, Lidé a Země, Zachraň zeměpis, zeměpis.eu. Pro zdroje videí používají hlavně krátká videa z YouTube, například kanál OverSimplified, dále ČT edu, Slavné dny či pořad Objektiv od České televize.

Osm respondentů uvedlo, že o hodinách využívají mobilní telefony, počítače či tablety a pro zopakování či testování znalostí používají aplikaci Kahoot.

Jeden z respondentů, který má praxi už přes 30 let uvedl, že využívá do prezentací zejména vlastní fotografie, které vyfotil během svých cest a k nim vypráví své autentické příběhy.

4.3.5 Důvody, proč toto téma vyučují

Učitelé nejvíce zmiňovali, že toto téma vnímají jako kapitolu lidských dějin, kterou je nutné si připomínat a ukázat na to, jak se máme z historie poučit a ne ji opakovat. Dále všichni uvedli, že se jedná o téma, které ovlivňuje dnešní svět a proto je důležité se mu věnovat. Zmiňují, že téma určuje to, jak dnes svět vypadá, proč se v některých zemích mluví anglicky, španělsky či portugalsky a proč jsou si některé země politicky blíže než jiné, přestože je dělí tisíce kilometrů. Dotazovaní v tomto tématu vidí propojenost, návaznost a logiku toho, proč svět dnes vypadá, tak jak vypadá.

Dotazovaní uváděli, že je pro ně důležité mezipředmětové propojení. V tomto případě tedy dějepis. Pět učitelů poukázalo na to, že je důležité, aby si žáci dávali informace

do souvislostí a uvědomovali si, že kolonialismus není jen téma dějepisné, ale patří také do zeměpisu i do společenských věd. Jeden z dotazovaných má v aprobaci dějepis, takže se snaží o navazování témat z hodin dějepisů do zeměpisu a naopak.

Jeden učitel také uvedl, že díky tomuto tématu buduje u žáků kritické myšlení a další řekl, že skrze toto téma rozvíjí hodnoty.

4.3.6 Důležité momenty

Jedním z často zmiňovaných témat je dopad na původní obyvatelstvo. Šest respondentů uvádí dopady na původní obyvatelstvo v Americe, čtyři zmiňují dopad na obyvatelstvo Afriky a to společně s otrokářstvím a pouze dva mluví o útlaku Austrálců. Jeden učitel téma využívá k tomu, aby poukázal na migraci obyvatelstva v minulých stoletích. A jeden z učitelů uvedl, že chlapce zajímá útlak spíše z vojenského hlediska, tedy boje, konflikty a zbraně a dívky zase zajímá sociální aspekt věci, jak to ovlivnilo každodenní život jedinců.

Všichni dotazovaní uvedli, že téma zmiňují v rámci úvodu do regionů, míněno, že hovoří o úředních jazycích, politické situaci, složení obyvatelstva či kulturním vlivu, který zde koloniální mocnosti měly a zanechaly. Jeden respondent uvedl, že si také porovnávají výhody a nevýhody, které koloniím přinesla evropská nadvláda.

Také čtyři učitelé uvedli, že se věnují zámořským objevům a také objevitelům. Dva zmínili, že si v rámci regionální geografie žáci v mapě vyhledávají zeměpisné názvy, které jsou pojmenovány po britských panovnících nebo po jejich objevitelích.

Dalších pět respondentů uvedlo, že se zmiňují o dekolonizaci a důsledku zrušení kolonií. Dva uvedli rok Afriky 1960 a následné a stále trvající konflikty ohledně hranic států v Africe, které jsou vytvořeny uměle.

Jeden učitel zmínil, že hovoří také o misionářích a o tom, jak dokázali původní obyvatelstvo přesvědčit, aby opustili svá náboženství a přešli na křesťanskou víru. Dále uvedl, že žáci kriticky přemýšlejí nad tím, jak je možné, že se někdo vzdá vlastní kultury a zvyků. V neposlední řadě také probírají v hodinách zeměpisu politickou geografii, konkrétně čtyři učitelé probírají Commonwealth.

4.3.7 Souvislost s 21. stoletím

Pět respondentů uvedlo, že je téma důležité pro 21. století, jelikož ovlivňuje vztahy mezi jednotlivými státy a určuje to, jak dnešní svět vypadá. Dále tři z nich řekli, že v hodinách mluví o tom, jak tato část historie může ovlivňovat svět v budoucnosti.

Jeden z dotazovaných uvedl, že je důležité, aby si žáci uvědomili, že Evropa ovlivnila mnohé dění ve zbytku světa a ve většině případů spíše negativně.

Dále dva učitelé zmínili neokolonialismus, konkrétně pak vliv Číny v Africe. Jeden pak uvedl, že se nejedná přímo o kolonialismus, ale o přenášení politické moci nenásilným způsobem, kdy ovšem jedna strana z toho těží výhody a druhá minimální nebo žádné. Jedním z často pakovaných témat byly také důsledky, které měla dekolonizace na politickou mapu světa a rozložení obyvatel. Učitelé dále mluvili o konfliktech, které se v Africe odehrávají jako důsledek nepřipravenosti států Afriky na to, aby byly svobodné.

Kolonialismus také ovlivňuje migraci v dnešním světě, což uvedl jeden z dotazovaných. Jeden z respondentů k celému tématu výuka zeměpisu na základní škole uvedl, že je podle něj nedostatečná časová dotace a některá témata by mohla být vynechána. Například živá planeta či planetární geografie je podle něj dostatečně probírána ve fyzice a přírodopise a mohla by být vyškrtuta, aby zbyl čas na jiná a zajímavější témata do hodin zeměpisu.

4.3.8 Shrnutí

Je patrné, že se respondenti tématu věnují, ale nedostatečně nebo v rámci učiva, které je pro zeměpis nepodstatné. Mluvit o historickém hledisku je sice důležité, ale pro zeměpis je základní mluvit o dopadech na dnešní svět, jak jej toto téma ovlivňuje a jak Evropa těžila z nerostných surovin i lidské síly z kolonií a dostala se díky tomu hospodářsky na vrchol. Učitelé vyzdvihují více kolonizované oblasti a nemluví tolik o tom, jaký efekt to mělo na evropské země. Učitelé vyzdvihují hlavně objevitele, geografický názvy a jaké pozůstatky zanechal evropský kolonialismus ve světě. Věnují se zejména Americe, Africe a Austrálii, ale skoro výhradně se vyhýbají Asii.

4.4 Vybrané výukové materiály a metody výuky

Výukových materiálů i metod, kterými je možné vést výuku, je mnoho. Různé materiály také uvádí různé metody pod jinými názvy nebo je dokonce i zaměňují. Zaměřila jsem se tedy jen na některé, které považuji za zajímavé či nejvhodnější pro výuku kolonialismu a postkolonialismu na základní škole.

4.4.1 Učebnice

Pro zhodnocení učebnic jsem vybrala dvě edice a to Novou školu a Moby Dick. České školství není ustálené ve volbě učebnic pro základní školy a proto je na českém trhu velké množství nakladatelství a edic. Rozhodla jsem se pro tyto dvě z toho důvodu, že Nová škola je velmi populární edice, v rozhovorech mi šest respondentů uvedlo, že tuto učebnici ve škole využívají a naopak Moby Dick je starší, ne tolik známá na základních školách, já osobně jsem se s touto učebnicí na základní škole setkala, ale žádný z respondentů mi v rozhovorech tuto edici knih nevedl.

Nová Škola

Nová Škola má celkem sedm učebnic pro zeměpis, šestý, sedmý a osmý ročník má vždy dvě učebnice a v devátém ročníku je už jen jedna. Tato edice má sama v názvu uvedeno, že je v souladu s RVP ZV. Je nápadná svou barevností, množstvím obrázků, tabulek, grafů, anglických slovíček, shrnutí i vysvětlivek a úkolů k zamyšlení. Je také doplněna projektovými úkoly a souhrnným opakováním na konci každého celku. Samozřejmě ji nechybí obsah ani rejstřík. A učebnice je známá svou mezipředmětovou provázaností. Pro žáky základních škol vypadá velmi zajímavě.

V učebnicích pro šestý ročník jsou to učebnice *Vstupte na planetu Zemi* a *Přírodní obal Země*, v těchto učebnicích se o tématu kolonialismus a postkolonialismus nezmiňují vůbec a to z toho důvodu, že se zde probírají témata planeta Země z hlediska fyzické geografie.

V sedmém ročníku se pokračuje učebnicí s názvem *Amerika a Afrika*. Tato učebnice hojně hovoří o tématu kolonialismus. Zmiňuje se zde objevení Ameriky, zámořské objevy i objevitelé. Učebnice mluví i o útlaku původních obyvatel v celé Americe a pří-

chodu Evropanů do Nového světa a jak tato skutečnost změnila rozložení obyvatelstva i úřední jazyky, například je zde poznámka o tom, že se počet původních obyvatel snížil z 2 – 3 milionů obyvatel na 200 tisíc. U Afriky se obdobně mluví o obyvatelstvu, objevitelích i zeměpisných názvech, které mají původ ve jménech evropských dobrodruhů. Zmiňují zde už ale i kolonizaci z dob starověku. A v neposlední řadě také zmiňují otrokářství, ale pouze velmi okrajově:

„Američtí černoši v USA jsou většinou potomky otroků přivezených z Afriky na těžké práce. Otroci získali po válce Severu proti Jihu (1861 – 1865), kdy zvítězil pokrokovější Sever. USA jsou už léta hrdé na své černošské reprezentanty v atletice, na vynikající hráče basketbalu či baseballu. Američtí černoši, tzv. Afroameričani, postupně získávají i významná politická místa.“ (Svatoňová, aj., 2012, s. 40)

Chybí zde historický kontext, popis diskriminace, která několik desetiletí probíhala.

V učebnici *Asie, Austrálie a Oceánie, Antarktida*, pro sedmý ročník je první zmínka u Asie (viz tabulka 9), kde se hovoří o výpravách za obchodem do Asie již ve starověku a dále učivo pokračuje objeviteli a vybranými cestami do Asie v novověku a o nátlaku Evropanů. Dalším probíraným celkem je Austrálie, kde se hovoří o důsledcích evropského kolonialismu na přírodní ráz krajiny v Austrálii. A opět se zde hovoří o evropských objevitelích a vztahu Velké Británie s Austrálií.

Je patrné, že se o kolonizaci nejvíce zmiňují v sedmém ročníku a to zejména u Ameriky a Afriky (viz tabulka 10). Největší kapitola, věnující se tomuto tématu, je kapitola Kolonizace Afriky v učebnici *Amerika a Afrika*. Dále se v druhém díle zmiňují o tomto tématu u Asie a Austrálie, ale už ne tolik do hloubky jako u Afriky a Ameriky. V učebnicích se hovoří o obyvatelstvu, otrokářství, útlaku původních obyvatel, objevitelích i úředních jazycích.

Evropa je název učebnice pro osmý ročník (viz tabulka 11), učebnice se věnuje opakování o evropských objevitelích a o vlivu, který Evropa během koloniálního období měla na zbytek světa. A mimo jiné také o tom, jak koloniální vlastnictví pomohlo hospodářskému rozvoji v Evropě. Dalším velkým tématem jsou zámořská území, která spadají pod Evropské státy z dob kolonialismu. Okrajově je pak zmíněn dopad kolonialis-

mu na samotnou Evropu a tou je rozložení obyvatelstva ve Velké Británii a ve Francii, kde tvoří menšiny zejména obyvatelé z původních kolonií těchto států. A ve neposlední řadě je zde i malá podkapitola o Commonwealthu. V učebnici *Česká republika* není o kolonialismu žádná zmínka.

Pro devátý ročník je vydána učebnice s názvem *Lidé a hospodářství*. Zde je téma poměrně hojně zmiňováno, ale spíše z obecného hlediska. Najdeme tu konkrétně migraci, světové jazyky, náboženství, státních hranice, globalizaci i multikulturní státy. Dokonce se zde nachází třístránková kapitola (viz příloha 7), které se věnuje přímo kolonialismu. Kniha se opět vrací k některým již probraným kapitolám, například ke Commonwealthu či dopadu na druhovou rozmanitost v Austrálii.

Přehled konkrétních pasáží textu z učebnic je k vidění v tabulkách 4, 5 a 6.

Moby Dick

Učebnice od nakladatelství Mody Dick jsou staršího vydání, ale ještě před několika lety byly na základních školách využívány. Například já jsem na své základní škole tuto učebnici na druhém stupni v hodinách zeměpisu ještě používala, tedy v letech 2008 – 2012. V porovnání s učebnicemi z edice Nová Škola nejsou tolik barevné a poutavé pro žáky, ale také obsahují hodně obrázků, fotografií, map, grafů, tabulek a vysvětlivek. Rozhodně to není učebnice jen tvořená textem, je dobře formátovaná, využívá zvýrazňování a na konci kapitol obsahuje cvičení pro zopakování nově nabytých znalostí. Na konci velkých kapitol je celkové shrnutí učiva s testem pro ověření znalostí. Učebnice sice má obsah, ale nemá rejstřík.

Stejně jako v učebnicích od Nové školy se v učebnici pro šestý ročník o tématu kolonialismus a postkolonialismus nezmiňují. Učebnice *Živá planeta* se věnuje fyzické geografii a úvodu do zeměpisu na druhém stupni základní školy.

V učebnici *Daleké světadily a oceány* (viz příloha 12) se poprvé o kolonialismu mluví u Afrického kontinentu, kde se hovoří o samotných koloniích i dopadech kolonialismu na hospodářství v Africe i o útlaku původního obyvatelstva. Mimo jiné také zmiňují objevitele, podle kterých vznikly některé geografické názvy. U Austrálie je jen krátká zmínka o vztahu Austrálie a Velké Británie. U Ameriky je typicky zmíněn rok 1492 a

poté se krátce mluví o vlivu Evropanů v Americe. Dále se hovoří o úředních jazycích a obyvatelstvu v Kanadě i v USA.

Učebnice pro osmý ročník se jmenuje *Největší světadíl na Zemi* (viz příloha 13) a věnuje se Eurasii, zde se kolonialismu nevěnují u Asie, ale je zde krátká poznámka o hospodářské prosperitě, která pramení z kolonialismu a dále je zde výčet jmen některých známých mořeplavců. A také jedna věta o Britském společenství.

Učebnice *Česká republika* pro devátý ročník je stejně jako edice Nová škola bez zmínky o kolonialismu.

Srovnání

Obě učebnice se tématu kolonialismu věnují. Ovšem učebnice z edice Nová škola poměrně více. Jedním z důvodů je i to, že jsou učebnice novější a také mnohem více obsáhlé a též je napsalo více autorů. Obsahově se edice učebnic Nová škola zaměřuje na kolonialismus samostatně jako na téma a pak se mu také věnuje u všech kontinentů. Edice Moby Dick se tématu věnuje jen u Afriky, Evropy a Ameriky, ale vůbec ne u Asie.

Učebnice Nová škola se také snaží využívat kritického myšlení a více dbá na mezipředmětové vazby, zatímco Moby Dick dává informace do příběhů, ale na nic se neptá, jen suše předkládá informace. Jediné otázky klade na konci kapitol jako opakování.

Do výuky zeměpisu je tedy vhodnější edice učebnic Nová škola, která je poutavá nejen svým vzhledem, ale i svým obsahem a úkoly, které dovolí žákům získat nadhled a propojení z předchozích ročníků či kapitol.

4.4.2 Materiály a metody

Content and Language Integrated Learning

Content and Language Integrated learning známé pod zkratkou CLIL je typ dvojazyčného vzdělávání, kdy do hodiny předmětu, která je normálně vedena v rodném jazyce zapojíte obsah vyučovaný v jazyce cizím. Nejedná se ovšem jen o výuku v cizím

jazyce, ale o získávání znalostí o obsahu i o cizím jazyce. Cizí jazyk se stává nástrojem a cílem hodiny je porozumění informací a ne gramatická stránka. (Hanušová, aj., 2011, s. 8 – 10)

Průcha, Walterová a Mareš (2013, s. 37) uvádí, že se nejedná o bilingvní vzdělávání a že je tento způsob výuky uplatňován hlavně na druhém stupni ZŠ. Jelikož mám anglický jazyk v kombinaci se zeměpisem, přijde mi zařazení metody CLIL do výuky zeměpisu velmi příhodné. Zejména pokud se v hodině zeměpisu bude probírat britský kolonialismus, můžeme do hodin zařadit anglické články či příběhy.

Pracovní listy

Pracovní listy se používají k různým aktivitám i účelům. Některé slouží pro opakování probraného učiva, jiné pro tvorbu zápisu, další jako procvičování. Mohou být použity jako souhrn příkladů či doplňování do vět. Neexistuje žádný návod, jak správně vytvořit pracovní list, ale jsou jisté zásady, které je vhodné dodržovat:

- promyšlené zařazení do výuky
- různorodost a pestrost úloh
- konkrétní stanovování výukových cílů
- dostatečná náročnost
- neopakování stejných úloh (Kalhous, 2002, s. 329, 330, 333)

Pro tvorbu pracovních listů je dnes možné využít mnoho různých technologií. Těmi běžnými, které se používají již několik let, jsou programy malování, Word, Google Forms či Photoshop. Dnes máme v nabídce i interaktivnější či předvolené šablony, které dělají pracovní listy atraktivnější pro žáky. Mezi tyto programy patří například My Worksheet Maker, Storyboard That, Canva nebo Wizer.me. Tyto programy jsou dostupné všem učitelům a mohou obohatit pracovní listy.

Výuka dramatem

Výuka dramatem je na rozdíl od inscenačních metod, které se zaměřují na teoreticky reálné životní situace, výuka dramatem se zaměřuje i na situace, do kterých se člověk v reálném životě nedostane. Ve výuce dramatem si žáci pomocí dramatických a divadelních postupů osvojují a reflektují lidské zkušenosti, které jim nejsou blízké. (Zormanová, 2014, s. 149, 163)

Audiovizuální pomůcky

Průcha, Walterová a Mareš (2013, 23) definují audiovizuální techniku jako „užší termín než didaktická technika. Skupina těch technických zařízení užívaných ve výuce, které je schopna prezentovat současně zvuk i obraz. Příklady: diafon, filmový projektor na zvukový film, videomagnetofon, interaktivní video, multimediální systém.“

Audiovizuální pomůcky slouží zároveň pro stimulaci sluchovou i zrakovou. Můžeme sem zařadit využívání projektorů, videotechniky, multimediální systémy, počítačové i televizní přenašeče. (Zormanová, 2014, s. 190, 191)

Výčet materiálů mi poslouží jako podklad pro tvorbu příkladové hodiny.

4.5 Příkladová hodina

Tematický celek: Počátky kolonialismu v Severní Americe

Předmět: Zeměpis

Charakteristika třídy: 7. ročník, 16 žáků

Výukové cíle:

- Žáci si osvojí znalosti o počátcích kolonialismu v Severní Americe
- Žáci si uvědomí důsledky, které s sebou přinesla kolonizace pro původní obyvatelstvo v Severní Americe
- Žáci se naučí nová anglická slovíčka (settlers, warfare, slave trade, alliance, banished, vulnerable, decreasing, smallpox, extermination)

Použité metody: brainstorming, CLIL, samostatné práce s textem, práce ve skupinách

Pomůcky: pracovní listy, tabule

Časová dotace: 45 minut

Očekávané problémy: Žáci se nebudou chtít účastnit scének, nutná motivace od učitele, případně navržení dobré známky za práci v hodině. Mohou nastat problémy se čtením anglického textu, žáci budou mít k dispozici slovníky, případně pomoc učitele. Scénky se možná protáhnou, nutné ukončení a případně se k nim vrátíme v další hodině.

Náhradní aktivita: Asociační hra - Co si vybavíš, když se řekne ?, zde budou studenti vymýšlet a uvažovat nad výhodami a nevýhodami kolonialismu z pohledu kolonizovaných i kolonizujících mocností. Myšlenky budou zapisovat na papír nebo do sešitu a pak nad nimi budeme společně diskutovat.

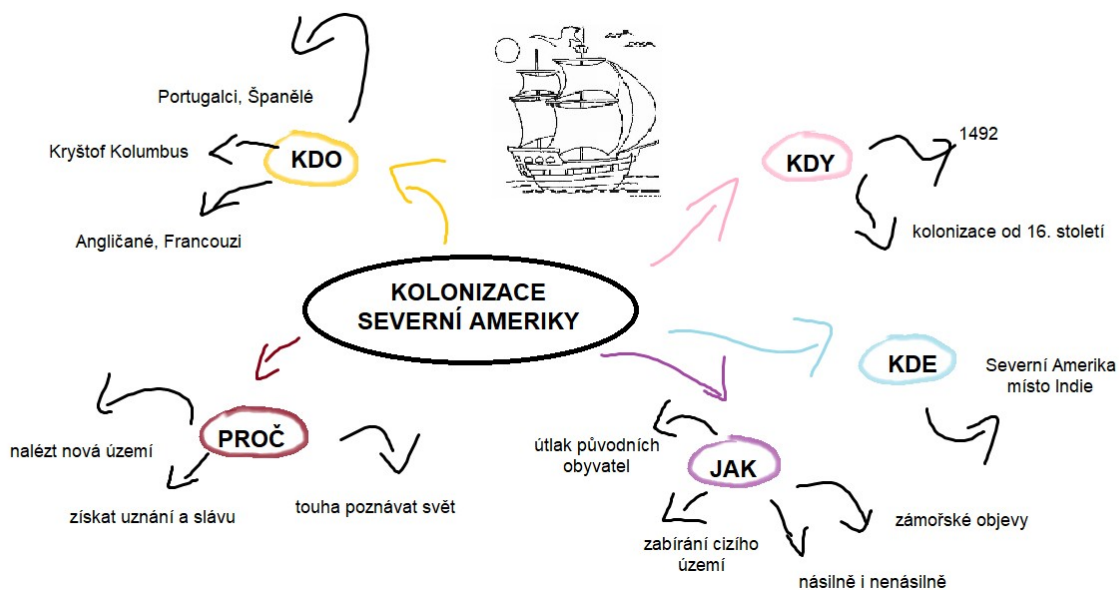
Fáze a harmonogram:

1. Úvod (2 minuty)

Formální zahájení hodiny: pozdravení se s žáky, zápis do bakalářů. Učitel řekne žákům plán hodiny.

2. Aktivizace studentů (5 minut)

Žáci pomocí brainstormingu zjistí, co už sami vědí o tématu kolonialismu v Severní Americe. Učitel napíše na tabuli kolonialismus v Severní Americe a žáci chodí k tabuli a zapisují jednotlivé pojmy a myšlenky a tvoří mentální mapu. Učitel otázkami povzbuzuje a pomáhá studentům přijít na další asociace.

Obrázek 1: Možná podoba mentální mapy

3. CLIL (15 minut)

Učitel rozdá pracovní listy a studenti pracují samostatně s textem a vyplňují pracovní listy (viz příloha 8).

Učitel je během tohoto času nápomocen. Po vyplnění následuje krátká diskuze o zodpovězených otázkách.

4. Výuka dramatem (18 minut)

Žáci sehrávají scénku na téma: Jak to vypadalo, když přijeli objevitelé do Severní Ameriky a potkali se s původním obyvatelstvem.

Cílem je reflexe zkušeností obyvatel, vcítění, zapojení pocitů do výuky.

Učitel pomůže vytvořit skupiny (maximálně 3 skupiny), žáci si vylosují role a následně tvoří scénku, které by měla zabrat dvě až tři minuty.

5. Shrnutí (3 minut)

Učitel pustí video na 3 minuty o objevení Ameriky Kryštofem Kolumbem. Studenti si během videa doplní informace do věty v pracovním listě.

Zdroj: <https://www.nationalgeographic.com/culture/article/colonialism>

6. Závěr (1 minuta)

Učitel ohodnotí práci studentů, ukončí hodinu. Rozloučení se studenty.

Závěr

Kolonialismus je termín, který představuje rozšiřování území s využitím moci za účelem obohacení kolonizujícího státu. Objevné cesty podnikaly národy, protože toužily po objevování a získávání nových území. Následně se snažili si území udržet ve své moci, hlavní taktikou pak bylo ovládnutí důležitých námořních bodů, jako jsou mysy, průlivy a průplavy. Toto téma je velmi komplexní, konkrétně počátky evropského kolonialismu datujeme již od 15. století a jeho důsledky jsou i v 21. století stále patrné.

Největšími koloniálními mocnostmi byly Nizozemsko, Francie, Španělsko, Portugalsko a později hlavně Británie. Britské impérium mělo v jednu dobu kolonie či závislá území na všech kontinentech na světě. Kolonialismus významným způsobem ovlivňuje dění v dnešním světě, ať už se jedná o rozšíření jazyků do jiných zemí, politické vztahy jednotlivých zemí nebo o vytvoření státních hranic.

Důsledky kolonialismu mají pozitivní důsledky zejména pro kolonizující mocnosti, jedná se jak o zisk nerostného bohatství, tak i základní potraviny jako brambory či kukuřice. Kolonizované národy byly na druhou stranu utiskované, zneužívané a bylo na nich často pácháno násilí. V průběhu několika desetiletí došlo k utvoření nerovnoměrného světového systému, kdy se evropské mocnosti dostaly na vrchol a bývalé kolonizované státy dodnes bojují s hospodářskými i politickými problémy. Dalšími dopady kolonialismu jsou pak například rozšíření světového trhu, volný pohyb zboží a globalizace, ale na druhou stranu je kolonialismus také jádrem rasismu.

Jedny teorie hovoří o rozložení světa na bipolární či multipolární oblasti. Další teorie od Immanuela Wallersteina mluví o světovém systému, kde je svět rozdělen na jádro a periferie, kdy jádro vykořisťuje chudší, slabší a ne tak vyspělé periferie. (Martínez-Vela, 2001, s. 1 – 4)

Z dotazníků a rozhovorů vyplynulo, že se téma v hodinách zeměpisu na druhém stupni základních škol vyučuje, ale z rozhovorů vím, že pouze okrajově. Z dotazníků vyplývá, že se nejvíce učitelé zmiňují o tomto tématu u kolonizujících mocností, jako je Velká Británie, Španělsko či Portugalsko a o něco méně pak u bývalých kolonií a nejméně respondentů toto téma zmiňuje u politické geografie. Z rozhovorů ale na druhou

stranu vyplývá, že dotazovaní kladou větší důraz na kolonizované země a u evropských mocností se o tom zmiňují už jen velmi povrchně.

Učitelé, se kterými jsem vedla rozhovor se zaměřují na Afriku, Severní Ameriku, Austrálii. Ale vynechávají Asii, buď zcela, nebo se někteří zmíní alespoň o Indii a ani se příliš nevěnují Jižní Americe. Dalšími tématy, která jsou opomíjena, je otrokářství, jeho míra a význam pro kolonie, ale na druhou stranu se někteří věnují dopadu kolonialismu na původní obyvatelstvo. Nehovoří se o tom, jak byli kolonialismem ovlivněni sami Evropané, důsledky pro kolonizované společnosti, jako například těžba nerostných surovin, nebo změna hospodářství. Na druhou stranu se vyučuje, jaké evropské hodnoty či práva byly přeneseny do jiných kultur. Učí se zejména o objevitelích a pojmenování zeměpisných útvarů, úředních jazycích či politickém systému.

Dále jsem zjistila, že většina učitelů nepoužívá v hodinách učebnice, přestože edice Nová škola se o tématu poměrně hojně zmiňuje. Je patrné, že je téma důležité pro 21. století a mělo by být zmiňováno, ale dotazovaní uváděli, že předmět zeměpis má nedostatečnou časovou dotaci, a proto se tématu nemohou tolik věnovat. V neposlední řadě výzkum ukázal, že neexistuje žádná souvislost mezi vystudovaným oborem a vyučováním či nevyučováním tohoto tématu. Jako důvody pro vyučování tématu je uváděno poučení z minulosti a nahlížení na dnešní svět jako důsledky minulosti, které bychom neměli jako lidstvo zopakovat.

Z mého výzkumu vyplývá, že převážná většina učitelů (85,4%), kteří mi vyplnili dotazník, kolonialismus v hodinách zeměpisu na druhém stupni základní školy vyučuje. Výzkum také potvrdil hypotézu, že pokud se téma nevyučuje, tak je to z nedostatečné časové dotace nebo protože si učitelé myslí, že je téma dostatečně probíráno v dějepise. Dále také výzkum odhalil, že si učitelé myslí, že téma nemá souvislost s výukovým plánem, což ale rozborů RVP ZV a ŠVP vyvrátily, jelikož je v nich téma poměrně hojně zakotveno. Stejně tak se téma objevuje v učebnicích zeměpisu, zejména v edici učebnic Nová škola je téma hojně zastoupeno. Poslední hypotéza o korelaci mezi vzděláním v oboru a vyučováním tématu byla vyvrácena, jelikož výzkum nepotvrdil žádnou souvislost mezi tím, zda učitel téma vyučuje a zda má nebo nemá předmět vystudovaný. A přestože se téma vyučuje, tak spíše výkladovou metodou a nepoužívá se příliš kritické-

ho myšlení. Z výzkumu vyplývá, že reprezentativní vzorek učitelů v hodinách nepohlíží na důsledky, se kterými se svět v minulosti i dnes potýká.

Seznam použitých zdrojů

Knižní zdroje

AHMAD, F., 2012. Colonialism and neocolonialism: impact of decolonization. In: BASU, R. (ed.), *International politics: concepts, theories and issues*. 1. vyd. New Delhi: SAGE Publications. s. 97 – 121. ISBN 9788132106913.

FERGUSON, N., 2022. *Britské impérium: cesta k modernímu světu*. 2. vyd. Praha: Argo. ISBN 9788025739501.

FERRO, M., 2007. *Dějiny kolonizací: od dobývání až po nezávislost: 13.-20. století*. 1. vyd. Praha: Lidové noviny. ISBN 9788071068372.

FRANK, J., 2006. *Stručná historie států: Irsko*. 1. vyd. Praha: Libri. ISBN 80-7277-294-5.

HUNTINGTON, S., P., 2001. *Střet civilizací : boj kultur a proměna světového řádu*. 1. vyd. Praha: Rybka Publishers. ISBN 80-86182-49-5.

CHOMSKY, N., 1994. *World Orders, Old and New*. 1. vyd. Cairo: The American University of Cairo Press. ISBN 977 424 341 2.

CHRÁSKA, M., 2016. *Metody pedagogického výzkumu : základy kvantitativního výzkumu*. 2., aktualizované vyd. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-5326-3.

CHURCHILL, W., 1998. *Dějiny anglicky mluvících národů. Díl druhý. Nový Svět*. 1. vyd. Praha: Argo. ISBN 8072031740.

JUDD, D., 1999. *Impérium : britská imperiální zkušenost od roku 1765 do současnosti*. 1. vyd. Praha: BB/art. ISBN 80-7257-046-3.

KALHOUS, Z. 2002. Učební úlohy ve výuce. In: Kalhous, Z. aj. *Školní didaktika*. 1. vyd. Praha: Portál, s. 328 – 336. ISBN 80-7178-253-X.

KENNEDY, P. 1996. *Vzestup a pád velmocí : Ekonomické proměny a vojenské konflikty v letech 1500-2000*. 1. vyd. Praha: Lidové noviny. ISBN 80-7106-173-5

KRATOCHVÍL, P., DRULÁK, P. (eds.). *Encyklopedie mezinárodních vztahů*. 1. vyd. Praha: Portál. ISBN 9788073674694.

LESTER, A., 2009. Colonialism. In: KITCHIN, R., THRIFT, N. *International Encyclopedia of Human Geography: volume 2*. 1. vyd. Amsterdam: Elsevier. s. 175 – 181. ISBN: 978-0-08-044911-1.

MCEWAN, C., 2009. Postcolonialism/Postcolonial Geographies. In: KITCHIN, R., THRIFT, N. *International Encyclopedia of Human Geography: volume 8*. 1. vyd. Amsterdam: Elsevier. s. 327 – 333. ISBN: 978-0-08-044911-1.

NORBERG, J., 2006. *Globalizace*. 1. vyd. Praha: Liberální institut. ISBN 80-86851-32-X.

PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. 2013. *Pedagogický slovník*. 7., aktualizované a rozšířené vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0403-9.

ROBERTSON, R., 1992. *Globalization: Social Theory and Global Culture*. 1. vyd. London: Sage. ISBN 0-8039-8186-4.

SAID, E., W., 1994. *Culture and Imperialism*. 1. vyd. New York: Vintage Books. ISBN 0-679-75054-1.

SMITH, A. W., M., JEPESSEN, C.. 2017. *Britain, France and the Decolonization of Africa : Future Imperfect?*. 1. vyd. Londýn: UCL Press. ISBN: 978-1-911307-73-0.

STAMBERGER, W. 1963. *Dějiny kolonialismu*. 1. vyd. Praha: Orbis.

TINDALL, G. B., SHI, D., E., 1994. USA: *Dějiny států*. 1. vyd. Praha: Lidové noviny. ISBN 80-7106-087-9.

WEBER, M. 1997. *Autorita, etika a společnost : Pohled sociologa do dějin*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta. ISBN 80-204-0611-5.

ZORMANOVÁ, L., 2014 *Obecná didaktika : pro studium a praxi*. 1. vyd. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-4590-9.

Články a další zdroje

ANDĚL, J., 2012. Vzestup a pád Britského impéria. *Geografické rozhledy*. [online], roč. 21, č. 4, s. 21-23. [vid. 20. 4. 2023]. ISSN 1210-3004. Dostupné z: <https://www.zscernosice.cz/wp-content/plugins/download-attachments/includes/download.php?id=26398>

HANUŠOVÁ, S., VOJTKOVÁ, N. 2011. *CLIL v české školní praxi* [online]. 1. vyd. Brno: Studio Arx. [vid. 6. 6. 2023]. ISBN 978-80-86665-09-2. Dostupné z: <https://docplayer.cz/792180-Clil-v-ceske-skolni-praxi-nadezda-vojtkova-svetlana-hanusova.html>

The Commonwealth [online]. [vid. 2. 5. 2023]. Dostupné z: <https://thecommonwealth.org/>

WARF, B. 2006. *Encyclopedia of Human Geography* [online]. 1. vyd. Thousand Oaks: SAGE Publications. [vid. 4. 5. 2023]. ISBN 0761988580. Dostupné z: <https://archive.org/details/encyclopedia-of-human-geography-by-barney-warf/page/n1/mode/2up>

ZÁKLADNÍ ŠKOLA PARDUBICE STUDÁNKA, 2021. *Školní vzdělávací program Studánecká cesta* [online]. 1. 9. 2021 [vid. 18. 6. 2023]. Dostupné z: https://svp.zs-studanka.cz/svp_files/05B_4d_Zemepis.pdf

ALI, P., 2018. French Colonialism to Neo-Colonialism in Mali: An Analytical Study. *Journal of European Studies* [online], roč. 34, č. 2, s. 112 – 129 [vid. 7. 2. 2023]. ISSN 2307-5422. Dostupné z: <https://asce-uok.edu.pk/journal/index.php/JES/article/view/11/11>

ASHCROFT, B. GRIFFITHS, G., TIFFFIN, H. 2007. *Post-Colonial Studies: The Key Concepts* [online]. 2. vyd. New York: Routledge. [vid. 3. 5. 2023]. ISBN 0-203-93347-8. Dostupné z: <http://staff.uny.ac.id/sites/default/files/pendidikan/else-liliani-ssmhum/postcolonialstudieskeyconceptsrouledgekeyguides.pdf>

ČERNÁ, J., 2013. Americký stát zrušil otroctví. Až teď, po 150 letech. *Aktuálně.cz* [online]. 20. 2. 2013 [vid. 15. 5. 2023]. Dostupné z: <https://zpravy.aktualne.cz/zahranici/americky-stat-zrusil-otroctvi-az-ted-po-150-letech/r~i:article:771755/>

FORREST, J., B., 2006. Nationalism in Postcolonial States. In: BARRINGTON, L., W., ed. *After Independence: Making and Protecting the Nation in Postcolonial and Postcommunist States* [online]. 1. vyd. Ann Arbor: University of Michigan Press, s. 33–44. [vid. 7. 5. 2023]. ISBN 978-0-472-02508-4. Dostupné z: <https://www.press.umich.edu/pdf/0472098985-ch2.pdf>

HAAG, D., 2012. Mechanisms of Neo-Colonialism: Current French and British Influence in Cameroon and Ghana. *SSRN Electronic Journal* [online]. roč. 2011, č. 6, s. 1 – 52 [vid. 4. 5. 2023]. ISSN 2013-5793. Dostupné z: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2033138

HAPALOVÁ, K. 2023. Dějiny Indie. In: *CK Mundo* [online]. [vid. 9. 5. 2023]. Dostupné z: <https://www.mundo.cz/indie/historie>

HORÁČEK, J., 2019. Světový systém pohledem Immanuela Wallersteina. *HISO*. s. 1 – 12 [vid. 17. 4. 2023]. Dostupné z: <https://www.fhs.cuni.cz/horacek/conflict/wallerstein.pdf>

KEARNS, G. 1988. History, geography and world-systems theory. *Journal of Historical Geography* [online], roč. 14, č. 3, s. 281 – 292. [vid. 20. 4. 2023]. ISSN 0305-7488. Dostupné z: <https://mural.maynoothuniversity.ie/8668/1/1-s2.0-S0305748888802238-main.pdf>

LANGAN, M. 2018. *Neo-Colonialism and the Poverty of 'Development' in Africa* [online]. 1. vyd. Cham: Palgrave Macmillan. [vid. 4. 5. 2023]. ISBN 978-3-319-58571-0. Dostupné z: <http://ndl.ethernet.edu.et/bitstream/123456789/60546/1/219.pdf.pdf>

LINDNER, T., 2020. Kořeny vzteku. *Respekt*, roč. 31, č. 50. s. 48 – 49. ISSN 0862-6545.

MARTÍNEZ-VELA, C., 2001. World Systems Theory. *ESD Massachusetts Institute of Technology* [online]. Roč. 86, č. neuvedeno s. 1 – 5 [vid. 14. 4. 2023]. Dostupné z: <https://web.mit.edu/esd.83/www/notebook/WorldSystem.pdf>

MOKYR, J., 2023. Great Famine. In: *Encyclopaedia Britannica* [online]. Aktualizováno 27. 3. 2023 [vid. 15. 5. 2023]. Dostupné z: <https://www.britannica.com/event/Great-Famine-Irish-history>

MŠMT, 2022. RVP ZV - Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. In: *Edu.cz* [online]. [vid. 13. 6. 2023]. Dostupné z: <https://www.edu.cz/rvp-ramcove-vzdelavaci-programy/ramcove-vzdelavaci-program-pro-zakladni-vzdelavani-rvp-zv/>

MŠMT, 2022. Školní vzdělávací program. In: *Edu.cz* [online]. [vid. 13. 6. 2023]. Dostupné z: <https://www.edu.cz/dictionary/skolni-vzdelavaci-program/>

PILOUS, P., 2018. Alfred Thayer Mahan, obhájce námořní moci. In: *Politický slovník* [online]. 14. 4. 2018. [vid. 20. 4. 2023]. Dostupné z: <http://www.politicky-slovník.cz/mezinarodni-vztahy/alfred-mahan/>

PILOUS, P., 2018. Thallasokracie, mořská moc. In: *Politický slovník* [online]. 12. 2. 2018. [vid. 20. 4. 2023]. Dostupné z: <http://www.politicky-slovník.cz/mezinarodni-vztahy/thallasokracie-morska-moc/>

RÁMCOVÝ VZDĚLÁVACÍ PROGRAM PRO ZÁKLADNÍ VZDĚLÁVÁNÍ , 2021. [online]. Praha: MŠMT, 2021. [vid. 13. 6. 2023]. Dostupné z: <https://www.edu.cz/wp-content/uploads/2021/07/RVP-ZV-2021-zmeny.pdf>.

ROSAMOND, B, 2020. Hegemony. In: *Encyclopaedia Britannica* [online]. Aktualizováno 6. 5. 2020 [vid. 15. 6. 2023]. Dostupné z: <https://www.britannica.com/topic/hegemony>

Učebnice

BORECKÝ, D., NOVÁK, S., CHALUPA, 2013. *Zeměpis pro 8. ročník, 2. díl: Česká republika*. 4. vyd. Brno: Nová Škola. ISBN 978-80-7289-518-2.

HÜBELOVÁ, D., CHALUPA, P., 2013. *Zeměpis pro 8. ročník, 1. díl: Evropa*. 4. vyd. Brno: Nová Škola. ISBN 978-80-7289-517-5.

HÜBELOVÁ, D., NOVÁK, S., WEINHÖFER, M., 2011. *Zeměpis pro 6. ročník, 2. díl: Přírodní obal Země*. 2. vyd. Brno: Nová Škola. ISBN 978-80-7289-347-8.

CHALUPA, P., HÜBELOVÁ, D., 2019. *Zeměpis pro 9. ročník: Lidé a hospodářství*. 7. vyd. Brno: Nová Škola. ISBN 978-80-7600-057-5.

LORENC, P., 1998. *České republika: zeměpis České republiky*. 1. vyd. Praha: Moby Dick. ISBN 80-86237-01-X.

LORENC, P., 1998a. *Daleké světadily a oceány: zeměpis světadílů a oceánů I*. 1. vyd. Praha: Moby Dick. ISBN 80-902223-4-X.

LORENC, P., 1998b. *Největší světadíl na Zemi: zeměpis světadílů a oceánů II*. 1. vyd. Praha: Moby Dick. ISBN 80-902223-8-2.

LORENC, P., 2000. *Živá planeta: úvod do zeměpisu pro 6. ročník*. 1. vyd. Praha: Moby Dick. ISBN 80-902223-1-5.

NOVÁK, S., ŠTEFL, V., TRNA, J., WINHÖFER, M., 2011. *Zeměpis pro 6. ročník, 1. díl: Vstupte na planetu Zemi*. 2. vyd. Brno: Nová Škola. ISBN 978-80-7289-325-6.

SVATOŇOVÁ, H., KOLEJKA, J., CHALUPA, P., HÜBELOVÁ, D., 2012. *Zeměpis pro 7. ročník, 1. díl: Putování po světadílech*. 3. vyd. Brno: Nová Škola. ISBN 978-80-7289-383-6.

SVATOŇOVÁ, H., 2012. *Zeměpis pro 7. ročník, 2. díl: Asie, Austrálie a Oceánie, Antarktida*. 3. vyd. Brno: Nová Škola. ISBN 978-80-7289-384-3.

Seznam tabulek

Tabulka 1: ŠVP ZŠ Pardubice Studánka - 6. ročník.....	81
Tabulka 2: ŠVP ZŠ Pardubice Studánka - 7. ročník.....	82
Tabulka 3: ŠVP ZŠ Pardubice Studánka - 8. ročník.....	83
Tabulka 5: Respondenti, kteří mají vystudovaný zeměpis/geografii.....	83
Tabulka 6: Respondenti, kteří nemají vystudovaný zeměpis/geografii.....	84
Tabulka 7: Respondenti, kteří nevystudovali obory na pedagogické fakultě.....	84
Tabulka 8: Přehled respondentů k rozhovorům.....	85
Tabulka 9: Výskyt tématu kolonialismus a postkolonialismus v učebnicích zeměpisu Nová škola pro 7. ročník.....	86
Tabulka 10: Výskyt tématu kolonialismus a postkolonialismus v učebnicích zeměpisu Nová škola pro 8. ročník.....	92
Tabulka 11: Výskyt tématu kolonialismus a postkolonialismus v učebnicích zeměpisu Nová škola pro 9. ročník.....	95
Tabulka 12: Výskyt tématu kolonialismus a postkolonialismus v učebnicích zeměpisu Mody Dick pro 7. ročník.....	98
Tabulka 13: Výskyt tématu kolonialismus a postkolonialismus v učebnicích zeměpisu Mody Dick pro 8. ročník.....	101

Tabulky

Tabulka 1: ŠVP ZŠ Pardubice Studánka - 6. ročník

Zeměpis			
6. ročník			
Školní výstup	Učivo	Poznámky	Průřezová témata
Popíše rasové složení australského obyvatelstva, vysvětlí příčiny přítomnosti bělochů a postavení původních obyvatel.	Objevování a obyvatelstvo Austrálie	květen - červen	OSV 1.1 – 1.5 MV 4.1
Vysvětlí rozdíl mezi Austrálií a Australským svazem, dokáže posoudit hospodářskou vyspělost státu, zná významná města.	Australský svaz		

(ZŠ Pardubice Studánka, 2021, s. 9)

Tabulka 2: ŠVP ZŠ Pardubice Studánka - 7. ročník

Zeměpis			
7. ročník			
Školní výstup	Učivo	Poznámky	Průřezová témata
Vyjmenuje rasy žijící v Africe, určí jejich rozmístění v oblastech Afriky, vysvětlí příčiny a důsledky migrace.	Obyvatelé Afriky – rasy, národy, migrace a hlad jako globální problém, konflikty	září - listopad	OSV 1.1 – 1.5 MV 4.1
Vyjmenuje rasy žijící v Americe, určí jejich rozmístění v oblastech Ameriky, vysvětlí příčiny tohoto rozmístění a rasového složení.	Obyvatelstvo Ameriky	prosinec - únor	OSV 1.1 – 1.5 VDO 2.1 MV 4.1
Zdůvodní nerovnoměrné rozmístění obyvatel, vysvětlí současné složení obyvatelstva Kanady (důsledek – úřední jazyky), posoudí hospodářskou úroveň a možnosti průmyslu (práce s tematickou mapou), vysvětlí vztah mezi Kanadou a Velkou Británií.	Kanada		
Vymezí středoamerické regiony, chápe jeho historický vývoj, porovná hosp. vyspělost států a možnosti jejich příjmů.	Středoamerické regiony		

(ZŠ Pardubice Studánka, 2021, s. 10, 11)

Tabulka 3: ŠVP ZŠ Pardubice Studánka - 8. ročník

Zeměpis			
8. ročník			
Školní výstup	Učivo	Poznámky	Průřezová témata
Vyjmenuje lidské rasy a míšence ras, charakterizuje je na základě vnějších tělesných znaků, pomocí map určí jejich rozmístění na světě, vysvětlí příčiny vzniku rasismu.	Rasy, národy, jazyky, náboženství	Květen - červen	OSV 1.1 – 1.5 MV 4.1

(ZŠ Pardubice Studánka, 2021, s. 15)

Tabulka 4: Respondenti, kteří mají vystudovaný zeměpis/geografii

Aprobace		Počet respondentů
Zeměpis/geografie	Matematika	22
Zeměpis/geografie	Tělesná výchova/sport	18
Zeměpis/geografie	Dějepis/historie	17
Zeměpis/geografie	Přírodopis/biologie	14
Zeměpis/geografie	Základy společenských věd/výchova k občanství	14
Zeměpis/geografie	Anglický jazyk	11
Zeměpis/geografie	X	9
Zeměpis/geografie	Informatika	4
Zeměpis/geografie	Ruský jazyk	3
Zeměpis/geografie	Český jazyk	2

Zeměpis/geografie	Španělský jazyk	2
Zeměpis/geografie	Chemie	1
Zeměpis/geografie	Pedagogika pro střední školy	3

Tabulka 5: Respondenti, kteří nemají vystudovaný zeměpis/geografii

Aprobace		Počet respondentů
Dějepis/historie	Základy společenských věd/výchova k občanství	3
Dějepis/historie	Fyzika	1
Dějepis/historie	X	1
Přírodopis/biologie	Tělesná výchova/sport	1
Přírodopis/biologie	Anglický jazyk	1
Přírodopis/biologie	Chemie	2
Přírodopis/biologie	X	2
Český jazyk	Německý jazyk	1
Český jazyk	Základy společenských věd/výchova k občanství	1
Český jazyk	Dějepis/historie	1
Chemie	X	1
Matematika	X	1
Anglický jazyk	X	1
Tělesná výchova/sport	X	2

Tabulka 6: Respondenti, kteří nevystudovali obory na pedagogické fakultě

Aprobace		Počet respondentů
Základy techniky	Matematika	1
Geodézie, kartografie	Matematika	1
Historik	X	1
Antropologie	X	1
Bez uvedené aprobace	X	1

Tabulka 7: Přehled respondentů k rozhovorům

Základní škola	Okres	Věk	Praxe v zeměpisu na ZŠ	Vystudovaný zeměpis	Vyučované předměty
Gymnázium Lovosice	Litoměřice	Více než 41	32 let	Ano	Anglický jazyk, zeměpis, zeměpisný seminář
ZŠ Příbram	Příbram	30 až 40 let	2 roky	Ano	Zeměpis a anglický jazyk
ZŠ Jirkov	Chomutov	Více než 41 let	31 let	Ano	Zeměpis, tělesná výchova, výchova ke zdraví, pracovní činnosti
ZŠ Emila Zátopka - Koprivnice	Nový Jičín	30 až 40 let	8 let	Ano	Zeměpis, občanské výchova, kariérové poradenství, pracovní činnosti
ZŠ Sudo-měřice u Bechyně	Tábor	30 až 40 let	5 let	Ne	Zeměpis, chemie
Gymnázium Doctrina	Liberec	Méně než 30 let	1 rok	Ano	Zeměpis a tělesná výchova
31. ZŠ Plzeň	Plzeň-město	Více než 41 let	19 let	Ano	Zeměpis, matematika, výchova ke zdraví

ZŠ Vrané nad Vltavou	Praha-západ	Méne než 30 let	6 let	Ano	Zeměpis, biologie, třídnické hodiny
ZŠ Bělá pod Bezdězem	Mladá Boleslav	Méně než 30 let	3 roky	Ano	Zeměpis, dějepis, informační technologie, výtvarná výchova, občanská výchova
ZŠ Třemošnice	Chrudim	30 až 40 let	9 let	Ano	Zeměpis, tělesná výchova, informační technologie
ZŠ Kostelec nad Orlicí	Rychnov nad Kněžnou	30 až 40 let	5 let	Ne	Dějepis, občanská výchova, zeměpis
ZŠ Kneslova	Brno-město	30 až 40 let	8 let	Ano	Zeměpis, dějepis

Tabulka 8: Výskyt tématu kolonialismus a postkolonialismus v učebnicích zeměpisu Nová škola pro 7. ročník

Ročník 7.			
Název učebnice	Téma	Strany	Text
Amerika, Afrika	Objevitelé Ameriky	s. 32	<p>Roku 1492 připlul k ostrovům v Karibském moři Kryštof Kolumbus. Aniž by to tušil, Ameriku pro Evropany znovu objevil.</p> <p>Úkol: Co chtěl Kryštof Kolumbus objevit? Víte jak vzniklo pojmenování Indiáni?</p> <p>Amerigo Vespucci (1451 – 1512) byl italský mořeplavec, který ve službách Španělů a Portugalců podnikl několik cest do Jižní Ameriky. Jako jeden z prvních vyslovil názor, že Kryštofem Kolumbem objevené území je novým světadílem. Podle jeho jména dostala Amerika svůj název.</p>

			<p>I později sloužily karibské ostrovy jako výchozí základna pro další pronikání Španělů a Portugalců do Střední a Jižní Ameriky.</p> <p>Dodnes se ve střední a jižní Americe mluví španělsky, nebo portugalsky.</p> <p>Severní Ameriku kolonizovali Angličané a Francouzi.</p> <p>Santa Maria – vlajková loď Kryštofa Kolumba na jeho první plavbě při objevování Ameriky. Další jeho lodě se jmenovaly Pinta a Niña.</p>
	Obyvatelstvo Ameriky	s. 33	<p>V průběhu kolonizace Evropané vytlačovali Indiány z jejich půdy a začali je využívat pro tvrdou práci. Indiáni však pracovní zátěž nezvládali, a proto začali kolonisté do Ameriky přivážet otroky z Afriky. Během krátké doby se tak zcela proměnilo složení obyvatelstva Ameriky.</p> <p>V době objevení Ameriky zde žilo kolem 2-3 milionů Indiánů, Na začátku 20. století jich zde žilo jen 200 tisíc.</p> <p>V Severní Americe, kterou kolonizovali Angličané a Francouzi, se dnes mluví převážně anglicky (francouzsky v oblasti Quebec). Ve Střední Americe kolonizované Španěly a Portugalci se hovoří převážně španělsky (portugalsky v Brazílii)</p> <p>Většina obyvatel Ameriky vyznává křesťanství, které bylo šířeno, někdy i násilím, kolonizátory z Evropy.</p>
	Britské společenství	s. 37	<p>Slovníček: Britské společenství</p> <p>anglicky - the British Commonwealth</p> <p>německy – das britische Gemeinschaft</p>

	Obyvatelstvo Kanady	s. 38	Dnešní Kanadčané jsou potomky přistěhovalců, především Francouzů a Angličanů, kteří sem přicházeli od 17. století. Rovnoprávními úředními jazyky jsou angličtina a francouzština. Kanada je členem seskupení zvaného Britské Společenství národů.
	Obyvatelstvo USA	s. 40	Američtí černoši v USA jsou většinou potomky otroků přivezených z Afriky na těžké práce. Otroci získali po válce Severu proti Jihu (1861 – 1865), kdy zvítězil pokrokovější Sever. USA jsou už léta hrdé na své černošské reprezentanty v atletice, na vynikající hráče basketbalu či baseballu. Američtí černoši, tzv. Afroameričani, postupně získávají i významná politická místa.
	Střední Amerika	s. 46	Na území Mexika se střídaly vyspělé indiánské kultury, např. Kultura Aztéků nebo Mayů. Říše Aztéků byla rozvrácena Španěly. V letech 1519 – 1521 španělský dobyvatel H. Cortés s 550 muži porazil 150tisícovou aztéckou armádu. Aztékové se děsili střelných zbraní a koní. Očekávali také návrat Bílého Boha, který měl přijít z východu, a proto se zpočátku nebránili. Indiány hromadně zabily také choroby, které sem Španělé zavlekli z Evropy, např. chřipka a neštovice. Na místě hlavního města říše Aztéků postavili Španělé nové město – dnešní Ciudad de México.
	Peru	s. 51	Inckou říši rozvrátil r. 1532 Španěl Francisco Pizarro se svými 178 vojáky. Ani složení obrovského výkupného ve zlatě nezachránilo vládcu incké říše Atahualpu před popravou.
	Chile	s. 52	Na jihu leží Magalhaesův průliv – jeden z nejznámějších průlivů světa. Objevil ho a poprvé jím proplul Portugalec Fernao Magalhães při první cestě kolem světa

			(1519 – 1522). Magalhaes tuto cestu nepřežil. Byl zabit při potyčce s domorodci. Přesto je označován jako první člověk, který obeplul svět, protože sem doplul cestou kolem Afriky.
	Venezuela	s. 53	První španělští osadníci nový domov pojmenovali Venezuela (Malé Benátky) podle italského města Venezia (Benátky).
	Francouzská Guyana	s. 56	Francouzská Guyana je zámořským územím Francie, které zde vybuodovala kosmické středisko.
	Vodstvo Afriky	s. 63	Viktoriiny vodopády objevil v roce 1855 skotský cestovatel David Livingstone. Pojmenoval je podle anglické královny.
	Kolonizace Afriky	s. 67	<p>První kolonie na území Afriky vytvořili Evropané už ve starověku, kdy Římská říše postupným dobýváním přístavů při Středozezním moři získala vliv nad částí Afriky.</p> <p>V roce 1488 Portugalec Bartolomeo Diaz obeplul mys Dobré Naděje. Další Portugalec Vasco da Gama doplul roku 1497 podél břehů Afriky do Indie. Portugaleci a po nich také Holanďané, Francouzi, Španělé a Angličané zakládali při pobřeží svoje obchodní stanice. Až do začátku 19. stol. Se v Evropané většinou neodvážili pronikat do nitra kontinentu.</p> <p>V průběhu 19. století si nejmocnější evropské státy rozdělili Afriku na území, která ovládala – na tzv. kolonie. Největší počet kolonií zde získaly Velká Británie a Francie.</p> <p>Evropští kolonizátoři v Africe nakupovali původní obyvatele (černochoy) a vyváželi je jako otroky do svých zámořských území v Americe. V letech 1500 – 1900 byla takto vyvezeno na 13 milionů obyvatel</p>

			<p>Afriky.</p> <p>Mnoho afrických států se vymanilo z koloniální nadvlády až v 2. polovině 20. století. Některé z těchto zemí dnes patří mezi nejchudší země světa.</p>
	Afrika - cestovatelé	s. 67	Nejznámějším cestovatelem po Africe byl David Livingstone. V 19. století prozkoumal vnitrozemí Afriky, např. Tok řeky Zambezi, na němž objevil Viktoriiny vodopády.
	Obyvatelstvo Afriky	s. 80	<p>V jižní Africe je významný podíl obyvatel europoidní rasy.</p> <p>Potomci holandských kolonistů se nazývají Búrové.</p>
	Apartheid	s. 81	JAR má ze všech zemí Afriky podíl obyvatel evropského původu.
	Namibie	s. 81	Namibie byla donedávna poslední kolonií na území Afriky. Nezávislost získala až v roce 1900.
Asie, Austrálie a Oceánie, Antarktida	Z minulosti Asie	s. 12	<p>Pro Evropany nebyla v minulosti Asie zcela neznámým kontinentem jako Amerika nebo Austrálie. Již v období starověku se stala cílem obchodních i vojenských výprav Evropanů (např. Výprava Alexandra Makedonského)</p> <p>Nejznámější středověkou výpravou Evropanů do Asie byla cesta bratrů Mattea a Niccola Polů do Číny (1271 – 1295). Matteův syn Marco Polo pak jejich poznávání Asie popsal v cestopise Milion. První, kdo objevil námořní cestu z Evropy do Indie, byl portugalský mořeplavec Vasco da Gama v roce 1498.</p>
	Indie	s. 27	Úředními jazyky jsou hindština a anglič-

			<p>tina.</p> <p>Úkol: Proč je v Indii státním jazykem právě angličtina?</p>
	Japonsko	s. 35	<p>Roku 1542 přistáli u japonských břehů první Evropané – portugalští námořníci. Kvůli strachu z kolonizace Evropou zůstalo Japonsko až do 50. let 19. století uzavřené okolnímu světu.</p>
	Centrální Asie	s. 39	<p>Poloha centrální Asie lákala od nepaměti okolní kmeny a říše k dobývání. Pronikají sem i světové velmoci – Rusko, Velká Británie, USA a Čína.</p> <p>Od 19. století bojovalo o převahu nad Afghánistánem Rusko a Velká Británie. Od roku 1979 tu byla po deset let přítomna ruská armáda.</p>
	Přírodní krajina Austrálie	s. 47	<p>Přistěhovalci přivezli do Austrálie mnohá domácí zvířata a cizokrajné rostliny (např. Rostlinu opuncie, králíky, psy). Ta se dostala do volné přírody a bez přirozených nepřátel se přemnožila tak, že výrazně narušila rovnováhu australské přírody. Nejznámějším příkladem je boj Australanů s miliony králíků divokých.</p>
	Objevitelé Austrálie	s. 48	<p>Austrálie byla objevena jako poslední trvale osídlený kontinent v 17. století nizozemskými mořeplavci. Hlavní zásluhu na objevování a osídlování Austrálie má britský mořeplavec James Cook, který sem připlul v roce 1770. Území Austrálie bylo poté prohlášeno britskou kolonií.</p> <p>Úkol: Vyhledejte místo na mapě, které je pojmenováno podle tohoto mořeplavce.</p> <p>Dnes žije v Austrálii přibližně 300 000 Austrálců (asi 1,6% z celkového počtu obyvatel). Teprve před 40 lety byli</p>

			<p>zrovnoprávnění s ostatními obyvateli Austrálie a v roce 1993 získali nárok na půdu.</p> <p>Velká Británie rozdělila Austrálii na několik svých kolonií. Tyto byly začátkem 20. století spojeny v Australský svaz, který byl vyhlášen nezávislým státem.</p> <p>Většina dnešních Australanů jsou běloši, potomci evropských, zejména britských přistěhovalců. Hovoří převážně anglicky.</p>
	Australský svaz	s. 49	<p>Australský svaz je členem Britského společenství národů, formální hlavou státu je proto britský panovník, kterého zastupuje guvernér. Výkonnou moc má však vláda v čele s premiérem.</p> <p>Úkol: Zjistěte, co to je Britské společenství národů. Který velký americký stát je rovněž členem.</p>
	Tichý oceán	s. 61	<p>Tichý oceán pojmenoval na své cestě kolem světa Fernao Magalhães. Po čtyři měsíce jeho loď nezastihla ani jedna bouře. Tento rozlehlý oceán však bývá klidný a tichý jen výjimečně.</p>
	Indický oceán	s. 62	<p>Úkol: Vysvětlete kdo jsou piráti. Na základě znalostí z dějepisu řekněte, kdo byli ve středověku korzáři.</p>

(Svatoňová, aj., 2012, s. 5 – 95)

(Svatoňová, 2012, s. 5 – 72)

Tabulka 9: Výskyt tématu kolonialismus a postkolonialismus v učebnicích zeměpisu
Nová škola pro 8. ročník

Ročník 8.			
Název učebnice	Téma	Strany	Text
Evropa	Poloha a rozloha Evropy	s. 7	Úkol: Co víte z dějepisu o objevných plavbách Evropanů? Které dvě evropské země kolonizovaly největší část nově objevených světadílů? Co pro evropské země znamenalo vlastnictví zámořských oblastí? Jak vlastnictví koloniálních území ovlivnilo hospodářský vývoj evropských států a jak samotné kolonie?
	Obyvatelstvo Evropy	s. 19	Úkol: Do kterých evropských zemí přistěhovalci nejčastěji přicházejí a z jakého důvodu?
	Služby	s. 24	Úkol: Ve školním atlasu vyhledejte města, které jsou křižovatkami dopravních cest. Ve kterých státech leží velké námořní a říční přístavy?
	Španělsko	s. 44 s. 45	Patří k němu Kanárské ostrovy v Atlantickém oceánu a Baleárské ostrovy ve Středozemním moři Úkol: Italský mořeplavec, který se plavil ve službách španělské královny Kristiny, objevil Ameriku. Jak se jmenoval? V kterém roce Ameriku objevil? Díky jeho objevu zahájili Španělé koloniální výboje do Ameriky, v 16. století se tak Španělsko stalo největší koloniální mocností. Od 20. let 19. století se začaly španělské kolonie osamostatňovat. Úkol: Už víte, proč obyvatelé států Střední a Jižní Ameriky hovoří převážně španělsky? Jmenujte některé z těchto zemí.

	Portugalsko	s. 45	<p>Portugalci začali jako první Evropané objevovat cizí země. Portugalec Bartolomeo Diaz prozkoumal pobřeží Afriky a doplul do Indie. V jeho stopách plul další Portugalec Vasco da Gama. Španělské lodě, kterým velel Portugalec Fernao Magãlhaes, obepluly zeměkouli a dokázaly, že Země je kulatá.</p> <p>Úkol: Za pomoci mapy zdůvodněte, proč zahájili zámořské plavby Evropanů právě Portugalci.</p>
	Malta	s. 50	<p>Úkol: Na Maltě se koná po Velké Británii druhé největší množství kurzů angličtiny na světě. Vysvětlete proč.</p> <p>Malta byla až do r. 1964 britskou kolonií. Za 2. světové války zde měli Britové svoje námořní základny. Ty se staly terčem bombardování ze strany Německa a Itálie, které zde způsobilo velké škody, dobýt Maltu se ale nepodařilo.</p>
	Velká Británie	s. 60	<p>Úkol: V minulosti vlastnila Velká Británie rozsáhlé kolonie. Dnes vlastní jedinou kolonii – malé území na jihu Španělska zvané Gibraltar. Tato oblast v historii měla a stále má strategický a vojenský význam. Jak bývalé vlastnictví kolonií ovlivnilo hospodářství Velké Británie?</p>
	Obyvatelstvo Velké Británie	s. 60	<p>Většinu obyvatel tvoří Angličané (80%) a Skotové (9%), dále Velšané, Irové a přistěhovalci, především z bývalých kolonií (např. Indie).</p>
	Commonwealth	s. 61	<p>Spojené království Velké Británie a Severního Irska stojí v čele seskupení „Britské společenství národů“ (Commonwealth) Je to seskupení Velké Británie a jejích bývalých kolonií, jehož formální hlavou je britský panovník. Patří k němu přes 50 samostatných států a několik závislých území.</p>

			Úkol: Na základě znalostí ze 7., ročníku jmenujte některé státy, které jsou členy Britského společenství.
	Francie	s. 63	Úkol: Největší slávy dosáhla Francie za vlády „krále slunce“ Ludvíka XIV. A za vlády císaře Napoleona. Z hodin dějepisu si připomeňte, v které době vládl Ludvík XIV. A kdy Napoleon. Pokud nevíte, vyhledejte na internetu.
	Obyvatelstvo Francie	s. 63	Významnou menšinou jsou přistěhovalci z bývalých kolonií (např. Alžíráné, Tunisané). Úkol: Které území byla v minulosti francouzskými koloniemi? Jakým jazykem se zde hovoří?

(Hübelová, aj., 2013, s. 5 – 95)

Tabulka 10: Výskyt tématu kolonialismus a postkolonialismus v učebnicích zeměpisu Nová škola pro 9. ročník

Ročník 9.			
Název učebnice	Téma	Strany	Text
Lidé a hospodářství	Migrace	s. 7	Úkol: V novější historii lidstva jsou zřetelné tzv. „migrační vlny“ osidlování Ameriky a Austrálie v 18. a 19. století. Víte, ze kterých států či světadílů odjízďelo nejvíc lidí do Ameriky a Austrálie? Vysvětlete proč. Díky vlivu bývalých koloniálních mocností se velká část emigrantů stěhuje do zemí, jejichž kulturu a jazyk již poznali, např. Jihoameričané do Španělska nebo Indové a Pákistánci do Velké Británie.
	Jazyky	s. 8	V důsledku kolonizace se národní jazyky koloniálních velmocí rozšířily z Evropy

			<p>do dalších světadílů. Takové jazyky označujeme jako světové. Mezi světové jazyky patří angličtina, francouzština, španělština, portugalština a ruština.</p> <p>Angličtina je jedním z úředních jazyků v 55 státech světa. Největším z nich jsou Indie, USA, Nigérie. Francouzština je jedním z úředních jazyků v 29 státech, arabština ve 24 státech a španělština ve 20 státech.</p>
	Náboženství	s. 9	Nejrozšířenějším světovým náboženstvím na Zemi je křesťanství založené na víře v jednoho Boha.
	Státní hranice	s. 18	<p>Rozlišujeme hranici přirozenou (např. Řeky, pohoří) a umělou (např. S využitím sítě poledníků a rovnoběžek).</p> <p>Srovnání přirozených hranic mezi státy střední Evropy a umělých hranic mezi státy severní Afriky (hranice mezi Libyí a Egyptem vedená po poledníku, mezi Egyptem a Súdánem po rovnoběžce)</p> <p>Úkol: Na mapě vyhledejte státy, které mají alespoň část své hranice umělou. Zkuste se zamyslet, proč byla vytyčena.</p>
	Typy států podle suverenity	s. 19	<p>Nejčastějšími druhy závislých území jsou: a) kolonie, b) protektoráty, c) zámořská území.</p> <p>Poslední kolonie světa má Francie. Jsou to Francouzská Guyana v Jižní Americe. Ostrov Reunion v Indickém oceánu a ostrovy Guadeloupe a Martinik v Karibském moři.</p>
	Národní a multikulturní stát	s. 23	Jako důsledek stěhování národů, kolonialismu a novodobých migrací došlo a stále dochází k míšení národů žijících ve společném státě. Ztrácí se tak významný podíl jednoho národa uvnitř daného státu.

			<p>Státy, ve kterých žije početné národnostní menšiny, nazýváme multikulturní (mnohonárodnostní) státy.</p> <p>K prvnímu velkému míchání kultur došlo v dobách kolonialismu, kdy byli přiváženi za prací do Ameriky otroci z Afriky. Trvale se tak změnil charakter obyvatelstva ve Střední a Severní Americe.</p>
	Kolonialismus a Společenství národů	s. 24 - 26	Viz příloha 7
	Globalizace	s. 82	<p>Postupné propojování kultur a světového hospodářství začalo již zámořskými objevy na konci 15. století.</p> <p>Úkol: Jak dlouho trvala cesta Marka Pola z Benátek do Číny? Jak dlouho by trvala cesta dnes s použitím letadla?</p>
	Druhá rozmanitost	s. 90	<p>Příkladem invazivního druhu ve světě může být zavlečení králíka divokého kolonizátory do Austrálie. Králík divoký se zde přemnožil a kvůli tomu, že neměl přirozené nepřitele, se velice rychle početně rozrostl až do množství 600 milionů kusů. Velké množství králíků mělo vliv na úbytek přirozené stravy pro místní býložravce a ne erozi půdy. Ačkoli se podařilo počet králíků zásadně snížit, problém není stále vyřešen.</p>

(Chalupa, aj., 2019, s. 5 – 127)

Tabulka 11: Výskyt tématu kolonialismus a postkolonialismus v učebnicích zeměpisu Mody Dick pro 7. ročník

Ročník 7.			
Název učebnice	Téma	Strany	Text
Daleké světadíly a oceány	Nerostné suroviny v Africe	s. 19	Jejich naleziště zvyšovala v minulosti zájem evropských zemí o tento kontinent. Porot byly mnohé oblasti Afriky násilně zabírány evropskými mocnostmi (hlavně Británií, Francií, Španělskem, Portugalskem, Belgií, Itálií a Německem. Staly se jejich koloniemi, tzv. hospodářsky i politicky závislými územími.
	Vodstvo Afriky	s. 26	Nejznámějšími jsou Viktoriiny vodopády na řece Zambezi, které objevil David Livingstone.
	Obyvatelstvo Afriky	s. 27	Kmeny se mezi sebou dorozumívají evropskými jazyky (jazyky kolonizátorů, především angličtinou, francouzštinou a portugalštinou. Na Sahaře a severně od ní byl vývoj silně ovlivňován Evropany a Araby. Proto je ta životní úroveň vyšší než v jižněji položených krajích.
	Kolonie	s. 28	Většina afrických zemí byla koloniemi nejmocnějších evropských zemí. Kolonizátoři odtud vyváželi nerostné suroviny (např. zlato, diamanty a měď), tropické plodiny (kakao a kávu) a vzácné dřevo. Původní obyvatelé museli pro kolonizátory často za nelidských podmínek pracovat nebo byli v minulosti odváženi do otroctví. Teprve během šedesátých let 20. století získala většina těchto zemí nezávislost.
	Jih Afriky	s. 39 - 40	Příjemné klima subtropů a velké nerostné bohatství tam přilákaly bílé přistěhoval-

			ce, hlavně z Nizozemí a Británie.
JAR	s. 43		Ještě v nedávné minulosti bílá menšina obyvatelstva (asi 13%) potlačovala lidská práva původního černošského obyvatelstva. Černoši vykonávali těžší a hůře placenou práci, ze stejnou práci dostávali nižší plat než bílý zaměstnanci. Žili ve vyhrazených částech měst, jejich děti chodili do oddělených škol. Postavení černošů bylo zrovnoprávnění až v roce 1993, kdy byly zrušeny rasistické zákony a černoši se začali podílet na vládě v zemi.
Austrálie	s. 55		Australský svaz je řídicí osídlen. Většinu tvoří bílí obyvatelé, původem přistěhovalci z Evropy, především z Británie. Australský svaz je členem Britského společenství a jako hlavu státu je zde uznávána britská královna. Pouze malou část obyvatelstva tvoří původní černí Australci.
Amerika	s. 68		Bahamy, Velké a Malé Antily, právě k těmto ostrovům připlul v roce 1492 Kryštof Kolumbus, který se vydal do Indie západním směrem a objevil tak světadíl v Evropě dosud neznámý. (Při své plavbě vycházel z předpokladu, že Země je kulatá.
Obyvatelstvo Ameriky	s. 80		Koncem 15. století byla Amerika objevena Evropany. Španělé a po nich také Portugalci si začali indiánské kmeny Střední a Jižní Ameriky podmaňovat. Nutili Indiány k těžké práci, vyvražďovali celé kmeny a drancovali jejich území. Některé indiánské kmeny se zachránili útekem do nehostinných krajů. Podobně se v Severní Americe chovali Angličané a Francouzi, kteří původní indiánské kmeny vytěsnili do rezervací. Tak pronikli do Ameriky příslušníci eu-

			ropoidní rasy. S postupující hospodářskou činností Evropanů bylo třeba stále nové pracovní síly. Proto sem byli již od 16. století násilně zavlékáni černoši z Afriky – negroidní rasa. Měli po dlouhou dobu postavení otroků. Pracovali hlavně na plantážích.
	Kanada	s. 84	Asi tři čtvrtiny Kanadčanů hovoří anglicky. Francouzsky se mluví především v provincii Quebec. Kanada patří mezi státy Britského společenství.
	Obyvatelstvo USA	s. 92	Počet obyvatel v USA rostl především přistěhovalectvím. První přistěhovatelci přišli hlavně z Británie, proto je zde angličtina úředním jazykem.
	Střední Amerika	s. 95	Původní obyvatelé dnes tvoří menšinu a v některých částech byli úplně vyhlazeni. Většinu tvoří míšenci, hovořící převážně španělsky.
	Světový oceán	s. 111	Od dob Kryštofa Kolumba a dalších objevitelů se Atlantik stal nejfrekventovanější vodní cestou na zemi.

(Lorenc, 1998a, s. 7 – 118)

Tabulka 12: Výskyt tématu kolonialismus a postkolonialismus v učebnicích zeměpisu Mody Dick pro 8. ročník

Ročník 8.			
Název učebnice	Téma	Strany	Text
Největší světadíl na Zemi	Žijeme v Evropě	s. 81	Právě hospodářský vývoj Evropy výrazně ovlivnil život na ostatních kontinentech. Evropa je světadíl, jehož země měly nejvíce zámořských kolonií, a světadíl kde vznikla průmyslová výroba.
	Pyrenejský poloostrov	s. 103	Právě z Pyrenejského poloostrova se vydávali na své objevné plavby mořeplavci, jako byl Vasco da Gama, Kryštof Kolumbus či Fernao Magalhães.
	Británie	s. 115	Jako každý ostrovní stát má Británie rozvinutou námořní dopravu, která slouží ke spojení s bývalými koloniemi, dnes členy Britského společenství.

(Lorenc, 1998b, s. 7 – 174)

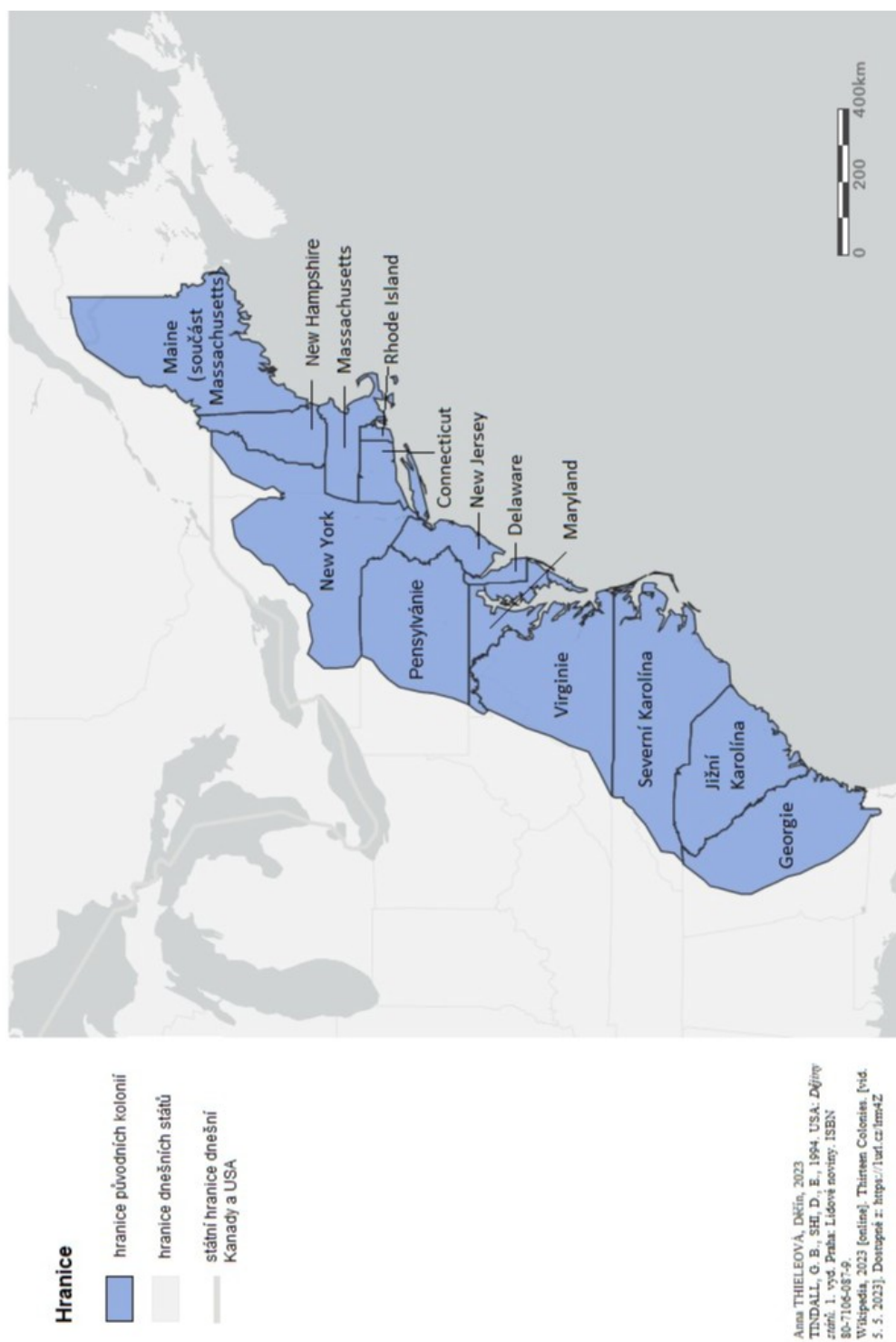
Seznam příloh

Příloha 1: 13 původních britských kolonií v roce 1776.....	103
Příloha 2: Mapa všech území, která Britské impérium ovládala.....	104
Příloha 3: Mapa Afrických států s roky, kdy získaly nezávislost.....	105
Příloha 4: Průřezová témata z ŠVP ZŠ Pardubice Studánka.....	106
Příloha 5: Dotazníkové šetření.....	107
Příloha 6: Otázky k polostrukturovanému rozhovoru.....	109
Příloha 7: Téma kolonialismus v učebnici Nová škola: Lidé a hospodářství, strany 24 – 26.....	110
Příloha 8: Pracovní list pro příkladovou hodinu.....	113

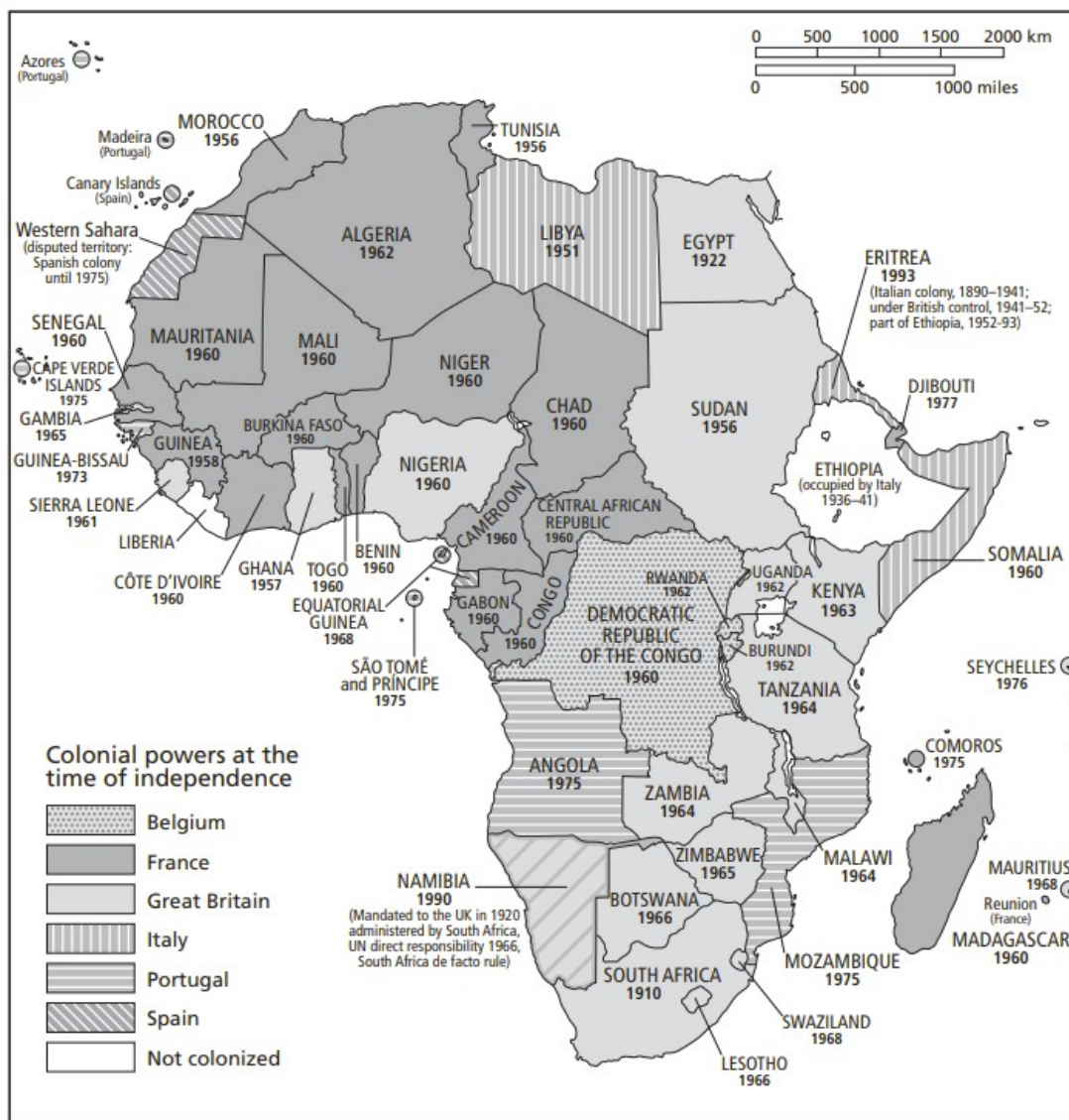
Přílohy

Příloha 1: 13 původních britských kolonií v roce 1776

TŘINÁCT BRITSKÝCH KOLONIÍ V SEVERNÍ AMERICE V ROCE 1776

Príloha 3: Mapa Afrických štátů s roky, kdy získaly nezávislost

(SMITH, A., W., M., JEPESSEN, C., 2017. *Map of African states with dates of independence* [online]. 1: 625 000. Londýn: UCL Press. ISBN: 978-1-911307-74-7. Dostupné z: https://web2.mlp.cz/koweb/00/04/37/95/94/britain_france_and_the_decouolonization_of_africa.pdf.)

„1. Osobnostní a sociální výchova

1.1. Rozvoj schopností poznávání – žáci při výuce a práci s geografickými materiály procvičují schopnost smyslového vnímání,

pozornosti a soustředění, dovednost zapamatování, osvojují si různé styly učení

1.2. Sebeorganizace – při práci ve skupině a samostatné práci se učí organizovat a správně využívat svůj čas, plánovat splnění

úkolů v krocích a kontrolovat jeho splnění

1.3. Mezilidské vztahy – při jednání ve třídě je žák veden k dodržování zásad slušného jednání, prokazování respektu ostatním,

pomáhá slabším spolužákům

1.4. Komunikace – žák je veden k osvojení schopnosti naslouchat ostatním, dodržovat pravidla komunikace

1.5. Kooperace – při práci ve skupině se žák střetává s jinými názory na řešení, hledá kompromisy, přebírá odpovědnost za výsledek skupiny

2. Výchova demokratického občana

2.1. Občan, občanská společnost a stát – fungování demokratického systému, respekt k menšinám

4. Multikulturní výchova

4.1. Kulturní diference – základy naší kultury (kdo jsme a odkud pocházíme), jiná etnika, se kterými žijeme, jejich původ, zvláštnosti, možnosti obohacení naší kultury, příčiny problémů pramenících z etnické různorodosti v ČR, v Evropě i ve světě“

(ZŠ Pardubice Studánka, 2021, s. 5, 4)

Příloha 5: Dotazníkové šetření

Kolonialismus ve výuce zeměpisu na ZŠ

Úvod

Dobrý den,

jsem studentka navazujícího magisterského studia na Technické univerzitě v Liberci a píše diplomovou práci na téma Kolonialismus a postkolonialismus ve výuce zeměpisu na 2. stupni ZŠ. Cílem tohoto dotazníku je zjistit, zda učitelé zeměpisu na druhém stupni základní školy mají kolonialismus a postkolonialismus zahrnutý ve nebo ho alespoň ve výuce zeměpisu zmiňují.

Věnujte prosím několik minut svého času k vyplnění následujícího dotazníku.

Otázky

1. Učíte nebo jste učil/a zeměpis na druhém stupni základní školy?

Vyberte prosím jednu odpověď.

Pokud ne, prosím nevyplňujte dotazník.

a) ano

b) ne

2. Jak dlouhá je nebo byla Vaše učitelská praxe?

Vyberte prosím jednu odpověď.

a) méně než 5 let.

b) 5 – 20 let.

c) déle než 20 let.

3. Kolik je Vám let?

Vyberte prosím jednu odpověď.

a) méně než 30 let

b) 30 – 40

c) více než 40 let

4. Je zeměpis váš vystudovaný obor?

Vyberte prosím jednu odpověď.

a) ano

b) ne

5. Jaká je Vaše aprobace?

Prosím napište odpověď. (např. anglický jazyk a zeměpis)

6. Je téma kolonialismu nebo postkolonialismu zahrnuto do Vašeho učebního plánu? Pokud ne, zmiňujete alespoň toto téma ve svých hodinách zeměpisu?

Pokud odpovíte ano, neodpovídejte prosím na otázku č. 7 a pokud odpovíte ne, neodpovídejte prosím na otázku č. 8.

a) ano

b) ne

7. Pokud ne, proč?

Můžete vybrat více odpovědí.

Pokud vyberete "jiné", prosím uveďte konkrétně.

Pokud jste na předchozí otázku odpověděli ano, neodpovídejte na tuto otázku.

a) nedostatek času v hodinách

b) nemá to souvislost s výukovým plánem

c) nepřijde mi to jako podstatné téma do hodiny zeměpisu

d) myslím si, že se tomu věnují dost ve výuce dějepisu a proto to není nutné v hodinách zeměpisu zmiňovat

e) jiné _____

8. Pokud ano, v jaké souvislosti toto téma zmiňujete?

Můžete vybrat více odpovědí.

Pokud vyberete "jiné", prosím uveďte konkrétně.

Pokud jste na otázku číslo 6 odpověděli ne, neodpovídejte na tuto otázku.

a) bývalé kolonie (Amerika, Austrálie, Indie, Nový Zéland, Alžírsko atd.)

b) kolonizátoři (Velká Británie, Francie, Nizozemsko, Španělsko)

c) politická geografie (Commonwealth)

e) jiné _____

9. Byl/a byste ochotný/á udělat rozhovor na toto téma?

Pokud ano, napište prosím Vaši emailovou adresu.

Děkuji za Váš čas a ochotu.

Příloha 6: Otázky k polostrukturovanému rozhovoru

Polostrukturovaný rozhovor

Prolíná se Vám téma více ročníky a tématy nebo máte kolonialismus či osidlování světa zavedeno po jedním tématem, ke kterému se v průběhu výuky nevracíte? Můžete rozvést v jaké souvislosti toto téma vyučujete? Uveďte konkrétní témata, obsah hodin.

Můžete uvést způsoby jak hodiny s tímto tématem vedete (např. frontální výuku, prezentace, projekty či něco jiného)?

Jaké materiály a zdroje využíváte v hodinách při výuce tohoto tématu (např. učebnice, internet, pracovní listy, videa apod.)?

Proč toto téma vyučujete v hodině zeměpisu? Přejde Vám důležité nebo ho máte ho v plánech, které chcete naplnit nebo vás jen osobně zajímá? Co je pro Vás konkrétně důležité?

Jelikož se jedná o obsáhlé téma, Evropský kolonialismus začíná v 15. století, které konkrétní momenty vyzdvihujete, v jaké souvislosti a proč?

Jakým způsobem je toto téma důležité pro 21. století? Myslíte si, že toto obsáhlé téma jim pomůže porozumět některým souvislostem ve světě?

Chcete něco dodat?

2. VÝVOJ POLITICKÉ MAPY SVĚTA

KOLONIALISMUS

Na základě svých dosavadních znalostí vysvětlete, co znamená pojem kolonie.

Díky **technickému rozvoji** v oblasti námořnictví se během 15. a 16. století začaly uskutečňovat první **objevné plavby Evropanů** daleko za hranice dosud známého světa. Nově objevená území byla připojována k již existujícím státům, které si tato území nárokovaly. Nově objevená území se tak stala **koloniemi**. Ty byly **nesuverénní a plně závislé na metropoli** (koloniální mocnosti). **Kolonie** se staly **zdrojem levných surovin a pracovní síly**.

Z kulturního hlediska převažoval názor, že kulturní vyspělost metropole je vyšší než obyvatel v koloniích. Tím bylo ospravedlňováno vykořisťování původních obyvatel a misijní činnost (šíření křesťanství v koloniích).

V 16. století španělští dobyvatelé ovládli a zničili v průběhu několika let vyspělé civilizace Inků a Aztéků v Jižní a Střední Americe. Říši Inků dobyl Francisco Pizarro a říši Aztéků Hernando Cortéz.

Mezi **koloniální mocnosti** patřila **Velká Británie, Francie, Španělsko, Portugalsko, Nizozemsko, Belgie** a po svém vzniku i **Německo**.

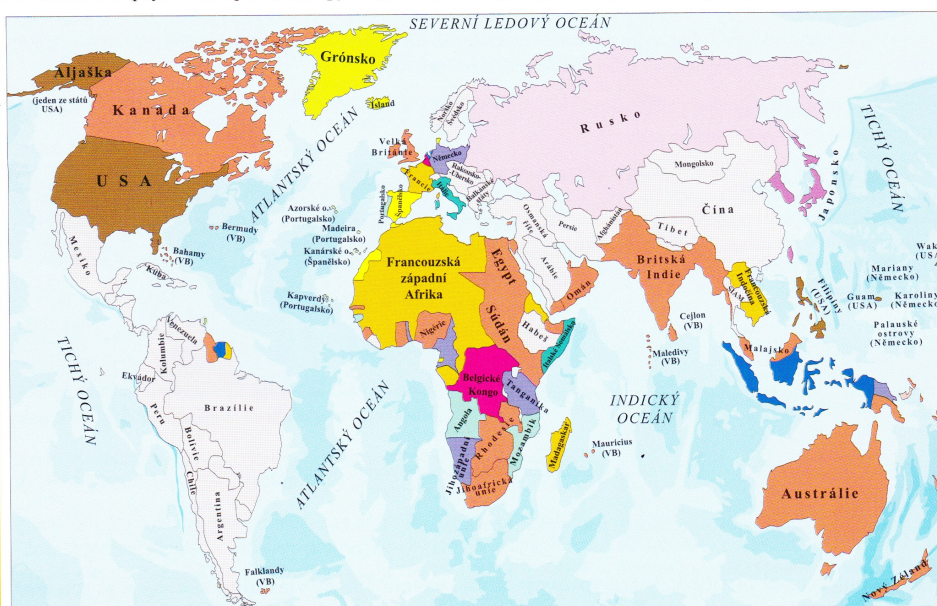
Postupem doby se **kolonie** staly **odbytíštěm zboží** vyrobeného v metropoli. Vlastnictví držav s sebou neslo **prestižní postavení koloniálních mocností i strategické výhody**. Vlastnictví kolonií jim umožňovalo ovládat závislá území a prohlubovat svůj vliv v dané oblasti. K **negativním rysům kolonialismu** patřil zejména **přesun bohatství z kolonií do metropole a nemožnost samostatného vývoje kolonií**.

Kolonizátoři používali v koloniích jako **jednotný jazyk** většinou svůj **národní jazyk**. Proto se můžeme např. v bývalých španělských koloniích v Jižní a Střední Americe domluvit španělsky a v Indii – bývalé britské kolonii – anglicky.

- Na uvedené mapce vyhledejte oblasti kolonizované těmito koloniálními mocnostmi: Velká Británie, Francie, Španělsko, Portugalsko, Německo, Nizozemsko, Belgie.
- Srovnáním mapky kolonií a politické mapy světa určete, ve kterých státech se domluvíte anglicky, francouzsky a španělsky.

kolonie v roce 1914

Velká Británie, Francie, Španělsko, Nizozemsko, USA, Dánsko, Německo, Portugalsko, Belgie, Japonsko, Rusko, Itálie, samostatné státy

kolonie: *anglicky* – colony [ˈkɒləni] *německy* – die Kolonie kolonizace: Dějepis 7, str. 45, 66
negativní rys: *anglicky* – negative feature [ˌnegətɪv ˈfi:tʃə(r)] *německy* – der negative Zug kolonie: Dějepis 8, str. 98

HISTORIE KOLONIALISMU

V roce 1492 dostal Ital Kryštof Kolumbus od španělské královské rodiny svolení a vybavení ke své první plavbě za hledáním cesty do Indie. Objevil ostrovy v Karibském moři, a dal tak základ španělské koloniální expanzi do této oblasti.

D

Prvními evropskými koloniálními mocnostmi se v průběhu 16. století staly **Španělsko** a **Portugalsko**. Díky politickým změnám a hospodářskému rozvoji přejímá během 17. století přední koloniální postavení **Velká Británie** a **Francie**.

Z

Španělské město Sevilla bylo na počátku 16. století nejbohatším městem světa. V dokonalé střežené věži (*Torre del Oro* – zlatá věž) byla ukryta velká část zlata přiváženého z Jižní Ameriky. Sevilla byla hlavním španělským přístavem při cestách do Nového světa.

Torre del Oro – věž v Seville ve Španělsku je symbolem bohatství dováženého sem v 16. století z Nového světa

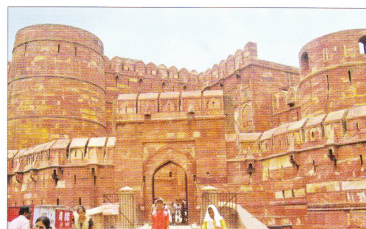
V 17. století bylo náboženskými uprchlíky z Velké Británie kolonizováno území východního pobřeží Severní Ameriky.

Z

Pod názvem *Nieuw Amsterdam* založili Nizozemci v roce 1614 osadu u břehu řeky Hudson za účelem obchodu s kožšinami. Později kolonii dobyli Angličané a přejmenovali město na *New York*.

Velká Británie v 18. století kolonizovala území dnešní Indie, Pákistánu a Bangladéše zvané **Britská Indie**.

Mezi největší koloniální mocnosti patřily do 20. století **Velká Británie** a **Francie**. Tyto státy byly největšími konkurenty při kolonizaci Afriky. Francie měla snahu zabrat africká území směrem od východu na západ, Velká Británie od severu na jih. Proto se dnes ve většině států Afriky domluvíte buď anglicky, nebo francouzsky.

pevnost Agra v Indii – v této pevnosti se Indové postavili proti britské koloniální nadvládě, jejich povstání bylo potlačeno

Zjistěte, které africké státy nebyly pod vlivem Francie a Velké Británie. Domluvili byste se dnes v některé africké zemi portugalsky? Pokuste se vysvětlit, jak rozumíte tvrzení, že Velká Británie byla mocností, nad kterou slunce nezapadá.

V průběhu 18. století získaly **nezávislost** na Velké Británii **Spojené státy americké**.

Boj třinácti amerických osad za nezávislost na Velké Británii vypukl v roce 1773. Samostatnost byla vyhlášena roku 1776.

D

V 19. století začal **osvobozenecský boj** proti španělským kolonizátorům v **Jižní Americe**.

V roce 1850 existovalo v Jižní Americe už 16 samostatných republik.

D

Ve zbytku světa však nadále panovala **nadvláda evropských mocností**. Na přelomu 19. a 20. století měly evropské mocnosti vliv a moc nad většinou světové souše. Vděčily za to zejména technologické převaze, která začala **průmyslovou revolucí** (např. vynález parního stroje, telefonu a kulometu).

podpis vyhlášení nezávislosti 13 amerických osad na kongresu ve Filadelfii roku 1776

technologická převaha evropských mocností se projevovala v 19. a 20. století např. ve vojenství

osamostatnění: *anglicky* – **gaining of independence** [ˈɡeɪnɪŋ əv ˌɪndɪˈpendəns] *německy* – **die Selbständigkeit**

K. Kolumbus: Dějepis 7, str. 105; Čítanka 7, str. 91–93
Španělsko: Zeměpis 8, 1. díl, str. 44–45
boj amer. osad za nezávislost: Dějepis 8, str. 32–33

VÝVOJ POLITICKÉ MAPY SVĚTA

V **první polovině 20. století** proběhly v mnoha zemích **osvobozené boje za nezávislost**. To bylo dáno ekonomickým a politickým vývojem kolonií. Buržoazie v koloniálních zemích nechtěla být ekonomicky a politicky závislá na vzdálené mateřské evropské zemi, a proto aktivně podporovala boj o nezávislost.

D Vysvětlete, jakou skupinu lidí označujeme termínem buržoazie.

Velké změny v držení jednotlivých kolonií přinesly obě světové války. Nejmasovější vlna **dekolonizace a vzniku samostatných států** z bývalých kolonií proběhla v **50.–70. letech 20. století**.

Z *Například v roce 1947 získala Indie nezávislost na Velké Británii, v roce 1949 Indonésie na Nizozemsku, v roce 1954 Tunisko na Francii.*

 Zjistěte, kdo byl Mahátma Gándhí, Ho Či Min a Simón Bolívar. Ve kterých zemích vedli osvobozené boje?

Z *Alžírsko v Africe patřilo mezi kolonie, kterých se Francie nechtěla vzdát ani za cenu vojenského střetu. Boj Alžírsko o nezávislost na Francii trval skoro 10 let.*

Po odchodu a opuštění kolonií velmocemi se některé země ocitly ve velké politické nestabilitě a nebyly schopny samostatné demokratické vlády. V mnoha bývalých koloniích tak vypukly nepokoje. V současné době existuje několik desítek **závislých území**, která jsou v držení evropských i mimoevropských států.

Z *Gibraltar na jihu Pyrenejského poloostrova je stále zámořským územím Velké Británie. V referendu obyvatelstvo Gibraltarů své připojení ke Španělsku odmítlo.*

Francouzská Guyana je závislým územím Francie. Je proto součástí EU, ačkoliv leží v Jižní Americe. Spisovatel Henri Charrière sem umístil děj románu Motýlek, legendárního příběhu popisujícího život ve francouzských trestaneckých koloniích a snahu o útek z nich.

ČJ

Vyhledejte na politické mapě světa současná závislá území. Kterému státu patří?

Řada bývalých mocností si dodnes zachovává v oblastech bývalých kolonií značný **ekonomický vliv**. **Migrace z bývalých kolonií** probíhá většinou směrem **do bývalého domovského státu**. Velký vliv na výběr cílového státu emigranta má totiž znalost **kultury** i **jazyka** bývalých **kolonizátorů**.

SPOLEČENSTVÍ NÁRODŮ

Velká Británie si politické vztahy s některými bývalými koloniemi udržela v rámci organizace **Společenství národů** (Commonwealth). Tato organizace **sduzuje bývalé kolonie a závislá území Velké Británie**. V současnosti má 53 členů na šesti světadílech. **Formální hlavou členských států je britský panovník**, který je v jednotlivých zemích **zastoupen guvernérem**.

Na základě znalostí z nižších ročníků a pomocí internetu zjistěte významné státy světa, které jsou členy Commonwealthu. Ukažte je na mapě.

Zjistěte, co je to Zamořské společenství (COM). Jakým jazykem se v zemích zde sdružených hovoří?

Simón Bolívar – jihoamerický symbol boje za nezávislost

dobová mapa britského impéria z roku 1897 – britská území jsou vyznačena červeně

vlajka sdružení Commonwealth – 61 zlatých paprsků ve tvaru písmene „C“ kolem glóbu. Paprsky neznají počet členských států, ale symbolizují rozšíření členů po celé Zemi.

závislé území: *anglicky* – **dependency** [di'pendənsi] *německy* – **das Dominion**
guvernér: *anglicky* – **governor** ['gʌvənə(r)] *německy* – **der Gouverneur**

dekolonizace: Dějepis 9, str. 83
Společenství národů: Zem. 8, 1. díl, str. 61

Colonialism in North America

During the colonial period, Native Americans had a complicated relationship with European settlers. They resisted the efforts of the Europeans to gain more of their land and control through both warfare and diplomacy. But problems arose for the Native Americans, which held them back from their goal, including new diseases, the slave trade, and the ever-growing European population in North America.

Source: <https://1url.cz/nurd8>

In the 17th century, as European nations wanted to claim the already occupied land in the “New World,” some leaders formed alliances with Native American nations to fight foreign powers. But Colonist-Native American relations worsened over the course of the 17th century, resulting in a bloody conflicts. And Native Americans were banished from their homeland.

Native Americans were also vulnerable during the colonial era because they had never been exposed to European diseases, like smallpox, so they didn't have any immunity to the disease, as some Europeans did. European settlers brought these new diseases with them when they settled, and the illnesses decimated the Native Americans—by some estimates killing as much as 90 percent of their population. With the population sick and decreasing, it became more and more difficult to mount an opposition to European expansion.

Another aspect of the colonial era that made the Native Americans vulnerable was the slave trade. There were even Native Americans shipped out of colonies like South Carolina into slavery in other places, like Canada, not only in their homeland.

These problems that arose for the Native Americans would only get worse in the 19th century, leading to extermination of native people. Unfortunately, the colonial era was neither the start nor the end of the long, dark history of treatment of Native Americans by Europeans.

Text edited from: <https://education.nationalgeographic.org/resource/native-americans-colonial-america/>

Q1: Fill in the blanks with correct words from the box.

SETTLERS	WARFARE	SLAVE TRADE	ALLIANCE
BANISHED	VULNERABLE	DECREASING	SMALLPOX
			EXTERMINATION

	are people or groups united for a specific purpose.
	is targeted killing of a group of things.
	are people who moves with a group of others to live in a new country or area
	Is very contagious, often fatal disease wiped out with vaccination programs
	means being engagement in or the activities involved in war or conflict
	is becoming smaller or fewer in size, amount, intensity, or degree
	means exposed to the possibility of being attacked or harmed, either physically or emotionally
	means to send (someone) away from a country or place as an official punishment

Q2: Answer these questions.

How did the Europeans behave towards the native people? Was their behaviour right or wrong?

How should they behave? Why?

What is racism? Do you think that this is racism?